

KRES

DRUŽINSKI LIST

IVANU CANKARJU POSVEČENA ŠTEVILKA.

VSEBINA:

CANKARJEV DEL: *Ivan Cankar*; A. Podbevšek: *Kurent*;
Št. Ravnikarjeva: *Cankarjev pokop*; I. Cankar: *Kako sem postal socialist*;
A. Širok: *Pri Ivanu Cankarju*; I. Mihevc: *Poredni Cankar*;
Krčan: *Nekaj spominov*; I. M.: *Tri iz njegovega življenja*;
— LEPOSLOVNI DEL: A. Cerkvenc: *Prostitutka Zoša*,
POUČNI DEL: *Dante. Lao-Tse.* — VESTNIK: III. občni zbor SDIZ „Svobode“.
Abstinenca ali alkoholizem? Del. tel. odseki. Književnost. Šah. — SLIKE: *Cankar. Cankarjev dom. Dante.*

V LJUBLJANI,
decembra 1921.

Izhaja vsak
mesec.

Odgovorni urednik: LOJZE SLANOVEC. Uredništvo in upravništvo:
Ljubljana, Aleksandrova cesta 5. Tisk tiskarne J. Blasnik-a nasl.

BESEDA NAŠIM PRIJATELJEM.

Zaključili smo prvi polletnik. Ozrli smo se na tisto dobo pred šestimi meseci, ko smo polagali temelje našemu listu.

Mnogo je bilo tedaj črnogledosti, mnogo posmehljivi obrazov od vseh strani, mnogo odsvetovanja, vseh nečednosti, iz nezaupanja porojenih — sredi njih pa smo stali mi, ki smo jim zoperstavili svojo voljo, svoje moči in tisto, kar nas je napotilo, da smo dali življenja našemu otroku: veliko hrepenenje delavskega ljudstva po višjih vrednotah duhovnega bitja.

In smo zlomili jekleni obroč, kakor ga kuje okrog vsakega novega človeškega dejanja mehanski princip stalnosti, ki ji pravimo z ozirom na človeka tudi — duševna lenoba ...

Ni še vse dobro, kar stoji v našem listu, toda eno lahko trdimo: slabega tudi ni ničesar, škodljivega ni ničesar, neizvirnega kolikor mogoče malo in še je v nas nezmanjšano kakor v prvih dneh hotenje, izpopolnjevanje se bolj in bolj, od številke do številke. Vodi nas načelo, da je za preprosto ljudstvo kakor za otroka najboljša komaj dobro in ne, kakor nekateri mislijo, da je njemu vse dobro. Po tem strogem načelu smo mnogokrat zavrnil prispevke, ki po našem mnenju niso mogli ljudstvu nuditi kakega novega impulza; še manj pa bomo to svoje načelo zatajili v prihodnosti. Prilika je, da je javnost naša stremljenja razumela: to nam pripovedujejo številne izjave od vseh strani — celo iz daljne Švedske smo dobili lepo pismo, o čemer je pred kratkim „Naprej“ poročal — pripoveduje nam predvsem za naš začetek ogromno število naročnikov, ki nas je prisililo, da smo naklado že te številke povečali za cel tisoč izvodov. To je najboljši odgovor na malodušje okrog nas v prvih dneh, kateremu nam ni treba dostavljati nobene besede več.

Par stavkov o smeri našega lista. — S. D. I. Z. „Svoboda“, pod čigar okriljem je pričel „Kres“ izhajati, vodi svoje prosvetno delovanje v znamenju marksističnega socializma. So nekateri, ki še dandanes odpravljajo to svetovno gibanje s kratko frazo „materialistični socializem“, češ, kot tak ne pozna nobenega višjega ali, kakor pravijo, „idealnega“, po poduhovljenju proletarske mase stremečega cilja. Odgovarjamo na tako razlago z dvema, tremi vprašanji: Ali se vam zdi, da bi mogli tisti milijoni, ki so umirali v znamenju rdečega praporja, umirati — na barikadah, v pregnanstvu, v bedi — umirati s tistim svetim navdušenjem in prepričani, da pride čas, ko ne bo treba več žrtev, če bi ne bila v njihovem prepričanju silna čustvena moč, katere materialističnemu socializmu baje primanjkuje? In če ni socializmu do rešitve duš, čemu potem ustanavlja izobraževalne organizacije, šole vseh vrst, od priprostega strokovnega in političnega tečaja do najkompliciranejših ljudskih vseučilišč, ki ne zaostajajo glede vrednosti in obiska prav nič za oficialnimi univerzami? In ali ni Marks izrekel besede, da more socializem udejestviti le telesno in duševno do čim višje stopnje razvito človeštvo? Marksistični princip je torej, na katerega se opiramo. Pri tem pa smo daleč od vse javne politike, neodvisni od struj in strujic, daleč od zagrizenega in često umazanega političnega boja, vedno zavedajoč se, da delujemo v veliki prosvetni organizaciji in da prosvetljenemu duhu ne pristoja pest in rovtarska beseda. Razumemo, da del človeštva v današnji dobi zmedenosti in tipanja iz teme ne pripada našim načelom, toda temu človeštvu hočemo svoje mnenje dopovedati z

mirno, objektivno in resnično govorico. In upamo, da se bomo navzlic vsem stenam, ki nas ločijo, razumeli, vsaj pa z onimi, katerih načela izvirajo iz poštenega prepričanja.

To je naša beseda!

Uredništvo.

Pričujočo številko smo posvetili njemu, ki je med vsemi slovenskimi proletarci najbolj posegel v našo bol in nam zapisal najgloblje besede upanja. Nalašč smo poskrbeli za take članke, v katerih pride njegova beseda najbolj do izraza. Če tu pa tam ne razumete kake misli, preberite si jo še enkrat, preberite si vse, kar je v našem listu o njem povedanega, da dobite jasno predstavo njegovega življenja in hotenja.

Prvi članek — „Ivan Cankar“ — je napisan po predavanju, ki ga je neimenovani avtor, znan slovenski pesnik, par dni po Cankarjevi smrti imel v ožji družbi nekega tajnega umetniškega krožka v Trstu.

Cankarjev članek „Kako sem postal socialist“ je ponatis iz bivše „Demokracije“ (leto 1918., decemberska številka). Cankar je dal svoj čas ta članek s. Kocmurju za „Družinski kole-dar“, ki pa radi vojne ni izšel. Zdelo se nam je vredno, da ponatisnemo ta članek, ker smo slišali v zadnjem času marsikatero čudno demnevo o Cankarju in njegovem svetočnem nazoru.

„Pri Ivanu Cankarju“ je nekako nadaljevanje spominov tržaškega pesnika Alberta Široka na Cankarja, kakor jih je pred časom objavil v tržaški „Njivi“. V tej je bil opisan obisk v prejšnji nedelji, ki je v pričujočem članku omenjen.

„Dante“ je odlomek razprave z istim naslovom, ki jo je izdal duhoviti italijanski filozof in pisatelj Papini v svoji knjigi „Ventiquattro cervelli“. O Danteju smo brali v slovenskih listih toliko raznih mnenj in člankov, da se je izplačalo pogledati, kako sodi eden njegovih rojakov o njem.

Razpravo o Dostojevskem smo morali radi pomanjkanja prostora preložiti za drugo številko.

Julij Dravin: Zdi se nam, da naših besed zadnjič niste razumeli. Je razloček med neizvirnostjo in neizvirnostjo, vsekakor pa nam ni padlo niti na misel, da bi menili tisto, katero Vi mislite. Naš urednik Vam bo čimprej mogoče obširneje pisal, povedal Vam bo natančneje, kako in kaj. Zadnje stvari, katere ste nam poslali, še niso godne in Vam samim bi bilo enkrat žal — o tem smo prepričani — če bi jih objavili. Postavljeno seveda, da je v Vas nekaj korajže, ki Vas sili k napredovanju in ki Vas sili, da se bavite z literaturo s tistim spoštovanjem, ki gre umetnosti. E. T. pa nima v našem slučaju prav nobene pravice, da ga vmešate vanj. — Esen, Emir: Na prispevke brez podpisa se ne moremo ozirati, tudi v slučaju ne, da bi bili dobri.

TRMOGLAVI KRALJ.

... Kralj Brahmadata v Benaresu je prišel na sled nezvestobi svoje žene. Ko jo je tozadevno vprašal, je prisegla, da hoče, če ga je prevarila le enkrat, po svoji smrti postati Jakkhint s konjsko glavo. (Jakkhint = demonično bitje). — Ko je umrla, je postala Jakkhint . . . Vsakogar, ki se je bližal križišču, kjer je taborila, je odnesla v svoj brlog ter ga tam požrla . . . Nekoč je ugrabila mladega brahmana, ki si ga je izvolila za moža ter mu rodila sinu — Bodhisattva . . .

Staroindijske basni, bajke in pravljice,

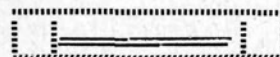
prirejene po našem sotrudniku J. Suchyju, ki „Kresovim“ bralcem po svoji izklesani lepoti in miselni globini tako ugajajo, izda „Svoboda“ v kratkem kot knjigo in sicer v pet zvezkih, katerih prvi izide sredi t. m.

Zvezki, opremljeni s številnimi krasnimi slikami češkega slikarja F. Plachega, bodo tiskani v omejeni nakladi, zato priporočamo našim bralcem, da si jih pravočasno naroče. Stal bo vsak posamezni zvezek okrog 26 K, kar je v današnjih razmerah izredno nizka cena in še opozarjamo na to, da dobe naročniki „Kresa“ in redni člani „Svobode“ znaten popust, kar velja tudi za vse številne knjige, ki jih nameravamo vbodoče izdati.

Kdor torej želi, da mu prvo knjigo pošljemo, naj sporoči svoj naslov Upravi „Kresa“, Aleksandrova cesta 5 v Ljubljani.

... Prosila je sinu: „Sinko, vrni se!“ „Midva sva človeka, mati, ti si pa Jakkhint in ne moreva stalno ostati pri tebi.“ Bodhisattva se je poslovil od matere. Ona pa se je iz boli udarila na prsi, da ji je zdajci počilo srce . . .

A. & E. Skaberné

veletrgovina z manufakturnim blagom
in s pleteninami.

Ljubljana, Mestni trg 10.

Priporočamo

Kolinsko kavno primes.

Nakupovalna zadruga za konzumne in produktivne zadruge

P. Z. Z. O. Z.

Kupuje in prodaja: na veliko kolonijalno, materialno blago, galanterijo, železnino in druge industrijske izdelke, žita, moko, mesne izdelke in deželne pridelke.

Prevzema:
zastopstva in komisijski nakup ter prodajo vseh vrst blaga.

v Ljubljani.

Žiro-račun pri Jadranski banki.
Brz. naslov: „Nakupovalna“ Ljubljana

Telefon int. št. 336, 13, 223.
Pisarna: Dunajska cesta 33, Balkan.

Kruh in pecivo vseh vrst je
najboljši in konkurenčni v

Franjo Korenovi
pekarni v Celju.

Prepričajte se na teži kruha in peciva!

Prepričajte se sami,

da kupite najcenejše, najsolidnejše sukno vsake vrste za gospode in dame, obleke za gospode in dečke, delavske obleke od K 950 dalje, krojaške potrebščine pri tvrdki

IVAN MASTNAK

Celje, Kralja Petra cesta števil. 15

Istotam se izdelujejo obleke po najnovejši modi. Naročbe od p. t. društev imajo popust. Postrežba točna, cene solidne.

Gospodinje, pozor!

Cene našega prvovrstnega izdelka so nižje kakor pri importiranem, tujezemskem milu. Sezite tedaj le pogumno po njem!

„ZLATOROG-MILO“

Glavno zastopstvo

prve mariborske tovarne mila, prej C. BROS v Mariboru,

za Kranjsko:

R. BUNC in drug, Ljubljana, Gosposvetska c. 7.

Konsumno društvo za Slovenijo

Poštni predal št. 13. — Poštni
čekovni račun števil. 10.532

Ljubljana

Telefon interur. 178. — Brzoj.
naslov: KODES LJUBLJANA.

Hranilni oddelek

sprejema hranilne vloge in jih obrestuje od dne vloge
do dne dviga po $4\frac{1}{2}\%$, večje vloge proti polletni
odpovedi po 5% .

Hranilne vloge sprejema osebno ali po položnicah **centrala v
Ljubljani** ali pa **podružnice**:

6 v Ljubljani, dalje: Celje, Štore, Rogatec, Radeče, Šoštanj, Poljčane, Borovnica,
Litija, Kamnik, Tržič, Sv. Ana, Križe, Sava, Jesenice, Kor. Bela, Gorje, Mojstrana,
Kr. Gora, Radovljica, Guštanj, Prevalje, Leše, Mežica, Črna I., Črna II., Maribor, Pra-
gersko, Fala, Sv. Lovrenc na Pohorju, Ptuj, Ljubno, Ribnica na Pohorju.

Sodrugi, vlagajmo vse prihranke v lastno hranilnico, katere hranilni
kapital znaša že danes

nad 2 in pol milijona kron.

Član društva postane lahko vsak! Delež 200 K. Pristopnina 10 K.

Pristopati se zamore v vseh gori imenovanih podružnicah.

Ivan Cankar

Francè Podrekar: Ivan Cankar, portretna študija.

TUJEC V RDEČI HALJI JE DEJAL OTROKU:
„ODLOŽI BUTARO IN POJDI Z MENOJ.“
IN LJUDEM, KI SO PELI ŽALOSTNO ROMAR-
SKO PESEM:

„ODLOŽITE CULE IN POJTE Z MENOJ!“

...

ŠLI SO ZA NJIM V ZMAGOSLAVJE IN RADOST;
TISTI PONIŽANI IN TEPTANI SO ŠLI ZA NJIM, KI
JIM JE REKEL:

„BOŽJE KRALJESTVO JE V VAS!“

(„ZA KRIŽEM“.)

IVAN CANKAR.

„Kam si odšel, kdaj se vrneš nam spet?“

vprašuje Oton Župančič mrtvega prijatelja Jožo Berceta in si daje odgovor v najbolj pretresljivi pesmi naše literature z besedami:

„Jaz sem sedaj vodoraven mož“...

Živega Ivana Cankarja ni več med nami. Ugasnil je mož, katerega ime pomenja v našem kulturnem življenju celo generacijo, začetek in triumf nove dobe, pokop vsega, kar se je držalo konvencionalnosti naših obrazov in oblek. Umril je, predno se je utegnil izpovedati do konca. Njegova pot je šla skozi dve desetletji našega življenja, našega trpljenja in naše borbe. Začela je tedaj, ko so romantične zvezde bledele na nebu in se je dvigal zastor dneva, ki ni obetal solnca in luči. Trije so šli ob njegovi strani: naivno-kmetiški Murn-Aleksandrov, filozofsko-resni Kette in mladostno razposajeni Župančič. Kratka je bila pot prvih dveh, kajti, komaj se je zavel Aleksandrov življenja in prevare, že je legel ves truden od muke in nad njegovo glavo se je zgrnila globoka noč. Tudi Ketteju se ni godilo drugače: komaj je v globočini srčni zaslutil lepoto sveta in veselje do življenja, komaj je dal slutiti svoje duševne sile v sonetnem ciklu „Moj Bog“, že se je napotil v kraje, ki ni iz njih vrnitve nogi človeški. Dve sijajni zvezdi sta se utrnili nekje v višini in padli navzdol na svet, pust in žalosten. Oči, ki so strmele tja gori proti obokom večnega neba, so videle sijajne sledove teh znamenj na nebu. Gledale so, videle so, toda njih pomena še niso poznale. Ko so prišli pozneje kulturni zgodovinarji, vzdignili zastore in se nam je na deskah pokazala goreča resnica, so se zganila redka srca v domovini: v tisti čas spada naš največji mojster slovenske žalostinke — Ivan Cankar.

Njegovo ime je pomenjalo boj in program. Navzet duha od velikih vzorov tedanje „dekadentske“ šole, je najpoprej izdal „Erotiko“, knjigo ljubezenskih motivov. Kajpada je vel iz pesemske zbirke že novi duh. Mi, ki smo dotlej koreninili v konvencionalnosti in frazah in peli hvalo Govekarju in žgali kadilo Murnikovemu „Grog“, ki smo se spoštljivo priklanjali pred možem jesenskega življenja Tavčarjem in se genljivo solzili ob Stritarjevem „delovanju“ za našo zanemarjeno mladino; mi, ki smo vedeli samo za strogo pravilo, po katerem se sme napisati pesem in novela in roman; mi, ki smo bili tedaj še zaslužni rodoljubi in odlikovani odvetniki „za narodov blagor“, rejeni duhovniki in učenjaški profesorji; mi, otrok, ki se ne da odtrgati od preteklosti in spomina in se le s težavo ozre v novo dobo — smo se hoteli ubra-

niti nevarne nove pisarije za vsako ceno, na vsak način. In kaj se je takrat zgodilo? Pol smešna pol tragična stvar: škof Jeglič je pokupil od knjigotržcev vso naklado teh pesmi in jih slavno upepelil. Nočemo raziskovati, koliko je bilo Hrenove gorečnosti v tem dejanju, ki je hotelo mlademu pesniku izpodkopati tla, ugled, existenco in ga postaviti na sramotilni steber, od katerega bi se moral s studom in sovraštvom obrniti pravi kristjan.

Naravno:

„Samó nocoj, nocoj me ljubi,
poljubi me enkrát samó,
da na gorečih tvojih ustnih
nebesa meni se pričnó...“

ti in taki verzi seveda niso odgovarjali razpoizenju onega časa. Prišel je hudodelec, ki je počel rušiti staro postavo in zidati nov zakon, nevreden dotedanje dogme.

„Po cesti tam z gospo prelepo
graščak se vozi na sanéh;
sladko zvene srebrni zvončki
kot ljubice veseli smeh.

Kakó je vzdramil dušo mojo
srebrnih zvončkov tenki glas!
In splavala je daleč, daleč,
tja v mojo ljubo, tiho vas...

V visokem snegu jo zavijem
naravnost v topli vinski hram;
tam vam je čudoslavko vino,
prelepa je točajka tam.

„Oj ljubček, dolgo je že tega,
kar bil si zadnjikrat pri nas...“
„To nič ni čudno, draga moja:
tako hudó je zunaj mraz,

tako hudó je mraz tam zunaj,
da nisem mogel od peči;
pa ljubica, zato ne misli,
da moje srce gorko ni.

Zdaj naj sneži, naj brije veter,
naj zgrne se nad nama noč —
kaj meniva zato se midva,
na gorkem se objemajoč —“

Od daleč se glasijo zvončki,
v ledeni večer sneg prši,
a moja ljubica prelepa
v naročju drugemu sloni.“

Ali pa:

„Oblatil sem ljubezen tvojo čisto,
oskrnil sem nedolžno tvojo dušo,
zasmeh in laž so bile vse prisege,
besede moje sladke v tistih dneh.“

Kdo je znal tako odkrito in brezobzirno govoriti do-
tlej? Potem pa tisto poglavje, ki je pokazalo vso vero,
upanje in ljubezen do novotarca in revolucionarja:

„V bogatih kočijah se vozijo
baroni, tatje, bankirji,
mimo mladih kostanjev, skoz jasni večer
ob nas siromakov špalirji.

Poznam te obraze, te tihe oči,
lokave, mežikujoče;
tatù, ki na čelu zapisan jim je,
izbrisati ni mogoče.

V glacé rokavicah se skrivajo
tatinski dolgi prsti —
dà, kradli so in prešestvali
in ubijali vse po vrsti.

In kaj je napravil pravični Bog?
Nasul jim je bogastva,
blagá in častí —“

Tu pa je nehalo do pesnika vsako spoštovanje. Oplju-
vali so ga kakor zločinca, ki je poteptal najsvetejše v
prah in se nad svojim početjem zadovoljno smejal. Kajti,
oni niso vedeli, da je to začetek one velike resnice, ki je
pravi in edini cilj in smoter vsakega umetnika.

In ko je priznal:

„Prešestval sem in kradel sem in ubijal“ —
zdaj prihajam z računom:

„Plačilo sem! Saldiraj račun pošteni!“

se je zgrudil nanj še poslednji anathema od vseh strani!

In vendar, kako je bilo vse to resnično, kar nam je v
tej majhni zbirki podal! Samo nago resnico nam je po-
stavil pred oči.

Poslušajmo!

„Jaz sem te čakal
ob poznem mraku
in z mano so čakali
beli cvetovi
in tam nad vrhovi
so tiho plakali
mehki glasovi
oddaljenih strun.

Sence globoke
so se razdelile,
tvoje plašne rôke
so razgrnile
zaveso temno ...

Kak sva se ljubila
v poljubih vročih,
v besedah polglasnih, šepetajočih ...
Visoko na sinjem polji
so vztrepetavale
srebrne zvezde
in naokoli
so pesmi zaljubljene plavale.

Odprla se je čudovita noč.
Tisto noč so zapeli
zmagoslavni zvonovi;
kakó so vstajali
njih prešerni glasovi
pod zvezdami drhtečimi,
kakó so prihajali
bliže in bliže
s koraki šumečimi ...

Ana, Anica, ljubica moja,
to je najina duša, Anica!
Duša najina plava na perotih neizmernih
v teh pesmih večernih
po neskončnem nebu,
in vsa ta čudovita noč naokrog
to je ljubezen, to je Bog,
to je najina duša, Anica ...“

In dalje:

„Pozno je, Anica, Bog s teboj!
Kadar odidem, ne glej za mano,
ne stoj ob oknu, ko pride vlak,
ne devaj, Anica, roke na čelo,
ne kliči me z rosnimi očmi;
glej, kaplje grenke so prišle do roba,
do roba napolnjen je kelih moj.

Bog s teboj, Anica, glej, zasijalo je
rosno zlató nad platanami,
lahke meglé kakor sanje
plavajo nad poljanami.
Bog s teboj, Anica, Bog s teboj, solnce,
Bog s teboj, jasni, veseli dan,
noč neizmerna se zgrinja nad mano,
vlak hiti dalje čez rosno ravan.“

Ko se mu je odprla vsa grozota življenja, pa je dejal:

„Trudne bom oči zakril z rokami,
z lahkimi koraki stopil dol —

dol v šumečo, neizmerno večnost,
tam bom legel na zeleni mah,
tam bom sanjal lepe dolge sanje,
morje bo šumelo nad menoj.“

Tu je že bil vzrok, da se je s studom obrnil od življenja. Spoznal ga je takò, kakor ga spozna vsakdo, ki je mlad: svet ga ne razume, srce mu je prazno, okolu sebe čuti trohnobo, ki jo mrzi in sovraži iz srca; šel bi rad, vrgel stare bogove s piedestalov in postavil nanje nove možè.

Neskončno gabno mu je postalo tisto življenje, v katerem se pehajo tisoči za blagostanjem in srečo. Vse, kar je spominjalo nanj, ga je navdalo z zoprnostjo in sovraštvom; vse, kar je prihajalo iz njega, pa bodisi oskrunjeno ali nedolžno, vse mu je bilo skrajno nadležno in odbijajoče.

In pričel se je boj. Vsesati je začel satiro. Še poprej so sledile „Vinjete“, knjiga, ki je oznanjala, da je veliki dan še za oblaki. V nji nam je podal reminiscence iz svoje mladosti, utise in spomine teh lepih dni. Mnogotere skice pa so že tedaj bruhale srd in sovraštvo na tisti nizkotni, temni in mrzki rodoljubni svet.

Sledil je „Jakob Ruda“, prva njegova drama. Za njim je prišla „Knjiga za lahkomišelné ljudi“. Tam pravi v „Spomladanski noči“:

„Kakor človeku, ki stoji nad prepadom in gleda navzdol po neskončni ravnini, oškropljeni s solzâmi jutranjega solnca, in gleda začuden, ves otroško vesel in širi rokè v čudovitem hrepenenju, in širi rokè in se sklanja in trepeče in pada, in pada in ne vidi, kakò rdè skale od njegove krvi, ne čuti bolečine, ne strahu, ne kesanja, in odpira velike vesele oči in gleda navzdol po neskončni ravnini, oškropljeni s solzâmi jutranjega solnca, in vidi čudovite, vse bele device, obraze nedolžne, oči sanjajoče in tihe smehljaje, poslušâ pesmi, otožne in sladke, in vzdihâ od pijane, razbrzdane sreče in izteza rokè po belih rokah, ki trosijo rože na postelj njegovo, in ne vidi, kako rdè skale od njegove krvi in ne čuti, da mu diha smrtni dih v obraz — tako je meni v tem življenju mračnem.“

„Vse moje življenje je posvečeno brezuspešnemu, popolnoma brezuspešnemu boju. Moj sovražnik je neranljiv in nesmrten. Rodil se je s prvim človekom in se je množil in redil in danes živi v tisočih telesih tisočero življenje. V svoji celoti neizmeren, vesoljnost sama; viden samo v posameznih udih in viden v svojih delih. Posamezni udje njegovi so časih neznatni, skoro bi se zdelo človeku, da niti škodljivi niso. To je zavedlo mnogo poštenih ljudi, da ga puste pri miru, in da se jim zdi nespametno in nepotrebno, boriti se z njim in prelivati kri brez velike koristi. Ali že ti nazori so del njega samega; zakaj on je prekanjen in se pojavlja časih na čudovito nedolžen način.“

Mnogo pa jih je bilo in jih je nekaj še zmirom, ki jim je bilo usojeno ob rojstvu, da prelijejo srčno kri v boju z neizmernim in nevidnim sovražnikom. Vsi po vrsti so propadli, prelili so poslednjo kapljo, ali on se je smehljaj; skrbela ga je komaj koža od njegovih udarcev. Nekateri izmed njih niso vedeli, da je boj brezuspešen, zato je bilo njihovo trpljenje lažje in kar je glavno: osramočeni niso bili, ko so padali premagani na kolena. Tisti sveti, čisti

ljudje, ki so verovali vase in v svoje delo, pa so bili uničeni na duši in na telesu; ko so umirali, ni bilo smehljaja na njihovih ustnicah.“

To je bil Cankarjev fatalistični zagovor za njegovo dotedanje delo. Še ostreje pa ga je izobličil v svoji satirični izpovedi „Za narodov blagor“, ki je izšla kot komedija v štirih dejanjih še istega leta pri Schwentnerju.

Toda ljubezen že ni bila več daleč. „Tujci“ so nam jo razkrili prvič v obliki proze. Takoj za tem je sledila druga drama „Kralj na Betajnovi“ in ponatis „Erotike“. V tem ponatisu govori o vseh navzkrižjih, ki so med njim in svetom, govori v obliki pisma svojemu nekdanjemu dekletu iskreno kakor otrok svečeniku.

Čujmo njegov zagovor in izgovor v kratkem izvlečku! Najpoprej piše o usodi svojih pesmi v prvi izdaji in pravi, da je „tisti ogenj opalil vse njegove ponižne cvetove. V njem so zgorele vse pesmi, napisane in nenapisane.“ Potem nadaljuje: „Kakšno je bilo tisto življenje, ki me je sredi njega zadelo prokletstvo iz Ljubljane! Sanje, sanje! Preteklost, prijatelji, pol lepa, pol strašna, ki si jo kličem v spomin, kadar je treba, da sem sam sebe vesel. In tega je treba mnogokdaj! Če je bilo človeku mogoče, da je prišel sam Bog vedi kako preko tako dolge, tako ozke in vse polomljene brvi, sredi noči, brez opore, brez moči in brez volje — kako bi ne prestopil zlahka plitvih jarkov, ki križajo časih po nepotrebem to grapavo pot?“

Zatiskal sem oči, da bi ne videl blata, ki sem gazil v njem do kolen in ki me je tako vsega oškropilo, da se poznajo še danes umazane pege. Sanje, sanje! Komaj sem še vedel, kod hodijo noge in komaj sem čutil, da hodijo — opletale so se pač in pregibale so se le iz navade — in moje oči so bile zatisnjene in so vendar gledale tako široko in jasno, to brezkončnost. Morda je bila v tisti brezkončni lepoti, ki so jo gledale moje zatisnjene oči, od izhoda do zahoda zarisana svetla pot, ki je kazala gori na oboku natanko tisto smer, kakor ozka in polomljena brv, ki so omahovale preko nje moje nogè; in le zategadelj sem morda prišel preko te brvi, sam Bog vedi kakò. Da sem odprl oči, bi pač ne prišel nikoli.

V sanjah je bilo moje resnično življenje, ne ono, ki se je vleklo po lužah; to sem zatajil in ga ne poznam več, ni bilo moje. Stran, strahovi! Vse, kar imam lepega in dobrega iz svoje preteklosti, je vzraslo iz sanj, iz tega mojega pravega življenja, ki je moja velikovredna lastnina, in ne lastnina dneva, ki daje in jemlje. Tistega človeka, ki ga je doletelo prokletstvo iz Ljubljane in ki se je potepal po predmestnih ulicah, ves blaten in nesrečen, sem ostavil nekje v zakajeni beznici! Tam naj preišljuje svoje prokletstvo in naj gleda, kako bo opravil. Jaz ne odgovarjam zanj, če bi se nedolžni ljudjè izgledovali nad njim.“

„Tako bi moralo biti; ali misel je eno in drugo je natura.“

Preveč se je bilo moje srce napolnilo z grenkobo, z dvomi, s sovraštvom in zavistjo, da bi mogel prepevati

čisto in jasno kakor božji slavec. Preveč natanko gledajo moje razočarane, umazanosti in vsakdanjosti navajene oči, da bi mogel še kdaj mirno sanjati ter si domišljati nad stvarmi rožnobarven pajčolan, ki ga je bilo bridko izkustvo že davno vzdignilo. Preveč je vse razpokano in razbito v moji duši, da bi mogli biti glasovi, ki prihajajo iz nje, polni in čisti; slišijo se sredi najlepše pesmi hripavi disakordi, sredi lepe melodije se zasmeje grenak in hudoben smeh.“

Toda, ah, že se je dvigal zastor. Filistejska skorja njegovega srca je že padala in pod drhtečo roko, trepetajočo od ljubezni, ki jo razume samo on, ki ve, zakaj mora odpuščati in odpušča, so privreli ti akordi na dan: izšla je ena njegovih splošno najlepših knjig „Na klancu“.

Koncem knjige prihaja na dan Cankarjev evangelij, apostolstvo njegovega življenja, ki je izšlo iz spoznanja:

„Obsojeni na smrt.“

„Tam doli se je zasvetilo, majhna, rdeča luč je trepetala, rasla je in plapolajoča rdeča iskra se je izpremenila v mirno, jasno belo svetlobo.

To je bilo učiteljevo okno. Lojze je strepetal in gledal v nepremično mirnobelo svetlobo, ki je sijala iz noči.“

Ali je prišlo to spoznanje zavedoma ali samo instinktivno? Zavedoma gotovo ne. Kajti Cankar je bil še vedno trd in ni hotel odstopiti niti za pol pedi nazaj.

V knjigi „Ob zori“, ki je sledila, pravi:

„Obsodili smo takoimenovano življenje, ki je samo slučajna, surova in nevredna posoda resničnega življenja. Resnično življenje je umetnost in umetnost je nijansa. Vsakdanjost s svojimi kriččimi, zlaganimi barvami ne trpi nijans in ubija umetnost. Človek se pokori njeni nasilnosti ter ji daruje devetindevetdeset odstotkov svojih dni. Čas, ki mu je odmerjen, zapravlja v zunanostih in lažeh. Le v srečnih trenutkih, v božjih urah, se odpre nenadno kelih njegove duše, zatrepečejo strune njegovega pravega bitja. Vzdravimo se najfinejša, najbolj nijansirana, komaj še čutna čustva. Oči njegove gledajo široko in radostno, zakaj ugledale so resnico. Le redki so, ki so bili rojeni v taki božji uri. In njihove oči so zmirom odprte in odprte so njihove duše in na njih strune pojo neprestano. Vsakdanjost jih sovraži in brutalno življenje jih preganja. Ali oni hodijo svojo pot z lahko nogó in veselim licem. Pripovedujejo o svoji sreči in o resnici, ki jo gledajo v svoji sreči, in o sreči svojega spoznanja. Življenje poslušá besede, ki jih jecljá samo komaj v sanjah, ki jih govori samó časih o polnoči in samó polzavedno, in življenje se razžaljeno upira ter ubija ljudi, ki so bili rojeni v božji uri in dela njihova, rojena v božji uri...“

Toda konec skice „Rue des nations“ priča o nečem, kar se bo res razmahnilo kakor orel pod nebom:

„Ej, mati, majka, življenje moje, vseh mojih misli, vsega mojega nehanja začetek in cilj! Kako so žuljave in zgrbljene tvoje uboge svete roke — blagoslovi me, sina, z ubogimi svetimi rokami! Tvoje čelo je polno skrbi in trpljenja, s trnjem je kronano namesto z diademom,

— nagni k meni, sinu, svoje ljubljeno, s trnjem kronano čelo, ôzri se na ponižni dar, ki ti ga prinašam, siromašne matere siromašen sin, ôzri se na moje srce in sprejmi ga!

Romal sem po široki cesti, mimo visokih domov in sem bil vesel in ponosen, zakaj ni je bolj sladke in rodovitne ljubezni od ljubezni sinov, ki nimajo od svoje matere drugega, nego to sladko in rodovito ljubezen, vredno prostranega doma in te široke in ponosne ceste.“

V Matici je nato izšlo „Življenje in smrt Petra Novljana“ in naslednjega leta „Križ na gori“. Napovedovanje je zorelo. Med tem časom je izdal Schwentner „Gospo Judit“, „Hišo Marije Pomočnice“, Matica pa še „Potepuha Marka in kralja Matjaža“ ter „V mesečini“. Toda literarni dogodek je bil šele njegov, v založbi Matice izišli „Martin Kačur“: tam ni več zgolj borba za nekaj, tam je že pot, ne samo slutena v srcu, temveč zapisana pred delom, ki gre po nji. V „Nini“ prihaja do izraza njegovo neutešeno hrepenenje po večni lepoti. Vsak večer sluti srce bolj in bolj odmikajočo se vabljivost večnih bregov, dokler se v epilogu ne strne spoznanje v srcu.

Kolika razlika med „Nino“ in „Krpanovo kobilo“, ki je šla „Nina“ pred njo! V Cankarju je zopet enkrat bruhnilo na dan: kakor bi ne mogel napisati silnega umotvora, dokler ne izbriše vseh senc, ki so ležale na dnu njegove duše. In prišla je „Krpanova kobila“ manj umetniška, bolj polemična in satirična kot so bile njegove polemike in satira dotlej.

„Krpanova kobila“ je važen mejnik na Cankarjevi poti. Ko si je izčistil srce v tej knjigi, se je nekako prerodil, in kar je sledilo, ni bila več ne satira ne polemika. Zdi se, da se je potem, ko je povedal svetu, kar je bilo grešnega po njegovih mislih, začutil močnega in sposobnega za veliko delo.

Taka zrela stvar je „Hlapec Jernej“. Še nikoli se ni Cankar tako enostavno lotil problema, še nikoli nam ga ni predočil tako naravno in živo kakor sedaj. Zato pa je bila slika tako grozna, kakor piše sam:

„To povest vam pripovedujem, kakor se je po resnici vršila z vsemi svojimi nekrščanskimi krivicami in z vso svojo veliko žalostjo. Nobene laži ni zraven, nič lepil besed in nobene hinavščine. Obstrmeli so ljudje na Betajnovi in so plahi povsili glave, zakaj vzdignilo se je na hribu in je stopilo v dolino kakor črna smrt. Velika in tiha senca je stopila v dolino: glava teman oblak, noge silne jagnedi na loki; svetla kosa, na rami sloneča, pa se je bleščala tja do Ljubljane.“

Pravi Jernej sodniku:

„Sodnik, jaz nisem hudoben človek, nikomur ne privoščim zlega, tudi tistim ne, ki so mi krivico storili. Pravico meni, drugim ne krivice in ne hudega povračila — to je pravda po božji volji! Žato ne maram, da bi gnali Sitarja iz hiše, s culo in škornji na ramah, kakor sem šel jaz; kaj šele da bi ga uklepali in ga gnali skozi vas in ga metali v ječo! Tudi okarati ga ni treba pred drugimi

ljudmi, zakaj užaljen bi bil — naj sam opravi s svojo vestjo. Pravico komur pravica — krivičnemu pa usmiljeno prizanašanje in odpuščanje.“ —

In potepuhu odgovarja:

„Nisem kradel. Svoje pravice iščem in našel jo bom! Zaklenili so pravico razbojniki, tudi mene so zaklenili, ampak prišla bo ura in duri se bodo odprle!“

In na koncu:

„Prišli so ga, nesli so ga, krvavega, ožganega, kakor je bil, zamahnili so trikrat ž njim in visoko so prasnile iskre iz plamena; ko so stopili Jernejevi pogrebci iz ognja, so bili črni v roke in v obraz.“

Tako se je zgodilo na Betajnovi. Bog se usmili Jerneja in njegovih sodnikov in vseh grešnih ljudi!“

Iz vse knjige se že začčenja zrcaliti ono veliko upanje, ki je mati vsega velikega, čistega in lepega, kar bo rodila iz srca skrivnost. Zdi se, da je — komaj sluteno — na dnu hlapca Jerneja zazvenelo ono prepričanje o pravici in odrešenju, ki ga je veliki mojster pred uro našega osvobojenja doživel s krvjo in srcem.

Potem je prišel „Aleš iz Razora“. V besedi je to spomin na avtorjev rojstni kraj. Kako tople barve je našel Cankar za njegov opis:

„Vrhnika, prečuden kraj! V mehkem domotožju mi zakoprni srce ob mislih nate. Kdo te je videl z bdečimi očmi, kdo te je spoznal? Šli so mimo, videli so bele ceste, bele hiše in so šli dalje. Jaz pa sem ti pogledal v obraz kakor ljubljenu dekletu in zdaj je moje srce bolno po tebi...“

Kraj ravní pod gozdom, pod temnim, mogočnim Raskovcem sedi jata golobov; bele peroti se leskečejo v solncu. Tam je Vrhnika. Čez bore, čez hoje, od tihega Krasa, od morja šumi burja, plane v ravan, postane, vztrepče, osupla in utolažena ob toliki lepoti. Bela kakor nevesta se sveti na holmu sveta Trojica, razgleduje se po solnčni ravní, po tihem, sanjajočem močvirju, do Žalostne gore in do Kríma. Zamolkla pesem, kakor vzdih iz globoke zemlje, od visokega neba, pretresa jasno tišino; na Žalostni gori je zapel veliki zvon, ki kraljuje od Kríma do Ljubljanskega vrha. Pod pesmijo, nad ravnino trepetajočo, se lesketajo vasi, ugašajo in se užigajo v čisti beloti; blešči se jim pod mladim solncem: kakor ob postranem jezeru leže, bele, tihe; a iz jezera, v tišini sanjajočega, se vzdigajo samotni otoki, nizke, s slamo krite kolibe, gruče bréz in vrb in visokih jagnedi.

Kdaj bo že drdral moj voz po široki cesarski cesti, kdaj bo že zavil pod Logom, da te zagledajo moje koprneče oči, o Sveta Trojica? Kdaj bom že zaslišal tvojo sladko pesem, o sveti Pavel, patron in varuh Vrhnike? Kdo je čul tvoj glas in je pozabil nanj? Ne po materi, ne po ljubici ni jokal Amerikanec, ko mu je bilo žalostno pri srcu; po tebi je zajokal:

o ti svetega Pavla zvon,
ki te slišal več ne bom!...

In kdaj bom pozdravil tebe, ubogi sveti Lenart, ki stojiš pod sveto Trojico in pod svetim Pavlom kakor dete ne-bogljeno in zavzdihneš le o mraku s tenkim, vdano prosečim svojim glasom?

Pod svetim Pavlom, onkraj cesarske ceste spi Močilnik v globoki kotanji, v večni senci. Kdo izmed vas, ki berete to zgodbo, je videl Močilnik in ne sanja o njem vsako noč? Izpod skale, višje kakor svetega Pavla zvonik, šumi črna voda; zašumi in takoj utihne, pogrezne se v globoko strugo, skrije se pod vrbe in molči vsa temna. Kaj se ji je sanjalo tam doli pod kraškimi skalami, in kaj jo je prestrašilo, ko je prišla iz noči v prosojni mrak? Tako molče usta, kadar se odpró oči po dolgem spanju in plane pogled, izgubljen, osupel, v preveliko lepoto... Tihe steze se vijo ob vodi, pod drevjem, v senci; vstvaril jih je bil prav tako zapeljivi kakor človekoljubni davkar; če se zasveti v temi solnčni žarek, ki je bil izgubil pot med gostim drevjem in grmičevjem ter išče svobode, se zdi človeku, da vidi belo srajco in davkarja samega, ki si otira čelo in premišljuje. Tam na stezi, z belim peskom posuti, se zatajujejo koraki. Kaj bi se ne zatajevali, ko roma tam dvoje ljudi, tako tesno objetih, da bi človek od daleč ničesar ne razločil in da bi se hudo razjezil, če bi spoznal to reč.

O Vrhnika, blagoslovljeni kraj! Kadar leže mrak v tvoje tiho naročje, se zganejo lepe in skrivnostne sanje v Močilniku. Za velikim oltarjem v cerkvi svete Trojice zabučí pokopano jezero; kdor leže na mrzli kamen, pod tisto strahotno lobanjo za oltarjem, sliši zamolklo pesem skritega jezera. In ko vstane, ko ugleda to čudežno vrhniško dolino in to belo nebo nad njo, se zamisli v čudnotihotne zgodbe, ki jih uhó ni slišalo in oko ne videlo. Bela megla se vzdiga iz Močilnika, vijoč se, trepetajoč hrepni proti nebu, v veličastnem kelihu prinaša zvezdam nezaslišane skrivnosti...“

Evo, to je pesem njegovemu rojstnemu kraju!

Sledila je farsa v treh dejanjih „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ in kmalu nato „Zgodbe iz doline šentflorjanske“. V farsí biča moralo rodoljubnih časov, „Zgodbe“ pa je opremil s pesmijo, ki spominja na končani tekst „Aleša iz Razora“.

„Iz tvoje blagoslovljene zemlje rastejo tenke, visoke korenine in se oklepajo kakor slak mojega telesa, moje duše. Od začetka sem se jih prestrašil; zdaj jih božam, pritiskam jih k sebi. Pobegnil sem, da bi bil sam gospodar: svoja prst, svoj cvet in svoj sad; list, ki ni bil rojen na drevesu, ne na grmu, kamen, ki ni bil izluščen iz skale.“

Ko sem ozdravel, sem te spoznal in sem videl, kako je bilo predržno in nespametno moje početje. Le kdor je močan onostran tebe in preko tebe, te lahko zavrže. Jaz te nisem zavržel, ker sem slab in ker je ljubezen prevelika v mojem srcu. Tako velika, da je mati moje moči; kako bi jo zavržel, dolino šentflorjansko? Ti studenec vseh mojih sanj in vsega mojega trpljenja — lahko

te ljubim, lahko te sovražim, nikoli ne pozabim nate, tako kakor tudi ti ne boš pozabila name! —

Tudi ti ne boš pozabila name, lepa dolina šentflorjanska. Lahko se užaljena odvrneš od mene, lahko me ostaviš samega ob cesti, popotnika; jaz pa ležem v travo in se smejem in čakam, ker vem, da se povrneš. Zakaj jaz sem v tebi in ti si v meni.

Tvoje grehe sem odgrnil s prešerno roko in tvoje hude misli; pa sem spoznal neskončno osramočen, da sem pogledal v ogledalo. In sva si pomežiknila brez zamere.

Zaradi tebe sem trpel bridkost in nadlogo; pa sem ti pogledal v obraz in sem spoznal, da sem trpel tvojo nadlogo in tvojo bridkost. In odpustila si mi, kakor sem ti jaz odpustil.

Zdaj, ko se vijejo iz vročega čaja čudežne sanje v daljavo in v preteklost, te vidim vso drugačno, kakor sem te videl nekoč; gledam te s tiho, smehljajočo ljubeznijo in čutim v sladkosti, da sem ti bližji od vseh tistih, ki spé slepi v tvojem naročju.“

„Kaj se ne zazdi časih otroku, da s prešernim smehom razodene materi svojo tiho ljubezen? Tudi meni se je zazdelo. Ko sanjam o tebi daljni in srebljem čaj z zatisnjenimi očmi, me obide vesela misel, da bi ti povedal s hudobno besedo nekaj nadvse ljubega. Tedaj je moja ljubezen tako močna, da plane tvoja lepota iz vseh črnih senc, ki sem jih nametal na tvojo podobo...“

Pozdravljena mi, dolina šentflorjanska, v poldanskem solncu žareča, v mesečini dremajoča; pozdravljeni vsi vi potepuhi ničvredni, s težkimi grehi obloženi, vi zakrknjeni župani, krivični dacarji in iblajtarji, vsi vi zaslužni rodoljubi, zvesti čuvaji brezštevilnih svetinj in čednosti doline šentflorjanske: čez hribe in doline pozdravljeni!“

Toda Cankarjevo za hip veselo srce se je zopet skrčilo, čelo se je zmračilo; tej veseli pesmi je sledilo „Novo življenje“ in takoj za njim zbirka „Za križem“. Tudi njegovo srce je vzkriknilo od prevelike bolesti: „Elohi, Elohi, lama sabaktami!“

Toda tolažba je ena:

„Preko gôre trpljenja drži cesta v večno radost, preko gore smrti drži cesta v življenje.“

Tujec v rdeči halji je dejal otroku:

„Odloži butaro in pojdi z menoj.“

In ljudem, ki so peli žalostno romarsko pesem:

„Odložite cule in pojte z menoj!“

In ljudem, ki so jim črni molki rožljali med prsti:

„Odložite molke, svete podobe obrnite, žegnančke izpraznite in pojte z menoj!“

In potem, ko je videl ljudi izpod zemlje, kjer kopljejo črno zlato pod zemljo; črno zlato za gospoda, črn kamen záse, se mu je stisnilo srce v mračni prerokbi vizije:

„Bogastvo, iz prokletstva vzkliko, se je vračalo v prokletstvo.“

In na koncu:

„Ne ozrite se v prokletstvo in trohno, vsi vi tisoči in milijoni, ki ste koprneli z menoj! Vsi vi ponižani in užaljeni, vsi vi zaslužnjeni in obremenjeni — zdaj, ko je naš dan, pojte hozana in aleluja! Iz bičanja, iz križanja, iz sramote in trpljenja je vzrasel naš dan, do nebes se je povzdignil naš križ — pojte mu hozana in aleluja!“

Šli so za njim v zmagoslavje in radost: tisti ponižani in teptani so šli za njim, ki jim je rekel:

„Božje kraljestvo je v nas!“

„Za križem“ je žalostna knjiga. Srce, polno bolečine jo je napisalo, duh, izmučen in bičan od trdega življenja jo je zasnul. Toda ves ta obup ni obup nad smrtjo; obup je nad vsem, kar je bilo in je doteklo; tako vzdihne človek, kadar misli na svoje težave in mu že omaguje pričakovanje v srcu, sila v rokáh; toda bolj silna od tega življenja je vera, ki nese človeka navzgor!

Taka vera sta pesmi „O domovina, ti si kakor zdravje“ in „Pozdravljeni“. Tam ni več obupa, nestalnosti in téme: iz vsega tega trpljenja in muke gre pot nekam drugam, v lepše kraje, v bajne dežele. In v tej veri je našel Cankar ne samo pot pisatelja, temveč tudi pot sebe — človeka.

Še en bolesten jek je sledil; ko je izšel „Kurent“, je bil dvom v zenitu. Še enkrat se je vrglo življenje na Cankarja s svojo žalostno perspektivo: kje je zarja, ki so ti jo obetali, kje dan, ki si se pripravljaj nanj? Kajti Kurent je godec, ki mu na vsem svetu siromakov ni enakega: on gode žalost mesto veselja, on hrepeni za življenjem in oznanja smrt. V tem tiči Kurentova tragika. Toda tudi tukaj tli iskra, ki razsvetli nebo:

„Tisto noč, ko se je Kurent v samoti razjokal, so planile temne sanje čez slovensko deželo. Oči so se nenadoma odprle in obstrmele, lica so obledela in mraz je segel v srce.“

Senca je bila smrt, „črna in gola, na glavi pa je imela veseljaški klobuk. In njena pesem je bila kakor posmehovanje ubogim, zaničevanje žalostnim, zasramovanje upajočim. Kamor je stopila, so se bajte rušile, je trava venela, so padali gozdovi.“

In za njo je stopal nebogljenec. Njegove oči so gledale žalostno in solza za solzo je kapala iz njih. Kamor je taka solza kanila, je vela trava ozelenela, so gozdovi zašumeli, so mrtve bajte čudežno oživele.

Šla je senca s silnim korakom preko vse dežele; tisoč plahih oči je strmelo nanjo, tisoč prestrašenih src je molilo. Obadva, smrt in godec, sta tiho utonila v daljno noč. Hladen veter je zapihal od severa, zamolklo je v gozdovih zabučalo... Kaj je že minila polnoč? Kaj je čas in ura, da se izpolni to trudno tisočletno hrepenenje?... Glej, oko, razveseli se in upaj — ali se ne dramí zarja na izhodu?...“

V „Kurentu“ je spoznal, da je „za tisoč ur vredna ena ura“ in tedaj je dejal:

„V tej zadnji noči zablislilo se je odvrh nebá — vstane, vriskajoči in pojoči: pozdravljena, nebeška gloriija!“

Tako je s „Kurentom“ dovršil ono, kar je pričel v zbirki „Za križem“ in nadaljeval ono, kar je organično započel z „Nino“.

Naslednja knjiga je bila izpoved. Trebalo se je odahnuti od napornega dela „Za križem“ in „Kurenta“. Zato je vplivala „Bela krizantema“ blažilno na avtorja in na občinstvo. V nji je razložil svoje razmerje do kritike in recenzentov, povedal, kaj mu ni prav in kaj mu je všeč, in povedal bistvo svojega umetniškega naziranja; na koncu pa je napisal:

„Ljubi moji, nisem vam povedal vsega, kar sem nameraval. Marsikatero besedo, ki mi je na jeziku, sem zamolčal, mnogotero, že napisano, sem črtal. Kadar zasije skozi okno prvikrat zlato spomladansko solnce, je moje srce kakor oprano in očiščeno. Kje sovraštvo, kje bridkost in klaverno vzdihovanje? Zarja, oblij me, pomlad, objemi me!

Nikoli še, o zarja, mi nisi tako svetila, nikoli, pomlad, te ni tako polno zajelo moje srce! V srebrnem jutru, kakor skozi prosojen pajčolan, gledam daleč pod seboj sinje polhovgraško pogorje; in tam zadaj, na levi, je Vrhnika, moja zibel, mati in mladost. Zdi se mi, da vidim belo sveto Trojico, kako se tiho smehlja pod jutranjim solncem; zdi se mi celo, da slišim zamolklo pesem svetega Pavla. Vse, kar je kdaj bilo grenkega in temnega, je umrlo; kar je bilo sladkega in svetlega, se je vdrugeč porodilo v meni in bo v meni ostalo, neumrljivo, večno v veselstvu, kakor moja duša sama... Nad cvetočim vrutom stojiva, gospa in jaz. In vsa lepota tega neumrljivega jutra, lepota, ki je v meni, krog mene in v veselstvu, odseva, gospa, v tvojih očeh; v njih odseva moja večna pomlad, moja mladost in sreča... Mladost, ne izpustim te! Moja pomladanja sreča, z obema rokama te držim! Močnejša je moja v lepoti in sreči pomlajena volja, nego čas in sodba njegova.

Oj Kobal, oj Lenard, oj Terseglav, oj vsi vi nahodni cerkovniki v svetem hramu našem — prezgodaj ste prišli kropiti! — Žarke misli, predrzne podobe, spet je vsa moja njiva od vas orošena — solnce, ozri se nanjo, da vzklije prešerno bogastvo!

Starost, kako si še daleč!...“

In v maju tega leta se je res moral čutiti pomlajenega. Kajti staro skorjo je ostrgal s sebe in v mislih se je prekvasil in pomladil — nova moč se je začela širiti po njegovi notranjosti. Še istega leta nam je dal petdejanjsko dramo „Hlapci“ in leto pozneje je prišla zbirka treh novel „Volja in moč“. Mohorjeva družba je izdala „Troje povesti“ s starimi motivi, tu pa tam tudi s ponavljanji besedil iz prejšnjih del.

Leta 1912. je sledila književna drama „Lepa Vida“, kjer je skušal simbolizirati narodni motiv.

„Lepa Vida“ je v nekem oziru nadaljevanje „Nine“ in dovršitev „Kurenta“. Glavno idejo je Cankar uporabil

v vseh treh delih isto: hrepenenje; le obdelal ga je na različen način, in tukaj, se zdi, mu je našel končno rešitev.

Dioniz pravi:

„Bratje, v solnce, na spomladansko polje! Tam je prostora za naš svatovski ples, od gore do gore, od gore do morja, tisoč nas je!“

in Poljanec odgovarja:

„Tisočkrat tisoč!“

Nakar se vse razmahne in zakliče Dioniz:

„Ne mudite se, svatje, hitimo v pomlad!“

in pozneje:

„Kam, o brat, kam? Kaj nisi hotel z menoj, z menoj na lepšo pot? Vstani, pojdi, kakor si!“

Toda mati pokriža mrtvega Poljanca:

„Najlepšo pot je šel,“

nakar ga Vida poljubi.

Kakšen je motiv „Milana in Milene“? Motiv dveh, ki se iščeta, rasteta vsak po svoje in slutita drug drugega iz daljave. S tem delom je segel Cankar globoko na dno naših src. Ni sicer povedal vsega, kar bi si želeli o ljubezenskem problemu, toda bil nam je blizu, zelo blizu, bližje kot kedaj prej. Najlepše je pač zadnje poglavje, pravljčen sklep: vse, kar je sorodnega, se je našlo in bo s časom privrelo na dan.

„Ko sta se (Milan in Milena) srečala na dnu (blejskega jezera), sta se poljubila ter se nasmehnila drug drugemu, tako ljubeznipolno, kakor da sta si bila brat in sestra že v samem Bogu.

„Daj mi roko, dragi!“

„Duša, daj mi roko!“ —

V jasni jesenski noči vesla človek, tujec vsem in sebi, po blejskem jezeru. Od življenja ranjen, miru željan se ozre trepetaje v globočino. Tam na dnu ležita dva: telo se tesno oklepa telesa, lice je k licu nagnjeno. In šepetata si besede, ki bi jih nebeške zvezde same komaj razumele. Sveti se dvoje belih obrazov, od večne luči obžarjenih; jaz sem videl obadva, slišal sem tudi vse sladke, skrivnostne besede in sem jih razumel.“

Po „Milanu in Mileni“ je sledil premor dolgih let. Ta čas pomenja v Cankarjevem ustvarjanju novo dobo.

Ni sicer izdal niti novele niti drame, toda pisal je vztrajno in neutrudno. Predvsem je hotel opisati svoje življenje. Lotil se ga je in ga začel obdelovati v feljtonih „Sl. Naroda“.

„Moje življenje“, analize svoje duše, Cankar ni dovršil. Napisal je dvanajst podlistkov, potem pa je naen-

„Moje življenje“ je izšlo lansko leto v posebni knjigi, združeno s „Tujim življenjem“ — grozno obtožbo zoper človeško neusmiljenost, ki ne prizanaša niti živali, sebi sorodnemu bitju. — Še dve knjigi sta izšli po njegovi smrti in sicer: „Mimo življenja“, zbirka črtic in novel iz mlajših let, ter „Grešnik Lenart“, v katerem opisuje v obliki povesti pot svojega življenja. „Podobe iz sanj“ so pa izšle v ponatisu.

krat prestal. Toda kaj je privrelo iz njegovega studenca na dan po teh dnevih! „Podobe iz sanj“, najbolj mirna, najbolj globoka Cankarjeva knjiga.

V „Podobah iz sanj“ ni več iskanja in tipanja, ni je v njih besede, ki bi bila napisana s plaho, obzirno roko. Tudi je ni misli, ki bi jo bil jezik boječe razvezal; to so pač oni glasovi tišine, zadovoljstva, ubranosti in umetnikove notranje sreče. Cankar je svoj literarni boj dobojeval; našel je pot iz sebe v narod, iz naroda vase. In to je oni venec zvezd, ki mu ga je položila na glavo zadnja knjiga.

Že njen naslov nam kaže, da se bo avtor obrnil v nerealne sfere; nič ne bo v njih razpravljaj o gospodični in dolgem nosu in bradavici; nič ne bo v njej pisal o vihričem idealistu Kačurju, o učitelju iz „Pohujšanja v dolini šentflorjanski“. In res! Podobe iz sanj so težek vzdih trpečega, so tožba po onem, kar bi moralo biti vsebina naših dni: klic po človečanstvu. V njej so izginile plahutajoče besede borbe, koraki nestalnosti, razpoloženja nevroze; oko se je uprlo v svečano tišino svoje duše in njen izraz so podobe, ki jih vidi samo zenica obrnjena vase:

OGLEDALO.

Kod pač sem hodil, kje sem živel toliko dolgih let? Kaj se mi je prej vse le sanjalo in sem šele zdaj prav izpregledal? Bil sem med ljudmi ves čas, brez števila sem jih spoznal po imenu in zdelo se mi je, da jim poznam do dobrega tudi po licu in srcu. Zdaj pa mi je očito, da sem blodil med samimi sivimi sencami, ki so se motale brezoblične in nestalne pred menoj, napol spečim; in kar sem lahkoveren gledal in poslušal, obtipal in občutil, je bila časih daljna prispodoba resnice, ponavadi pa je bila poptvora in laž. Tako bi bil predremal svoje dni do konca, nazadnje bi bil tiho ugasnil med sencami, senca tudi sam, sirota sleporojena, gluha in nema, betežen starec, ki nikoli otrok ni bil.

Ali roka božja se je prikazala iz nebes in je postavila na zemljo ogromno ogledalo, ki se z gorenjim robom opira samih zvezd, sloni s spodnjim na dnu morjá ter sega na obeh straneh od jutranje zarje do večerne. In vse, kar je živega na zemlji, se je kakor uróčeno ozrlo v to silno božje ogledalo, vtelesilo se je v njem po svoji pravi podobi, brez lišpa in nakita, brez žide in žameta. Grešni človek je stopil pred sodnika in pravični sodnik je sodil brez besed.

Oko je stopilo tedaj pred sodnika! V „Ogledalu“ je prvi korak v višino. Toda poslušajmo še nekaj drugih glasov iz te knjige resničnega življenja!

KADET MILAVEC.

Podoba je bila napisana najbrže, ko je pisatelj bral med drugimi imeni novih v vojni padlih vojakov ime njemu drugače neznanega mladega kadeta. Podajamo iz konca:

Ko sem bil še otrok in ministrant, mi je bilo čudno tesno pri srcu, kadar je cerkovnik pri véliki maši ugašal

sveče, posebno po božični maši polnočnici. Prej je bila farna cerkev vse do stropa žarko razsvetljena, podobe svetnikov so se lesketale z oltarjev kakor pozlačene, ves poln luči je bil zrak, dišeč po kadilu in prazniku in molitvah. Ugasnila je prva sveča, v svetlobo je segel prvi ozki trak noči in tesnobe; ugasnila je druga, tretja sveča... tiho so se valili v praznoto črni valovi, skozi okna, s kora, iz zakristije, izza stebrov in oltarjev se je plazila noč; pesem in molitev je utilnila, brez glasu je umiralo življenje, smrt je s koščenim prstom trkala na plaho srce. Še zadnja sveča... Nič se ne boj, otrok! Pred velikim oltarjem gori večna luč z mirnim plamenom, ki ne ugasne nikoli, znamenje večnega življenja...

Nič se ne boj!

Verno prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu; v njem mirnem, zvestem plamenu, v tvoji ljubezni in tvojem zaupanju bodo živeli vsi, ki so mladi, lepi in blagi! Kadet Milavec ni umrl; niti en sam smehljal njegovih ustnic, niti en sam vesel pogled njegovih oči ni umrl! Zgodilo se bo, da bodo v njih, ki jih še ni, vstali vsi oni, ki so bili, povrnili se mlajši, lepši in močnejši! Spet bodo prižgane sveče in čez hribe in doline bodo peli zvonovi, klicali k véliki maši. Kdor že si, zaupaj v zarjo tistega dné in prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu!...

TRETJA URA.

Dolgo sem mislil, da sem sam, zaklenjen v noč svoje groze, zavržen, odsekan od živega drevesa. Toda ko sem stopil na cesto, sem spoznal, da je mojih drugov brez števila, da jih je, kolikor je src in lic. Spogledali smo se in drug pred drugim povsili oči. In vsakdo med nami, kdorkoli in karkoli je bil, je potožil brez besed: „Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kjé so?“ In vsakdo je razodeval na mrtvaško spačenem licu, v osteklelih, zakrva-velih očeh podobo neusmiljenega gospodarja: brezdanjo grozo, neizmerno boleost in nad obema črno jezero nezaupanja, zlobe in sovraštva. Spogledali smo se, povsili smo oči in smo spoznali, da smo si v strahoti bratje, kakor si v jasni, pomladnji lepoti življenja nismo bili. —

RANJENCI.

Pisatelj išče v vojaški bolnišnici dragega prijatelja. Ne najde ga. Gleda ranjence. Veseli so in se razposajeno izprehlajajo. Naenkrat ima pisatelj silovito vizijo, kakor sanje: Gle- da jim skozi prozorne bluze v srca — vsa so opljuvana in uma- zana in v boleosti se krčijo. A oni so veseli! Presunjen beži domov:

... Ali ko sem prižgal svetiljko, ter se ozrl po izbi, sem občutil strahoma, da nisem sam. Gole stene so gledale name, so govorile z menoj, pogled je bil tih in žalosten, zamolkle so bile besede, mukoma iztisnjene izpod boleosti. Tista ranjena srca, uboga, izžeta so me spremljala ves čas po cesti, nazadnje so se zaprla z menoj v to mojo samotno izbo in so mi bila tako blizu, da sem slišal razločno njih težko, bolno dihanje, razumel njih šepetanje — tako šepetejo umirajoči, ki so jim ustnice že trde in razpokane; razume jih le oni, ki je sam že gledal smrt.

POBRATIMI.

Mnogokdaj se primeri, da se v enem samem trenutku odpro vsa srca in skozi široka vrata prikipi duša v lica, v oči in na jezik, tako da so si ljudje mahoma podobni kakor brat bratu; ker bratje so si v najglobjih globočinah. Združijo se v veliki radosti, ali v silni bolesti, v blagoslovu ene milosti, pod težo enega udarca; vsi glasovi so en sam vrisk, en sam vzdih. Ena luč obžari obraze in v njenem svitu so si enaki, so vsi enako spomladanji ali enako mrtvaški.

Časih odpahne narahlo prislonjene duri src le bežen dih; prikaže se le ozka, svetla špranja, komaj za hip, toda prikaže se. Zgodi se v gledališču, zgodi se na cesti, da se spogledajo ter se smehljaje pozdravijo tujci ob eni sami besedi, ki je ljuba vsem, ob enem samem veselem solnčnem žarku, ki je nepričakovano zablislil izza oblakov. Pozdravili so se in koj so si tujci, ne poznajo se, ne mislijo več drug na drugega, svetla špranja je ugasnila, tiho so se zaprle duri. Ali kákor je bil bežen tisti trenotek, bratje so si bili v njem in srce se je poljubilo s srcem.

MAJ.

Trže rože, vse usahnò, kakor jih utrže, uvenè. Vse ječi. Kamorkoli stopi človek, hodi za njim — smrt. Leže truden, v dremavici sliši pogovore velikega miru. Tedaj se prikaže nekaj nenavadnega: debel čmrlj in dolg mravljinec. Gledata nanj z od strahu izbuljenimi očmi, kažeta nanj in se razgovarjata. natihoma. Tesno mu je pri srcu in rad bi slišal. Tedaj zasliši dvoje senic, ena pravi: „Bojim se kragulja, ali bolj se bojim človeka!“ Človek dela zlo iz hudobnosti. Na koncu:

Šel sem iz gozda s povešeno glavo, potrft in sila truden. Na srce mi je tolkla kot z razbeljenim kladivom beseda za besedo:

Vsem sije to majsko solnce, čmrlju in mravljinu, senicam in ščinkovcem, praproti in šmranicam, hrastom, smrekam in borovcem, vsem božjim stvarjem, le človeku ne, človeku, ki ima dušo, razum in voljo, le srca ne. —

To je izpoved, kakršne še nismo imeli napisane v našem jeziku. Kar je bilo na dnu srcá sovraštva, se je

pretopilo v ljubezen brata do brata; Cankar prehaja naposled do prepričanja, da smo si vsi bratje po duhu. Priznava, da je prej hodil po svetu z zaprtimi očmi. Šele sedaj, ko mu je padla mrena ž njih, vidi vso bleščečo resnico in lepoto življenja.

Kajti tako je res, kakor pravi v „Ugaslih lučéh“:

„Vse luči so ugasle, vse pesmi so utihle, mladosti ni več. Nad vso prostrano zemljo se je bila strnila dolga, dolga noč, naslala je nanjo strupene slane, nobenega bore cveta ni več...“

In vendar kakšen je zaključek „Ugaslih luči“?

Čujte pesem, zasanjano, spoznano, v solncu izrečeno:

„Jaz pa vem, kam pojdem, jaz pa vem, kje so luči prižgane — kako da se nisem že prej domislil? K zibki pojdem; dvoje milih plamenov, neugasljivih se tiho in mirno smehljá iz nje, angel božji drži roke nad njima, dokler ne zasije zarja nad gorami. —“

Velika je bila pot, v nebo je segala bela cesta, iz ponižanja, slabosti in vdanosti se je rodila sijajna, mirna nebeška svetloba. Jaz sem je bil deležen mnogokdaj, deležen sem jo vselej, kadar odprem to sveto knjigo, ki mora postati molitvenik uboge izmučene duše. In deležen jo bom še, kadar bo slabost v srcu, mržnja v duši, žalost na obrazu — o prijatelj in brat, spomni se teh podob iz sanj! Spomni se, da je za kristalnim zastorom življenja še drugo življenje, vse lepše, vse vrednejše trpljenja in bede. Popravi krivico, ki si jo storil neprijatelju in tujcu, pojdi, odpri mu duri v svoj siromašni hram. Tam boš srečal tisoč obrazov in v njih boš sam; molil boš ž njimi in jih boš spoznal. In kar je v tebi mrzkosti, sovraštva in krivice, vse bo splahnelo kot sneg pred solncem, ki gre čez naša življenja, čez življenja generacij in čez historije narodov nekam daleč, daleč za te šumne hribe in trepetajoče planine, za morje nemira in poljano plahosti; prikaže se ti drugi svet, vreden borbe, vreden zla, vreden poniževanja, kajti tako ti bo, kakor pravi on, ki sem se ga danes spomnil s to ubogo, tresočo se besedo:

„Božje kraljestvo je v vas!“

ANTON PODBEVŠEK:

KURENT.

1876—1918.

Izmed modernih, ki so nastopili koncem pretečenega stoletja, je najizrazitejši subjektivist Ivan Cankar, ki je postavil temelj slovenske književnosti. Ob svojem nastopu je živo občutil vrtoglavost domačih piscev, ki so opisovali večinoma gole zunanosti. Sicer še ni prišel do spoznanja, da je človek mali svet v velikem svetu, čeprav je ljubil umetnost bolj kot vse na svetu in z njo neprestano

borbo po izražanju samega sebe, vendar pa je temeljito obračunal s tistim zunanjim svetom, v katerega so bili zaljubljeni vsi tedaj nastopajoči lažnjivi umetniki in pričel v novem pripovednem slogu opevati notranji ali duhovni svet. Ker je moj članek namenjen v prvi vrsti delavstvu, kateremu hočem kolikor mogoče jasno predočiti tedanjo gnilo dobo, obenem pa na najbolj enostaven način sliko-

vito podčrtati njegovo delo, navajam iz „Bele krizanteme“ naslednje poglavje, v katerem pripoveduje, kako je prišel do udeleženosti v tej smeri:

„Pred desetimi leti mi je nekdo očital, da v mojem delu ni pozitivne ideje. Nato ste mi ta grenki očitek opletali okoli ušes vsako leto po dvakrat, časih tudi po trikrat. Navadili ste se nanj in tudi jaz sem ga bil kmalu tako vajen, da sem ga pogrešal, kadar ste v malobrižni naglici pozabili nanj. Nekoč pa se mi je le zazdelo, da bi do kraja prevdaril, kaj se to pravi: pozitivna ideja.

Napotil sem se k vernemu človeku, preroku naroda.

„Vi, ki ste veren človek in prerok naroda, povejte mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja! Očitali ste mi mnogokdaj, da je ne poznam; pokažite jo, da pokleknem prednjo ter jo molim!“

Potrepljal se je po trebuhu, pomežiknil je ter se nasmehnul.

„Pozitivna ideja... hm! Pridigovajte ljudem vse tisto, kar jim pridigujeta kri in nagnenje, pa jim boste pridigovali same pozitivne ideje! Kaj tisto, če vas zakrknjen sanjač zmerja z demagogom! Kaj tisto, če vam nespameten moralist kriči v obraz, da zatajujete svojo pravo misel, da so vaše besede laž in hinavščina! Povem vam: človek se redi ob takih pozitivnih idejah, doseže čast in oblast, dolgo življenje, mirno smrt, po smrti pa sveta nebesa!“

Ko sem slišal to osivelo resnico, sem se okrenil ves žalosten; na stopnicah sem slišal, kako se je smejal za menoj verni učenjak.

Nameril sem se k gospodu, ki je po vsej širni domovini češčen zaradi svojih pozitivnih idej. Njegovi verzji so res grapavi, ali komaj zine, mu kane od ust pozitivna ideja.

Pa sem ga ogovoril.

„Vi, ki ne zinete, da bi vam od ust ne kanila pozitivna ideja, razložite mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja in kod drži cesta do nje!“

Pogladil si je brado, hudo je bil resen njegov obraz.

„Pozitivna ideja... je pozitivna ideja!... Narodu je treba idealov... brez idealov ni življenja... Napredek... svoboda... višji cilji... vse za narod... mladina... hej Slovani...“

Pobegnul sem, gospod pa je govoril dalje; še pod oknom sem ga slišal.

Takrat se mi je bridko storilo pri srcu; kajti prevdaril sem:

„Pošten gospod je, tudi njegova brada je lepa. Ali vse tiste besede sem že slišal, vajen sem jih bil, kakor potrkavanja dežja ob okno, kakor tiktakanja ure na steni. Nikoli nisem pomislil, da se skrivajo v njih pozitivne ideje!... Narobe: zmirom se mi je zdelo, da korcema lije iz njih hinavščina. In glej — lepobrabi gospod je po širni domovini češčen in spoštovan prav zaradi teh besed, iz škornjastih verzov grmečih! Nikoli ni poslušal milostnih nauk, nikoli robotih očitkov; cesta njegovega življenja je bila solnčna in položna, od obeh strani so se mu kla-

njale visoke jagnedi; in na koncu te ceste spomenik, pod spomenikom hvaležni narod, ki objokuje svojega preroka... Vse zaradi pozitivnih idej!... Ah, zame je prepozno! Saj poznam vse tiste besede, saj bi jih lahko molil dan za dnem, kakor moli zaspan otrok rožni venec; toda uho se brani, jezik noče!“

Da potolažim to svojo bridkost, sem stopil v krčmo ter sem vprašal Minko:

„O Minka, povej mi — kaj je pozitivna ideja?“

Minka pa se je molče okrenila, prinesla mi je pol litra cvička ter je prisedla k meni, ker je videla mojo žalost...

Kaj? Ali ni zasvetil skozi španjo pohleven žarek pozitivne ideje? Živi to življenje, kakor ti ga je Bog dal! Nikar ne hodi med pismarje in farizeje, med učenjake in modrijane; nikar ne hodi mednje, da te ne pohujšajo! Bodi klas na polju, cvet na vrtu, javor v gozdu!...

Prepozno je — „za blede mislijo bolel am!“ —

Pojdi, napoti se do tistega človeka, ki ti ti morda edini vedel povedati, kaj da je pozitivna ideja: kje da raste ta čudotvorni cvet!

Stopil sem pred ogledalo.

„Ti, ki si hodil z mano po vseh mojih gladkih in grapavih potih, razodeni mi skrivnost, odreši me!“

Oni v ogledalu je govoril:

„Kaj ti nisem pravil že od kraja, kaj ti ne pridigujem vsaki dan posebej! Vsa tvoja sramota je, da gledaš ljudi in stvari, kakor so ob delavnikih in ne ob nedeljah, kakor so doma in ne na ulici!... Gledal si človeka — radost vsem pravičnim očem! Stal je na odru črno oblečen, desnico visoko v zraku, levico ob boku, obraz sladak in svetel, takorekoč od notranjega ognja obžarjen. Besede njegove — pesem, zložena domovini na čast; in v hakiških vezjih zložena! Narod je navdušen, joka, poje vriska; srca mladine so do vrha polna tistih svetih idealov, ki jih ponavadi imenuješ fraze... Ti pa stojiš v kotu, gledaš čemerno in molčiš. Da bi le molčal! Gumb za gumbom odpenjaš na spodobni suknji govornika, slečeš ga do golega ter ga pokažeš ljudem, kakor je grobav... Ali misliš, da so ti hvaležni? Oskrunil si jim ideal, oblatil si jim tiste prijetne pozitivne ideje, za katere so se navduševali brez stroškov. Kričal bi bil hozana, kakor so drugi kričali in razglasili bi te bili za oznanjevalca pozitivnih idej, vrhutega pa še za velikega umetnika! Kaj ti je bilo treba gledati pod suknjo?... Vse tvoje delo je bilo od začetka do konca, da si kazal svetu žalostno podobo zadnjih dni. Ali se ti ne zdi to početje tako nespametno, kakor je bilo tvoje vedenje zadnjic, ko si na plesu pozdravil damo z vzklikom: Mislil sem, da ste lepša! Dama ti je na vekomaj zamerila, o svoji lepoti pa je bila uverjena kakor prej. Čemu se čudiš, da ti ljudje očitajo pretiravanje, črnogledost, brezidejnost, rušenje idealov, gazenje po blatu in še drugih grehov nemalo? Kriči hozana, ne segaj pod suknjo, ne žali občutljivih dam ter zapri si, da je domovina najbolj občutljiva dama. Bodi še tako našarjena in našemarjena — poj ji hozana, pa tudi, če si v

srcu prepričan, da lažeš; pa tudi če v svojem srcu veš, da ji ne koristiš s svojo pesmijo, da bi ji koristil morda več, če bi ji zalučil grobo resnico v našminkano lice. Pogledaj ljudi, ki se ravnaajo po teh naukih: pismo jim ne teče gladko, tudi drugih čednosti nimajo v izobilju; toda ker spoštujejo občutljivo damo in brusijo komplimente njenim bradavicam, so njih komplimenti pozitivne ideje ter je njih hinavski hozana čista umetnost. Ravnaj se po njih — to je pozitivna ideja: zgrabi jo in jo drži, da ti bo dobro na zemlji!“

Tako mi je pridigoval iz ogledala.

Jaz pa sem mu odgovoril:

„Ali se ne spominjaš več, kako nama je bilo nekoč na Dunaju? Od srda in bridkosti so mi tekle solze po licih, ti pa si me tolažil s to svojo dobro naučeno pridigo. Takrat sem vstal in sem šel, da bi te ubogal. Preden pa sem se napravil na trnjevo pot, sem obrnil v steno vsa ogledala in svojo podobo sem vrgel v peč. Ali joj meni — moje oči so tako ustvarjene, da se gledam sam. Morda niso le moje oči tako ustvarjene. Resnica je, da bi tako ne bilo: Bog te vidi v zaklenjeni izbi. Ubijaj resnico, ki je v tebi — ne ubiješ je! Hotel sem klicati hozana — glas ni maral iz grla; hvaliti sem hotel, kar ni zaslužiło hvale — jezik se je branil; pisati sem hotel zoper svojo misel — pero mi ni bilo pokorno... Močnejša je bila božja resnica v mojem srcu nego posvetni razum v moji glavi. Nespametna in brezkoristna je tvoja pridiga, tovariš moj! Poslušal sem jo že mnogokdaj, posebno v tistih dolgih in žalostnih urah, ko nisem mogel zaspiti in so romale pred mojimi trudnimi očmi hude misli kakor črne sence, do stropa visoke; poslušal sem jo, zdaj pa sem je vaje ter se ji smejem. Ne vem, kako napravijo drugi ljudje, da pojo hozana, pa se jim glas ne izprevrže in jezik ne zaplete; tudi ne maram raziskavati te čarovne umetnosti — nikoli nisem bil vnet za klovne, žonglerje in eskamoterje; le sitno mi je bilo, če se je narod gnetel v njih šatorih ter občudoval njih pozitivno delovanje. Ne, pridige me ne brigajo nič, umetnost pretvarjanja me ne briga nič! Stran malodušnost, stran dvomi! Ponos je v mojem srcu: kljub vsem naukom, opominom, očitkom, kljub zasmehu, zmerjanju in natolcevanju je vse moje življenje in nehanje služilo najvišji ideji: resnici! Kar sem videl z očmi, s srcem in z razumom, nisem zatajil; in bi ne zatajil za same zlate nebeške zvezde. Resnica pa je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja. Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi; dokler delam v njenem imenu, bo moje delo rodovitno, ne bo ovenelo od pomladi do jeseni... Ne, tovariš moj — zdi se mi, da nikoli več ne bom slišal tvoje nečedne pridige!“

Tisti v ogledalu in jaz sva se okrenila in sva si pokazala hrbet.“

Njegovo duhovno delo je simfonija, razdeljena v nešteto drobcev, ki pa vsebujejo vplive kljub preziranju tradicije in epigonstva, iz objemov iz katerega se je pri-

čel trgati šele zadnja leta. Bil je mehkega značaja in prepoln samega sebe, da bi se mogel ocenjevati v zadostni meri. Postal je sicer človek, ki je ljubil svojega bližnjega kakor samega sebe, vendar pa ni mogel priti v sklad s seboj umetnikom. Svojo moč je trafil v polemičnih zbirkah, v katerih ga srečujemo prepogostokrat kot karikaturista. Kot umetnik je videl bedne in trpeče ljudi, do katerih je gojil iskreno socialno čustvovanje. Sebe je opisoval v slehernem svojem delu, z največjim ognjem pa v starodavni pripovedki „Kurentu“, v katerem je podal najbolj dovršeno svoj duhovni obraz.

I.

Kurent je bil siromak, spočet ob vinu in razuzdanem veselju, porojen pa v bridkosti in hudih nadlogah. Ko je dopolnil dvanajsto leto, ga je vprašala mati, če bi rad bil župnik ali škof, ali kaj bi drugače rad bil. Kurent je odgovoril, da bi hotel biti cesar, nakar ga je mati zlasala. Nekoč pa, ko se je vrnil s paše brez živine, ga je vprašal oče, kaj bi rad bil. Odgovoril je, da papež. Tudi oče ga je naklestil, Kurent pa je rastel od te dobe dalje kakor kopriva ob plotu. Ležal je v travi in gledal v nebo. Kolikor dalj je gledal, toliko bolj je razložil, da nebo, tista lepa božja plahta, ni privezana in pribita na vekomaj, temveč da neprenehoma gre svojo veličastno pot — sam Bog vedi kam! Poslušal je verno prostrane gozdove, ki so mu pripovedovali svoje žalostne ponočne zgodbe; vse bolj bučeča in vse bolj nedeljska je bila njih pesem nego tista, ki so jo prepevale cerkvene orgle, kadar jih je gonil gluhi organist. Nekega dne pa se je zgodilo, da ga je zanesel veter v vas, ko so se vračali farani od velike maše. Kurent je skočil s ceste na poljsko stezo, da bi se ne zadeval ob ljudi. Komaj pa je tako skočil, je zastrmel z očmi in z ustmi ter je stal na polju, kakor do kolen ukoreninjen. Po cesti je šlo namreč prelepo dekle in Kurent je takrat spoznal, da je v njenih očeh življenje, kakor mu ga na vsem božjem svetu ni enakega. Ko se je znočilo, se je šele napotil med ljudi. Ko je prišel do neke bajte, je sedel pred njo stari Jernejc in si je godel na harmoniko. Kurenta je tako prevzela njena godba, da je stopil v hišo svojega očeta in zahteval harmoniko za doto in delež. Nato se je lepo poslovil od plotu, od okna in od nageljnov ter se napotil po svetu. Ali očetova beseda nikoli ne zgreši; prej nego tista bi se motile šembiljske bukve. „Tudi za godca ne boš!“ je rekel oče; in Kurent ni bil za godca. „Kdo bi plesal, kadar Kurent gode?“ so rekli. „Razjokal bi se človek ob njegovih pesmih — sušo in povodenj nam gode, bridkost in smrt!“ Pa so ga pretepli ter pognali na cesto. Tako je šel žalosten po svoji žalostni poti, pa je ponevedoma prišel do svatov, ki niso imeli godca. Tri dni jim je godel, njegova pesem je upijanila kakor močno vino. Slednjič pa je stisnil Kurent harmoniko pod pazduho in je zlezal tiho s toplega zapečka, kajti hotel je plesati z nevesto. Toda moral je pobegniti skozi odprte duri ves plah in osramočen, tako smešna se je zazdela njegova želja razposajenim svatom.

Napobil se je v gozd, v katerem je lila tako jarka mesečina na jaso, da je razložil vsako bilko v travi. Tedaj je ugledal na nekem štoru pritlikavega grbca, ki je bil ves po škratovski našarjen. V roki je imel odprto zlato tabakiro, njuhal je tobak, kihal je ter pomežikaval Kurentu.

„Kako je, Kurent, kako že na svetu?“ je vprašal in je nadaljeval: „Saj veš, Kurent, za tisto starodavno šego! Besedo reci, pa ti bo pernica postлана!“ Kurent pa je izpregovoril sledeče besede in od tega časa naprej se je začelo za njega novo, izrazito, umetniško življenje, katerega začetno pot opisuje tako plastično, da jo navajam v celoti, zlasti pa še, ker opredeljuje obenem pomen umetnosti:

„Odkar sem izpregledal, nisem videl veselega obraza; odkar sem shodil, so me topli; ko je prišla v moje srce ljubezen, so me zasramovali, v srce so mi pljuvali. Ti pa stori, da bodo vsi veseli, kadar stopim mednje; stori, da poljubim nekoč tiste ustnice, ki jaz sam vem zanje!“

Nevernik se je prijetno zasmejal.

„Saj sem vedel za tvojo ceno, Kurent; poštena cena je, blagu primerna. Na te gosli, Kurent, pa nič se ne boj. Stare gosli so in oglašene, rok mnogotero jih je že zibalo; plesalcev brez števila je že romalo za njimi, dolge procesije, rodovi in ljudstva! — Kadar jih objamejo tvoje roke, zapleše lok po strunah, bodo pijana vsa srca, pijane vse oči. Ljubili te bodo in gostili, kadar pojdeš, bodo jokali za teboj. Same se ti bodo ponujale tiste rdeče ustnice; ne boš se spenjal do jablane, veja se bo sama pripognila in trgal boš, kadar se ti bo hotelo. Kdor bo slišal tvojo sladko pesem, bo zavriskal in zaplesal in bo pozabil vse svoje bridkosti; veselje pred tabo, za tabo koprnenje; tako boš imel plačilo za plačilo, paradiž za paradiž!“

Ko je slišal Kurent take besede, je zagledal v mesečini tiste svetle oči, tiste rdeče ustnice in tudi ruto pod vratom.

„Daj gosli!“ je rekel.

Neutegoma sta kupčijo dognala, zapisala in potrdila. Nevernik se je izgubil v gozd, neslišno, kakor ugasne kresnica v grmu, Kurent pa je ležal v travi, gledal je v nebo in še pomislil ni, da je bil dušo prodal za gosli. Od nikoder ni bilo vetra, še tistega rahlega ne, ki se po noči naskrivaj poigrava z mladimi vršički, tako visoko in tako tiho, da se zdi človeku: zvezde šepetajo onkraj mesečine. Mesečina pa je bila tako bela in jarka, da se ne ena zvezda ni prikazala. Nepremični, silni in mrki so stali v krogu črni borovci, kakor molčeči vojščaki ob grešniku — jetniku, na smrt obsojenem.

Kurentu je bilo sladko in mило pri srcu, da je koj zadremal. Sanjalo se mu je, da se je visoka senca vzdignila izza hriba. Noge so lomastile po zemlji, glava pa se je s kuštravimi lasmi dotikala samega neba. Silne gosli je zibala v levici, desnica pa je lok držala. Tako je lomastila senca preko zemlje, iz doline v dolino; en sam korak, pa je prestopila hrib; in če se je po nerodnem spo-

teknila obenj, se je prevalil kakor krtina. Pred njo in za njo so mrgolele črne procesije, vojska zbeganih mravelj. Časih je senca ponevedoma stopila mednje s težko nogo in je pomendrala celo faro, tako da so bili črni škornji oškropljeni že do gležnjev. Kri se jih je držala tako na debelo, da jo je Kurent celo v sanjah natanko razložil.

„Počemu gazijo za njim, počemu se motoviliijo okoli teh nog?“ se je čudil.

Ali procesije so gazile in se motovile, prerivale so se in premetavale s klanca v dolino, iz doline v klanec, dokler ni senca ugasnila onstran mesečine...

Tako se je začela in nehala Kurentova mladost.“

II.

Vzdramil se je Kurent, ozrl se je ter je videl, da je svet lep in življenja vreden. Ves navdušen od prirodnega bogastva je pričel opevati svojo domovino in se s svojo visoko pesmijo postavil v vrsto svetovnih pesnikov, ki se običajno istovetijo s celokupnim narodom:

„O domovina, ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama in je rekel: „Tod bodo živeli veseli ljudje!“ Skopo je meril lepoto, ko jo je trosil po zemlji od izhoda do zahoda; šel je mimo silnih pokrajin, pa se ni ozrl nanje — puste leže tam, strme proti nebu s slepimi očmi in prosijo milosti. Nazadnje mu je ostalo polno perišče lepote; razsul jo je na vse štiri strani, od štajerskih goric do strme tržaške obali ter od Triglava do Gorjancev in je rekel: „Veseli ljudje bodo živeli tod; pesem bo njih jezik in njih pesem bo vriskanje!“ Kakor je rekel, tako se je zgodilo. Božja setev je pognala kal in je rodila — vzrastle so nebesa pod Triglavom. Oko, ki jih ugleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti; zakaj gore in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiž za domovino veselemu rodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi. Vse, kakor je rekel, se je zgodilo; bogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravi za vsakdanjo rabo, ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja. Iz zemlje same zveni kakor velikonočno potrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter se ozro na čudežno deželo pod seboj. Vesela domovina, pozdravljena iz veselega srca!“

Ves veličasten, kakor prorok in glasnik, je stopil Kurent v dolino, toda ko je prišel do prve hiše, je spoznal, da je bila tista hiša prazna in mrtva. Nagnil je glavo, zazibal je v desnici lok in je zagodel. Takoj se je zgenilo v mrtvi hiši prikazala se je zgrbljena starka, oklepala se je črnega molka in njena beseda je šla s tistim korakom kakor Kurentova pesem.

„Je že res, je že res! Jaz sem Drmaška, Drmaška, Drmaška! Pa stopimo, se koj zavrtimo! Kdo bi jokal — saj je še — vina! — Stari je šel v Ameriko — le ga nalijmo. Mladi je šel v Vestfalijo — le ga nalijmo! Tone utonil, Jurij je zgorel, Tine obležal, od vina pijan! Ali

Marjanca, kje je Marjanca, šla je Marjanca v ta lepi greh. Le ga nalijmo!"

Komaj še je Kurent dobro slišal in razložil to prečudno pesem, se je ozrl in videl, da se mu je nabralo veselih svatov že lepo število. Vsi pa so ga pozdravljali, slavili in blagrovali. Kakor je ukazal, tako so peli, kakor je godel, tako so plesali; moški in ženske, betežni starci in samosrajčniki. Kurentu pa se je naenkrat zazdelo, da je že videl nekoč vse te svate, ki so bili pijani njegove godbe, še predno so si omočili ustna z vinom. Tedaj je nenadoma stopila iz njihove srede k njemu lepo dekle, in se ga je oklenila z vročimi rokami. Prosila ga je, da bi smela iti z njim, zakaj njen mož leži pijan na gnoju, ona pa priliva nageljnom s svojimi solzami. Toda Kurent je nagnil glavo, godel je veselo pesem in ni ne pogledal, ne govoril. V tem trenutku jo je zgrabil dolg fant, pijan in prešeren, razparal ji je jopo do pasu, treščila sta med svate in utonila v gneči. Njegova pesem pa je šla, kakor gre veter po svobodni poljani. Vsekrižem kakor snopje so slednjitč popadali pivci in plesavci. Od stropa je visela svetiljka; gorela je že rdeče in dimasto ter je ugašala. Kurent je odložil gosli in si je pričel ogledovati pijane svate, katerim je svetil v obraz s svetiljko, ki jo je snel s stropa. Prišel pa je tudi do onih dveh, ki sta bila tesno objeta, sklonil se je globoko k njima in njo je slišal šepetati, naj ne pozabi nanjo. Kurentu se je hudo storilo, zakaj videl jo je v svojih najlepših sanjah, postavil je svetiljko na zapeček in jo je upihnil. Nato se je odpravil po beli cesarski cesti proti gozdu, kamor je želel priti še pred svetlim jutrom. Iz njega so ga pozdravljali in klicali vsi po vrsti, bratje in sestre, prijatelji in ljubice: „Kam strmiš, Kurent, kam v to bridkost?“ Kurent pa je gledal v dolino, okó se mu je zameglilo kakor prej nikoli in si je rkel: „Tod bodo živeli veseli ljudje!“ Ko pa je stopil v gozd, je bilo njegovo srce tako polno bridkosti, da so se mu ulile solze po licih.

III.

V apostolskem udejstvovanju so tako hitro minevali Kurentu dnevi, tedni in meseci, da se je nekega dne začudil, kako je mogel spati in prespati leto in dan. Zakaj, komaj je bila pomlad, že je prišla v deželo jesen. Ko se je ozrl na ravno pokrajino pod gozdom, so bile senožeti pokošene in njive požete. Kurent se je poslovil od svojega doma in je šel, kamor je držala cesta. Ko je zazvonilo poldan od vseh mnogoštevilnih cekva, se je odkril in si obrisal z rokavom potno čelo. Tedaj se je ozrl in je ugledal človeka v razoru kraj ceste. Bil je starec, katerega glava je visela v razor, gole noge, črne od cestnega praha, pa so štrlele kvišku. Komaj je zaigral Kurent na svoje gosli, že se je zganił starec, nasmelnil se je pozdravu iz paradiža in je umrl. Kurent se je sklonil nad njim, pomislil, kod je romal starec, predno je omahnil na nerodno posteljo, potem pa je šel po svoji poti. Ko pa je nenadoma razpuhnil soparico hladen veter in so debele

kaplje udarile v cestni prah, je stopil vedrit pod kozolec. Ko se je ploha poglobila, je zagledal Kurent na cesti otroka, ki je šel upognjen kakor starec, vekal je s pustim, cvilečim glasom kakor lačen pes na gmajni in jo mahnil naravnost pod kozolec. Kurent je le z rahlim prstom vzdramil struno tolažnico in že je otroku prešinila srce sladkost in si je rkel: „Če so ljudje hudobni vsi, eden med njimi je blag. Pojdem, da ga poiščem.“ Obšla ga je sladka dremavica, zleknil se je na mokra tla in je zasanjal. Kurent pa je šel dalje kakor je držala kamenita pot. Pokrajina pred njim je bila črna in žalostna, oblak je visel nad pokrajino in se ni ganil. Niso bili v dolini domovi, temveč kamen je bil ob kamnu — kantoni kraj cesarske ceste, križi na grobovih. Kurent se je napotil jadrno v vas, srečal je pijanca, ki je izgubil klobuk, pa mu je zaigral. Pijanec je obstrmel in zaplesal, yriskajoč od radosti. Kurent je naenkrat vodil procesijo, kakršne ni videl še nikoli. Zdelo se je, da se drži vsem ljudem črna prst na licih, na rokah, na obleki. Vodil jih je do velike, mogočne liše, kjer je zatisnil oči in je zagodel pesem tako veselo, da je vztrepetal sam težki, strupeni vzduh, kakor da je bela roka mahnila nanj. Grešniki, na smrt obsojeni, so se bili nenadoma preoblekli v razuzdane, pijane svate. Vsa gneča, sama v sebe zagozdena, se je sukala v divjem plesu. Takrat pa se je naenkrat prikazalo Kurentovim očem dekle, stopila je predenj in se ga je oklenila okoli vratu, proseč ga, naj jo pusti, da gre z njim, kamorkoli bo držala njegova pot. Kurentove gosli so prešerno prepevale, tedaj pa se je opletel ob zidu sajast fant, zgrabil je dekleta okoli pasu in je planil v gnečo. Ko je odbila polnoč, je Kurentova pesem nenadoma obmolnila. Ljudje so padli vprek drug preko drugega, nad njimi je umirala rdeča, sajasta luč. Kurent je stopil mednje in si jih je ogledoval. Prišel je tudi do dekleta, katerega ustne so še v spanju govorile, da bi šle z njim, pobožal jo je preko čela, potem pa stopil na cesto. Zgodilo pa se je nenadoma čudo: onkraj poti se je vzdignila črna senca, zmirrom višja je bila, vsi pa, ki so ležali na polju in na cesti, v veži in na dvorišču, so se dramili, zakaj klical jih je klic iz noči. „Le vkup, ti uboga gmajna! Bakljo prižgimo, prižgimo jih sto, da nam bodo svetile do rabeljnov, do biričev! Naše meso jih je nasitilo, naša kri jih je napolnila — tirjajmo svoje meso in svojo kri! Mi smo sejali, naša je žetev, sužnji, vstanite! Le vkup, uboga gmajna!“ Kurentu je segla grenkost v srce, ko je pomislil, da so predolgo poslušali pesem o paradižu, zakaj njihovo koprnenje gre na Golgoto. Sence pa so se zgrudile druga za drugo, kakor so se vzdignile. Kurent pa je še videl vse od začetka do konca in je bil močno žalosten. Šel je skozi dolino proti hribu, kjer je bilo nebo svetlejšje. V daljni daljavi se je dramila čudežno lepa zarja, katero je pozdravil s svetlimi očmi: „Ne mudi se predolgo, ti svetla zarja! Oči so že trudne, ki se ozirajo po tebi, duše so trudne, ki čakajo nate! Hiti, ne odlašaj več, blagoslovi to črno zemljo!“

IV.

Kakor vidimo, je Kurenta prevevala globoka ljubezen do svojega trpečega naroda, kateremu je skušal pomagati, kjer je le mogel. Ob topli jeseni se je napotil v starodavno ljubljansko mesto, v prestolico veselega pijančevanja, po poti pa je modroval sam pri sebi o svojih rojakih, ki obupujejo. Prosil je Boga, naj mu ne da dočakati, da bi storil suženj suženjsko smrt, temveč naj mu dodeli moč, da raztrga vrvi — če je treba, da umrje, naj umrje svoboden. In je prišel v Ljubljano in je hodil od slavnosti do slavnosti. Prepevale pa niso gosli same; Kurentu se je zdelo, da poje dišeči zrak, da zvone in prepevajo luči na stropu, da pojo tudi žareča lica in bleščeče oči in bela, šumeča krila in rože v laseh... Tedaj je zopet zagledal Kurent njo in je strmel za njo, ki je bila prišumela mimo, kakor žarek iz nebes. Vzdignil je gosli, svetli pari so zašumeli v jadrnem krogu, da oko ni več razločilo ne obrazov ne teles. Le s srcem še je gledal Kurent en sam obraz. Potem pa je šel s tihim korakom skozi vse dvorane, pa je prišel tja, kjer so slavili svoj praznik bojarji in umetniki. Za mizo je stal trebušen, postaven mož, poln kozarec je držal v roki, in je govoril s trudnim jezikom o Koseskem. Kurent je stopil na samotno cesto, šel je po dolgih, ozkih ulicah in prišel do nizke hiše, podobne vaški krčmi. Tudi tukaj so nastopali govorniki s svojimi slavnostnimi govori in napivali svojim narodnim voditeljem, dokler niso obležali pod mizami. Kurent se je naglo poslovil, prišel je iz mesta in stopil na hrib. Lepo ljubljansko mesto je bilo potopljeno v belo jezero, nad katerim so sijale žarke zvezde. Tedaj se je pokazalo v njem nekaj, kar je bilo podobno črni roki utopljenca, ki se vzdigne še poslednjikrat, zamahne ter izgine. Kurent pa je prosil: „Pridi zarja, usmili se! Trikrat petsto let že hrepenim po tebi, z željnim srcem te pričakujem vsako jutro. Ne mudi se, brž se napoti, da ne boš svetila slepim očem!“... Tam je zvezda zelo urno in zapored pomežiknila, Kurent se je prijetno nasmehnul in zahvalil zarjo, ki ga je pozdravila od daleč.

V.

V Kurentovo srce je segla topa, milo proseča bolelost in njegova misel je bila žalostna, ko je gledal romarje, hiteče na božjo pot, pojoče: „Marija, k tebi uboge revé, mi zapuščeni vpijemo!“ In je pomislil: „Koliko časa je romal Kristus na Golgoto? Pač ne trikrat petsto let! Trikrat se je zgrudil na kolena — kolikokrat si se zgrudil ti, narod suženj, in kolikokrat si vstal udan, ukazu božjem poslušen, ter si zadel svoj križ na ranjene rame? Kristu je pomagal mož iz Cirene — kdo je pomagal tebi, kadar si ležal na obrazu in je bilo trpljenje večje od tvoje moči. — Kje je začetek tvoje poti in kedaj ti je bila sodba govorjena? Kje je konec tega strašnega romanja

in kedaj bo sodba dopolnjena?“ Njihova molitev je bila zmirom bolj trudna, hripavi glasovi so ihteli in stokali. Na desno in levo se je zibal leseni križ pred procesijo; starec ga je držal trdno z obema rokama, ali koščene roke so se tresle in so omagovala. Takrat pa je bilo Kurentovo srce do vrha polno usmiljenja. Njegova blagoslovljena roka se je doteknila srebrne strune in zgodilo se je čudo. Pesem, prej tako ihteča in bridkostna, se je vsa izpremenila, planila je vriskaje naravnost proti veselemu nebu. „Lepših fantov na svetu ni, kot so ti mladi furmani, ti mladi furmani.“ Glasovi so bili prečudno lepo ubrani, tako da je Kurent natanko razložil možki, brneči bas tistega starca, ki je nosil križ; ta križ pa se ni več majal visoko nad procesijo, temveč leno se je pozibaval na rami. Romarji so se razkropili v krčme, kakor da je bila zunaj ploha in povodenj. Ker pa je bila krčma pretesna, so poplegli v travo, vse do strmega brega. Tudi Kurent je legel v travo, da bi se pogovarjal z zvezdami. Tedaj pa je ugledal temnožareče, proseče oči, lica rdeča, ustna kipeča in pisano ruto pod belim vratom. Ovil je z desnico tisti beli vrat in se je nagnil do tistih kipečih usten, ki so mu pripovedovale o njegovi pesmi. Nad njima so sijale zvezde in so jima pele svatovsko pesem. Ko se je Kurent vzdramil, je vstajalo iznad gora hladno jutro. Ves žalosten je stopil v dolino in se je pridružil romarjem, ki niso prepevali pobožnih pesmi in tudi ne molili Marijinih litanij. Nosili so težke cule, život je klonil v pas, nobeno oko pa bi ne razločilo, če so mladi ali stari, zakaj temni in grenki so bili vsi do zadnjega. „Kam?“ je vprašal Kurent. „V Ameriko!“ je rekel starec. „Na Nemško!“ je rekel fant. „Kamorkoli!“ je reklo dekle. Cesta se je nagnila, spustila se je v breg. Takrat v najvišjem hrepenenju, so romarji občutili in spoznali vso svojo bridkost. „Odtod — pa če v smrt ali v paradiž!“ In Kurent sam je vzkliknil z njimi: „Na pot! Še črna smrt bi bila temu srcu paradiž!“ Šel je pred njim kakor apostol pred učenci in njegove gosli so pele. Kurent je slišal njihov vriskanje in videl solnčna jadra. Toda, ko je prišel po nebu siv oblak in je zasenčil barko, je videl, da so strmele oči romarjev na puste laze, na goli kamen in prosile domovino, naj se jim nasmeje, njim mrtvim. Kurent je pokleknil, udaril se je s čelom na sivi kamen in zaklical: „Zemlja, zemljica, mati! Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval!“ Tedaj so se mu oči nenedoma odprle in so obstrmele. Iz tujih gora se je vzdignila senca, ki je šla s silnimi koraki od hriba do hriba, v levici je zibala gosli, v desnici je držala lok. Kamor je stopila, so se rušile bajte, trava je venela, padali so gozdovi. Za njo pa je stopal bosjak nebogljenec in tiščal je pod pazduho harmoniko. Iz njegovih žalostnih oči so padale solze in kamor so kanile, je ozelenela trava, gozdovi zašumeli in mrtve bajte čudežno oživele. Obadva pa sta tiho utonila v daljno noč.

KAKO SEM POSTAL SOCIALIST.

Bilo je v tisti blaženi petošolski dobi, ko je srce polno pesmi, glava polna upanja na sijajno prihodnost. Godilo se mi je nad vse slabo, večkrat sem bil lačen nego sit; kakor se pač godi študentu iz delavske družine. Ali nadlog nisem občutil, še prav zavedal se jih nisem. Ne samo, da nisem poznal življenja krog sebe, niti svojega življenja nisem poznal. Edino in vse na svetu mi je bila poezija; bližji od očeta, delavca, mi je bil rajni Klopstock; in bolj nego vse materine skrbi in bolečine me je zanimal en sam Prešernov sonet.

Za politiko se nisem menil. Kolikor sem od daleč slišal o nji, mi je bila ogabna kakor tista spolzka, črnožolta žival, ki se lena in smrdeča plazi po tleh in ki ji pravimo močerad. Takrat (1890—1894) se je prelivalo po Slovenskem tisto vzdihujoče slogaštvo, ki je pogasilo v našem malomeščanstvu še ono malo samozavesti, kar je je kdaj bilo, in ki je že tako jetični slovenski liberalizem spravilo čisto na berglje. Bil sem mlad. Omeleto pa obraja mlad človek samo na krožniku, v politiki nikakor ne. Demokratične klerikalne stranke v tistih časih še ni bilo; doktor Krek je šele vzgajal njene apostole. O socializmu nisem vedel ničesar, o socialni demokraciji pa le toliko, da je nekakšna politična sekta, ki je takorekoč izobčena iz cerkve in države in ki jo stražijo od vseh strani policisti in državni pravdniki. Tudi mi je bilo znano ime „nekega krojača“, o katerem so spodobni ljudje sodili, da je norec, ali razbojnik, ali pa oboje hkrati. To je bil Železnikar.

Delavcu in celo mladoletnemu vajencu se bo čudno zdelo, kako da petnajstleten človek, ki je drugače brihten in za silo izobražen, ne vé ničesar o tako važni stvari, kakor je ustroj človeške družbe in sploh ničesar ne o tistem življenju, ki ga tudi samega krvavo bije. Ali ta genljiva nevednost ni le posledica, temveč je predpisana poglobljena zapoved, je duh in vsebina avstrijske šolske vzgoje. In ne le na vseh šolskih vratih, temveč tudi na vseh mejnikih Avstrije bi moral biti z velikimi črkami napisan strogi ukaz: „Roke na klop!“ Kolikor avstrijski študent pridobi modrosti, si jo mora takorekoč spotoma in naskrivaj pobrati na cesti; domača vzgoja mu je dá malo, šolska pa nič. Trdim celó, da šole, s kakoršnimi nas je bil avstrijski Bog udaril, ovirajo duševni razvoj človeka, da nam, rekel bi, zaplankajo razum, ker ga stiskajo ter ponavadi sčasoma res potisnejo v eno samo tesno strugo. C. kr. šole so bile že prvotno ustanovljene za pošel, da vzgajajo c. kr. uradnike; ne vzgoje pa niti takih ne, temveč le c. kr. pisalne stroje. Mladenič napravi maturo, je do vrha nabasan z različnim „znanjem“, a bolj od lune in zvezd mu je tuj tisti svet, v katerem živi in na kate-rega je navezan z vsemi nitmi svojega bitja in nehanja. Med nami živé ljudje, ki so bili izvrstno opravili svoje takoimenovane „študije“ in ki jih spoštljivo prištevamo cvetu izobraženstva; ali vprašaj jih o stvareh, katerih se

niso bili „iz glave“ naučili, pa se boš razjokal od smeha in bridkosti. Ko sem bil dovršil realko, so mi bile pač znane rodbinske razmere cesarja Nerona, poznal pa nisem politične zgodovine slovenskega naroda; vedel sem, kakšen da je bil razvoj agrarne zakonodaje v rimljanski republiki, nisem pa vedel, kakšen da je volilni red za kranjske občine.

V onih časih, kakor sem omenil, je doktor Krek učil svoje apostole. Tudi meni je prvi povedal, da so na svetu stvari, o katerih se šolski modrosti ne sanja. Nekoč, v trdi zimi, sem gazil sneg na cesti iz Ljubljane proti Vrhniki. Tam nekje na Brezovici me je dohitel s svojimi sanmi ugleden rodoljub in naprednjak ter me je povabil, da naj prisedem. Med vožnjo mi je pravil o neki knjigi, ki se ji je reklo „Črne bukve kmečkega stanú“ in ki jo je bil napisal doktor Krek. Rodoljub je bil take misli, da je knjiga dobro pisana, ali da je na vso moč nevarna in puntarska in da bi preprostega človeka lahko pohujšala. Koj sem jo iztaknil in sem jo bral. Ob tem branju pa se je pokazala vsa žalostna pomanjkljivost moje šolske učenosti. Stvari, ki bi jih bister kmet z lahkoto razumel, sem moral brati po dvakrat, da so mi bile vsaj za silo jasne. Toliko sem navsezadnje občutil, da nekaj na svetu ni v redu; ali ta nedoločni, nekako zamolkli občutek je bil že od nekaj v meni, že od zgodnje mladosti.

Krivica, ki jo doživi otrok, pa če je bila zadela njega samega, ali če jo je bil ugledal po naključju na cesti, če je bila storjena vedoma, ali ponevedoma, se zaseka v mlado srce ter ostane tam za zmirom neizbrisljiva, napravi otroka zgodaj zrelega in zgodaj trpkega, odpira mu siloma oči, da vidi prve in nerazločne sence tistih strahot, ki se mu kasneje razodenejo v vsej okrutni goloti. Gledal sem take vsakdanje krivice, tudi na svojem telesu sem jih občutil mnogo in preveč. Vedel sem res, da je v njih nekaj zopernaturnega in zoperčloveškega, ali razložiti si nisem mogel, odkod ta zopernaturnost. Vse, kar sem videl in okusil krivičnosti, bede, zlobe, hinavstva, vse trdo in divje življenje me je navdajalo edinole z bolestjo in studom. Namesto da bi ogledaval in raziskaval, sem se zatekel v poezijo, o kateri sem takrat mislil, da je izluščena iz „grdega vsakdanjega življenja“ in da plava nad njim v meglenosolčnih višavah. Življenje me je teplo do krvi, jaz pa sem pilil gladke rime. Storil sem kakor kraljevič Marko, ki je mirno praznil svoj bokal, ko ga je bil črni Arapin z buzdovanom po plečih.

Kratko razdobje mojih prvih dunajskih let (nekako od 1896. do 1900 l.) je stalo za takoimenovano inteligentno mladino slovensko skoraj izključno v znamenju literature, literarnih bojev in prepиров. Listi, ki dandanašnji niti na kratko ne oznanijo novih knjig, so takrat prinašali dolge članke o čisto literarnih vprašanjih; in ljudje so take članke celó brali. Vse to po mojih mislih

ni bilo edinole beg iz puste vsakdanjosti v lepšo poezijo, temveč je bilo izraz splošne nezadovoljnosti z javnim življenjem, izraz mržnje do tega življenja, ki tudi zares ni zasluži drugrega, nego mržnje in studa v obili meri. Nekam se je ta grenka nezadovoljnost morala izliti, nekje si je morala najti strugo; in našla si jo je v literaturi. Odtod tedanjih pismenih bojev brezobzirnost, ki se ni ustrašila niti osebne žalitve, niti očitne krivice.

Boji tistih let so književnosti sami donesli obilo koristi, vzdignili so jo iz mrtvila do nepričakovane višine ter jo oplodili z mnogimi novimi semeni. Veliko pa jih je bilo med tedanjo študentovsko mladino, ki v umetnosti in v lepi knjigi niso našli vsega zadoščenja, katerega so bili tam iskali. Občutili so, da je na svetu nekaj stvari, ki so važnejše od poezije. In zaslutili so, da je treba spoznati tiste sile, ki gnetejo življenje posameznika, naroda in človeštva, ne pa se jim udati na slepo ter sanjati o zvezdah. Nekateri iz najmlajšega rodú so v svojem odporu zoper gospodstvo literature segli tako daleč, da so jo sploh in kratkomalo zavrgli, tajili visoki njen pomen za kulturno moč narodovo ter jo obsodili za škodljivo uspavanko mladine. Še letos je nekdo očitno in zaresno napisal, da pridejo časi, ko te mehkužne solzavosti, ki ji pravimo slovenska literatura, „noben pes več ne bo povohal“.

Že od nekdanj so študentje „politizirali“, ali do teh dob le bolj na nedolžno sorto. Bili so takorekoč „navdušeni živioklici“; posebno ob počitnicah. Narodno-napredna stranka, zastopnica slovenskega malomeščanstva, je že dolgo smrdela po trohnobi in je smrdela zmirom bolj. To naše malomeščanstvo ni stalo kulturno nikoli posebno visoko, politično je bilo nezrelo, zbegano in brez ciljev, gospodarsko pa je v zadnjih desetletjih strahotno propadalo. Mladina je občutila, da „tako ne gre“. In mlada garda napredne stranke se je očitno spuntala. Samosvoja in samozavestna se je polastila politike; ter jo je seveda kar koj polomila, prav po mladeniško. Cilj vsega nehanja te mladine je bil, da osveži staro napredno stranko, jo poglobi, oplodí z novimi idejami ter da jo iz čitalnic, iz plesnih dvoran in iz gostilniških „extrazimmrov“ presadi v široki narod sam. Zaradi poti, kako bi se to vstajenje napravilo, je bilo veliko prerekanja in modrovanja, nastalo je brez števila struj in strujic, ki so se med seboj neusmiljeno bičale. Vem natanko, da so bili ti mladi ljudje, razen par štrebarjev, plemeniti idealisti, ki so zares želeli svojemu narodu vse najboljše. Ali sama plemenitost v misli in volji ne zaleže, kjer ni drugih, trdnejših temeljev, kjer vsled pomanjkljive šolske in domače vzgoje ni obilo znanja, izkustva pa nič. Vse početje te mladine ni bilo spet nič drugrega, nego malo krepkejši živioklic, ki se je časih glasil kakor klic „na korajžo“. Navsezadnje se je zgodilo, kar se zgodi vselej in povsod: idealisti so ostali v ozadju in so utihnili, štrebarji pa so potrgali sadove, kolikor jih je pač bilo. Napredna meščanska stranka se ni ne poglobila, ne pomladila; narobe: razdrobila se je v

sebi, posurovela je ter šla nevzdržema svojo usojeno pot navzdol.

Živel sem takrat v šestnajstem okraju dunajskem, ki je ves podoben eni sami ogromni delavnici. Ta okraj ni samo trdnjava socialne demokracije, temveč obenem dom uboštvá in jetike. Tam sem gledal dan za dnem stvari, ki bi morale tudi duševno plitkega in v srcu revnega človeka siliti k premišljevanju. Krivičnost družabnega „reda“ se je kar na cesti razkazovala in razmahovala v vsi svoji brezsrarni goloti. Pozimi, v mrazu in snegu, so metali na ulico družine brezposelnih delavcev in „samosvojih“, stradajočih malih obrtnikov. Videl sem človeka, ki je bil brez zavesti obležal na tlaku; mislili so, da je žganja pijan; ko so poklicali rešilni voz, je zdravnik dognal, da se razcapani jetičnik ni bil zgrudil vsled pijanosti, temveč vsled gladú. Ali še na cesto mi ni bilo treba stopiti, če sem hotel gledati bedo in skrb in krivico. Stanoval sem pri šivilji, ki je izdelovala kravate za moške; delala ni le sama, vpreženi so bili tudi njeni otroci, koj ko so prišli iz šole pa vse do noči. Zaslužila je po petindvajset do trideset krajcarjev za tucat kravat. Če pa je bil trgovec čemereren, ker je slabo spal, je odtegnil, kolikor je hotel, zato ker je bilo lačnih delavk na izbiro. In kljub vsemu je za silo še izhajala — pozimi; toda poleti, ko ni bilo dela, je romalo v zastavnico, kar je moglo romati; najprej ponižni „luksus“ delavke, prstani in uhani, naposled pa obleka in perilo kos za kosom. To družino so smatrali sosedje za „boljšo“, najbrž zato, ker je vsaki dan obedovala, ker se je spodobno oblačila in ker ni bila jetična.

Strahote, ki jih človek v vsakdanjem življenju vidi in sam doživi in ki budé sočutje mehkih duš, so le tisočera znamenja ene same težke bolezni. Človeška družba, ki zavedno ali nezavedno čuti svojo bolezen, katera je obenem njen greh, poizkuša ta posamezna znamenja zbrisati, jih ublažiti ali celo odstraniti. Vse ne pomaga nič; bolezen ostane in telo gnije dalje. Uredba družbe, tista uredba, ki je dodelila vse bogastvo zemlje in vse sadove človeškega uma kapitalu brez imena ter mu zaslužnjila človeštvo, je izvirek vsega hudega; in posamezna krivica, ki se pokaže očém na cesti, je nenadoma čisto malenkostna, navidez skoraj slučajna in zadobi svoj pravi pomen šele v zvezi s celotno, vesoljno krivico. To spoznanje je utrdilo in poglobilo tisto zamolklo, grenko nezadovoljnost, ki je bila od nekdanj v meni. — Povedal sem že, da se mi je tedaj komaj sanjalo o socialni demokraciji. Poznal sem jo iz pisanja meščanskih dnevnikov, torej prav nič drugače, kakor jo večina takoimenovane „inteligence“ še dandanašnji pozna in sodi. Verjeti sem moral, da socialna demokracija na debelo in vsaki dan posebej izdaja „narod“ — katerikoli „narod“, ali pa vse skupaj; da zapeljuje ubogega delavca v brezdomovinstvo in brezverstvo ter ga moralno kvári; da mu obeta paradiz na zemlji, o katerem sama vé, da je nedosegljiv; da se voditelji socialne demokracije pasejo in redé ob delavskih žuljih; in kolikor je vse še takih molitvic, ki jih

molijo kakor vsakdanji očenaš in ki bi se dale vse skupaj spraviti v kratke in jedrnate besede rajnega dunajskega kralja Luegerja: „Die Leute, die am ersten Mai in den Prater ziehn, sind lauter Lumpen!“ — Nikoli nisem imel veliko zaupanja do pameti in poštenosti meščanskih dnevnikov; do pameti še posebno ne. Zaupanje je bilo še hujše omajano, ko sem dospel sčasoma do prav zanimivega izkustva. Razložil sem namreč kmalu že od daleč organiziranega delavca od „divjaka“; ne po rdečem nageljnu, po krvavi kravati, temveč že po hoji, po obleki, po obrazu, po vsem vedenju. Morda ni živel nič lažje od drugih, morda je bil tudi sam že okusil, kaj da se pravi brezposelnost in beda; vse na njem je razodevalo ponos in samozavest, vero vāse in v prihodnost; torej same čednosti, ki jih je v Slovencih preklicano malo, v slovenskem meščanstvu pa čisto nič.

Sedel sem nekoč v dunajski kavarni in sem bral „Neue Freie Presse“. Ta list ni samo glasilo dunajskih nemško govorečih židov, temveč tudi glasilo avstrijske inteligence vseh narodnosti in vseh vēr. Uvodni članki, ki jih v palestinsko pojočem slogu piše gospod Moriz Benedikt, so avstrijski evangeliij. Tisti dan je pisal gospod Benedikt o nekem štrajku, ob katerem je prišlo do tepeža in krvi, ter je nazadnje ves užaljen vzkliknil: „Das sind die Argumente aus der Schwarzspanierstrasse!“ Šel sem koj iz kavarne pogledat, kaj da se godi v tisti

Schwarzspanierstrasse in kakšni posebni argumenti da rastejo tam. Ugledal sem prav doli ob tlaku dolgo vrsto oken, ki so gledala na cesto iz nekake zelo prostrorne kletī, tam spodaj je takrat živela „Arbeiter-Zeitung“, osrednje glasilo avstrijske socialne demokracije.

Spoznal sem res prav kmalu, da so argumenti iz Schwarzspanierstrasse vse drugačni od onih iz Fichtengasse, kjer je domoval Moriz Benedikt. Prav kmalu pa sem tudi občutil, kar sem še krepkejšo občutil pozneje, ko sem bral znanstvene knjige o socializmu: da ne berem novega, tujega evangeliija, temveč da sem bil vse to spoznanje že ob mukah in dvomih sam v sebi doživel; ter da sta mi znanost in zgodovina le dobrega dokazali, kar mi je bilo povedalo življenje samo.

Tako sem prav nakratko in le v poglavitnih črtah narisal pot, ki jo napravi „šolan“ človek do socialne demokracije. Mislim namreč, da se tudi drugim ni godilo veliko drugače nego meni. Preplezati mu je treba trudoma devetkrat devet plotov, ki mu jih stavijo stare, priučene in posvečene fraze, dokler mu trpkost življenja, stud do „narodne“, „napredne“ in „krščanske“ politike ter naposled znanstveno spoznanje ne pokažejo tistih ciljev, ki so vredni njegovega razuma in njegovega srca. Tako politično prepričanje in tako svetovno naziranje, ki si ga je priboril človek sam, mu je nadvse dragoceno in mu ga ne more vzeti nobena sila na svetu. —

ALBERT ŠIROK:

PRI IVANU CANKARJU.

12. julija 1916.

Še nikdar se nisem počutil tako zdravega. Krepak, kakor bi bil pravkar stopil iz kopeli, bi se lovil rad kakor otrok po travnikih, plezal po drevju in vriskal. — Pokrajina se je bleščala vsa v solnčnem mleku. Raz drevje je kapljalo to mleko, z veje na vejo, na grmičje in se pretakalo v potoke cest. Ne oblačka na nebu ne meglice; povsod samo solnce, solnce. Pesmi skritih pevcev so prepletale ozračje.

Cesta se je leno plazila na Rožnik.

Kar tako, brez pravega vzroka, sva se smejala s prijateljem in sva šla naglo navzgor. Solnce, plameneče skozi sito vej, nama je jemalo pogled.

In koderkoli so najine misli letale, obsedale so na Rožniku pri Cankarju.

„Misliš, da bo doma?“

„Bo! — Nemara še spi.“

Zadnjič se je ovila pot, naravnost proti vrhu je okrenila glavo. Za sabo sva slutila zveneče mesto, pred nama je rastle cerkvena.

Kar naenkrat se je pojavil Cankar pred nama. Vihteč palico nemirno po zraku, je stopal živahno navzdol: spočit, zdrav, svež.

Odzdravil je, ustavil se je in vprašal:

„Kam?“

„Ko smo bili v nedeljo pri vas, gospod Cankar, ste nam rekli, naj še kaj pridemo, predno zapustimo Ljubljano, pa sva prišla danes midva.“

„Smola! — Zdaj sem namenjen v mesto. Vsak petek hodim dol k brivcu. Potem pa se zamudim pri Kraigherju. Ko je bil v nedeljo pri meni, je rekel, da me danes počaka s kosilom. Sicer pa se lahko ustavimo nekaj časa v gostilni pod Rožnikom.“

Šli smo navzdol. Solnce nam je slepilo oči.

Moj tovariš je imel pri sebi pravkar kupljeno zbirko „Čez plan“. Cankar jo je spoznal po platnicah:

„Župančič? — Škandal! Te pesmi bi morali znati že davno napamet!“

Prešli smo na izpite.

„Kako, ste dobro poplaknili slovo od študentovskih let?“

„Pri „Fajmoštru“ smo pili in peli.“

Cankar se je zamislil:

„Lepa so pravzaprav študentovska leta, rad mislim nanja. Nerodno je le, da je pouk tudi, kadar je dan kakor danes, ko je solnčno nebo in vse cvete in poje. V takihle dnevih človek greši, če gre v šolo. Jaz sem zavil ob takih prilikah vserajši v Tivolski park ali kam drugam na travo. Tam sem prebiral romantično knjigo, ali pa sem gledal v nebo. Nekoč se je nanizalo tako precej lepih dni, ki sem jih jaz presanjaril na travi. Pa se je potem enkrat vreme nekoliko skisalo in šel sem po dolgem času v šolo. Že na pragu me sreča nemški profesor: Kam? Saj ste izključeni! — Na stopnicah me sreča drugi: Cankar, izključeni ste, nič nimate več opravka v šoli! — Jaz pa grem kar naprej v razred. Ko me študenti ugledajo: hrup. Vse mi hiti naproti: O Cankar, zdravo, zdravo! — Zares, kakor sem bil „lump“, radi so me imeli vsi. — Pozvoni. Jaz sedem v svojo klop in čakam. Pride profesor; ne pogleda me, kakor bi me ne bilo. — Pride drugi — ravnotako. Nihče se ne briga zame, nihče me ne izprašuje, kakor bi me ne bilo. Šele kasneje pri konferenci se je zavzel Levec zame in je poskrbel, da so me nanovo vpisali.“

Vse to je govoril Cankar z veselim nasmehom, obmolknil je le za hip in nato je nadaljeval z razposajeno hitrico:

„Da, Levec, ta je bil zlata duša. Vsi smo ga imeli radi kakor očeta. Nestrpno smo čakali njegovih ur. Pri njem ni nihče zdehal, pri njem ni nihče klel. — Mene je imel posebno rad. — Včasih sem prišel v šolo brez zvezka in knjige, pa me je nahrulil:

- Cankar, že zopet nimate zvezka. —
- Nimam ga. —
- Pojdite si ga kupit!
- Nimam denarja. —
- Tu imate denar. —

Grem, a namesto zvezka si nakupim cigaret. Vrnem se brez zvezka.

— Cankar, zakaj sedaj ne pišete? —

— Gospod profesor, nisem kupil zvezka; tobaka sem si kupil. —

— O, ti baraba grda, ti! —“

Cankar se je veselo nasmejal in nato je vpletal v svoje pripovedovanje nove zgodbe iz svojih dijaških let:

„Mnogo je porabil Levec zame. Nisem imel knjige, kupil mi jo je on; nisem imel svinčnika, on mi ga je dal. In kako je znal on vse navdušiti za literaturo! — On je bil prvi moj učitelj v literaturi in prvi moj vodnik.“

Cankarjev obraz je zadobil smehljajoč izraz, ki ga je zdaj pa zdaj izpopolnil glasen smeh, ali v hipu, kakor bi odrezal, je smeh zastal, guba za gubo se je pojavila na obrazu. In zdelo se mi je, da so se oči poglobile in da je celo njih bledomodra barva potemnela. Njegov pogled je blodil nekje po skriti grozi. A v hipu se je otresel temnih misli, izginjala je guba za gubo, zopet je bil obraz zdrav in mlad.

Stopali smo strmo navzdol. Skozi grmičevje kraj poti so se rili žarki, nemirno kakor velike živosrebrne kaplje so se igrale solnčne lise po tleh. Od tam spodaj je trepetal šum mesta. Solnce je lilo po strehah in je bleščalo v oči. Tu si slutil Ljubljano in tam dalje živosrebrno kačo Save.

Cankar je nadaljeval smehljaje:

„Pravzaprav sem bil zloben takrat. Z vsako slovensko nalogo, ki nam jo je dal Levec, nisem bil zadovoljen. Pričkal sem se z njim, dokler si nisem priboril pravice, da pišem popolnoma proste spise. Včasih sem moral pa vendarle pisati isto nalogo kakor vsi drugi. Ob takih prilikah sem bil jezen in v takih nalogah sem se navadno iz vsega delal norca. Ena taka naloga je bil prost spis o Savi. Zaman sem se lagal, da Save ne poznam, da sem jo le enkrat videl samo za hip in slabo razpoložen in da jo drugače poznam samo z zemljevida. Nalogo sem moral pisati. In zbral sem vso svojo klepetavost in z vso svojo virtuoznostjo sem opisal — modro vijugo Save na zemljevidu.

Razgled z ljubljanskega grada je bila druga taka naloga. To sem pisal s pravim užitkom. Podal sem najprej jutranje razpoloženje, nato sem opisal vse svoje hrepenenje, da vidim Ljubljano enkrat visoko z gradu skozi kristalno ozračje jutra v prvih žarkih mladega solnca. — Še v mraku sem lezel previdno na grad, nič se nisem oziral na mesto, da bi si ne skvaril poznejšega utisa. Še malo, pa bom na vrhu. Vzhod je krvavel. Srce mi bilo od pričakovanja. Še par trenutkov —“

Cankar je zaril palico v prah, ustavil se je in je govoril s stopnjevalno napetostjo:

„Še par trenutkov in videl bom belo Ljubljano, čisto in neoskrunjeno od dima in prahu. — Prvi žarki so že lili od vzhoda. Še trenotek! Zdaj! Željno pogledam navzdol: povsod sama megla, megla.“

Zasmejali smo se, da so odfrčale ptice z bližnjega drevja, in smo šli veselo dalje. — Moj prijatelj je bil razdoveden, kaj je rekel Levec taki nalogi.

„Nič,“ se je smejal Cankar, „nalogo mi je prečrtal in dal mi je — odlično.

Menda sem bil v peti realki takrat. Levec nam je dal za domačo nalogo spis o Kacijanarju. Vsi so oddali naloge razen mene. Levec je bil hud.

— Cankar, kje imate nalogo? —

— Spisal sem jo v verzih. —

— Oddajte jo! — se je še bolj razhudil Levec.

Drugi dan se je Levec jezil na nekatere, ki nič ne poslušajo. Aha, sem si mislil, treba bo, da se malo poboljšam.

Po končani uri me pokliče ven. Pripravil sem se že na pridigo. On pa pravi: Dobra je vaša naloga in izide v „Zvonu“ — in pri tem mi je stisnil v roko goldinar. — To je bila prva moja pesem, tiskana v „Zvonu“ in tisti je bil moj prvi honorar.“

„Ali v matematiki, gospod Cankar, niste bili tako trdni, zatekati ste se morali po pomoč celo h Ketteju, vsaj tako mi je pravil vaš sošolec.“

Cankar se je skoro jezil:

„Ni res! — Manjkal sem mnogo, a v najkrajšem času sem vse dohitel, predelal sem vso zaostalo snov sam. Matematike pa res ne sovražim, saj pravi celo Schopenhauer, da je to veda, ki stoji umetnosti najbližje.“

Cankar je udaril s palico ob tla, ustavil se je in je pogledal navzdol. Pod nami je valovel park v zelenih valovih dreves. Morje zelenja je pljusvalo v mirnih valih proti beli Ljubljani, ki je medlela v solncu.

Cankarjev pogled je šel po tej solnčni ravani dalje, dalje, do belih gor, ki se zaletavajo v nebo...

V živi meji je migotal v veselem plesu roj mušic. — Tam daleč nekje je gučal vlak. — Tu, tam je začivkal ptič. Sapica je zganila vejo. In zopet nič, mir in solnce.

Cankar si je odpel še bolj naširoko odprto poletno srajco, obrisal si je potni obraz, pogladil brke. Nato smo se spustili spet naglo navzdol. Palica je spet švigala veselo po zraku. Pri nagli hoji pa se je Cankarju vrvica na čevljih odvezala in se mu je opletala krog nog. Cankar se začetkoma ni brigal zato, a ko mu je le preveč ovirala hojo, ga je to dražilo, vrgel je palico jezno v grm, da so se vsuli z njega zeleni listi, in nato se je sklonil in si je zavezal čevelj.

„Strela!“ je rekel v jezi, ki pa se je že topila v smehu, „kako je to včasih nerodno! Šel sem pred časom skoz Tivoli in — kakor danes — odvezal se mi je čevelj tudi tedaj. Dobro sem to videl, a kdo bi si vedno zavezaval. Šel sem dalje in se nisem zmenil za vse švrkanje in opletavanje vrvic. Pa prisopihla za mano gospod, ves rejen in poten:

— Gospod Cankar, gospod Cankar, čevelj se vam je odvezal! —

— A tako — hvala! — Kaj sem pa hotel drugače, zahvaliti sem se mu moral za to uslugo in čevelj sem si moral zavezati.“

Cankarjev obraz se je prožil v vesel nasmeh:

„Včasih je pa vendarle takle slučaj tudi v korist. Pred leti sem šel po obljudeni dunajski ulici. Pred mano je šla dama, kateri se je prerila izpod klobuka kita, ki se ji je pri hoji premetavala kakor živa kača po hrbtu. Stopil sem k njej in jo opozoril na to. Šel sem potem za njo v vežo, kjer si je poravnala kito. Tako sva se seznanila. Od takrat sva se večkrat shajala. Ona je govorila imenitno francosko in da obvladam tudi jaz dobro ta jezik, se imam zahvaliti samo njej.“

Strma pot se je razlila v ravnino. Stali smo pred gostilno in smo se ozirali po senčnatih mizah. Cankar je stopil do vrat, poklical je natakario po imenu:

„Hej, piva nam prinesi!“

Prišla je skočna, pobrisala in pogrnila nam je senčnato mizo, šalila se je s Cankarjem, potem pa nam je prinesla piva.

Pili smo, nato smo se naslonili in brez besed smo uživali hladno senco. Cankar je iskal cigareto, moj prijatelj mu je ponudil najfinejših egiptovskih, a on je raje kadil svoje „dame“.

„Teh sem najbolj vaje,“ je dejal, „in zame so te najboljše.“

Pili smo čisto sami. Tiho smo kadili. Kostanji so bili nemi kakor uliti. Le tu pa tam je zdrknil žarek kakor velika biserna kaplja po listju navzdol, zaplesal je po belem prtu, pozlatil kozarce s pivom in je ugasnil.

Počasi smo lezli v razgovor o literaturi. Cankar je izpil v enem požirku nad pol kozarca piva, obrisal si je brke in je rekel:

„Veste, kaj berem zdaj najrajši? — Grške in latinske klasike. — O, to je zdrava in tečna hrana! Vam se ne zdi? Pokvarili so vas na gimnaziji. Saj teh stvari ne berejo tam zaradi njihovih lepot, ampak samo raditega, da določajo kakšen je ta in oni odvisnik v tej in oni periodi.“

Izmed dramatikov pa prebiram Molièra.“

In ves navdušen nama je pripovedoval vsebino najbolj posrečenih njegovih komedij, najznačilnejša mesta teh nama je podal celo napamet.

„Molièra prevajati,“ je nadaljeval, „je silno težko. Jaz bi ga prevedel, in sicer dobro, če bi me tudi dobro plačali. A takega dela naši založniki ne plačajo.“

In nato se je spravil na založnike in jezil se je celo na Schwentnerja, češ, da je žid kakor vsi drugi; le Zormanu je prizanesel.

„D' Annunzio je sedaj razbobnan po svetu,“ sem zasikal spet govor, „kaj mislite vi o njem, gospod Cankar?“

„Meni ne gre.“

„Imajo ga za enega izmed najboljših stilistov na svetu.“

„Bo,“ je dejal Cankar, „a umetnik zame ni!“

„Čitali ste ga morda v slabih prevodih.“

„Il fuoco“ in „Triumfo della morte“ sem predelal s pomočjo slovarja tudi v originalu.“ —

„Kaj se vam zdi pa Rossegger?“ Skoro jezno je odgovoril Cankar:

„Vprašajte Župančiča, kaj se mu zdi Koseski! — Nemci sedaj sploh nimajo nobenega večjega pisatelja. Le en človek bi pri njih kaj ustvaril, a ta velja za znanstvenik in se sramuje vsake umetniške drobtine, ki mu nehote zdrkne na papir, dasi je to stokrat večje vrednosti kot vse ostalo znanstveno razpravljanje.“

Nato smo zašli v daljne pristane tujih literatur in Cankar se je ustavil pri Shakespearju, Dickensu, O. Wilde-u, potem pri Maeterlincku in Dostojevskem. Od teh smo se vrnili domov.

„Kateri so pa najboljši slovenski pisatelji, gospod Cankar?“

Za hip je pomislil in rekel:

„France Levstik, Mencinger in Trdina.“

In kakor bi čutil moj dvom pri poslednjem, je hitro dodal:

„Trdina je samo zaradi svojega jezika že vreden, da ga beremo in beremo.“

Omenil sem Meška.

„Meška ne morem brati v miru,“ je dejal Cankar, „ob njegovih stvarih čutim nujno potrebo, seči po posodi, da prestrežem solze, ki silijo izza njegovih vrstic navzdol. Izmed naših mlajših sta obdarjena z veliko tehniko posebno Kraigher in Vladimir Levstik, predvsem zadnji, ki pa do zdaj še ni pokazal vsega svojega talenta.“

„Kako pa sodite o naših najmanjših pri „Domu in Svetu?“

„Izidor je sila sposoben urednik, le škoda, da nima krog sebe še bolj nadarjenih ljudi. Joža Lovrenčič nas je osleparil za upanje. — Morda še najmočnejši v tem krogu je Stanko Majcen.“

Klicali smo novo pivo.

Solnce je lezlo navzgor. Krona kostanja nad nami je blestela v zlatu. Dve, tri muhe so rezale zrak v ostrih kotih.

V meni se je zbudila želja spoznati, kako ljubi Cankar svojo lastno deco, katero njegovo delo mu najbolj živi v spominu, katera njegova knjiga se mu zdi najboljša.

„Glejte,“ je rekel Cankar zamišljeno, „težko je to določiti, res, sam ne vem, za katero naj bi se odločil. — Najboljše moje knjige so brez dvoma tiste, ki jim je kumovala Mici: „Za križem“, „Na klancu“, „Hlapec Jernej“. . . Če bi se že moral odločiti za eno, potem bi izbral najbrže „Hlapca Jerneja“. Ta je najbolj dovršen. Moja najbolj v ognju pisana knjiga pa je „Kurent“. Ko ga je dobil Schwentner, mi je pisal: „Kurenta“ ne razumem. Pošlji mi epilog, v katerem delo vsaj nekoliko razjasniš. — In poslal sem mu tiste tri sonete, ki so tiskani na zadnjih straneh, in on mi je odpisal: Sedaj razumem „Kurenta“, a teh pesmi zdaj ne razumem!“

Zasmejali smo se s Cankarjem, ki je smeh prvi in toniral:

„„Nino“ sem spisal, ker sem bral pri nekem nemškem kritiku, da se kaj takega ne da ustvariti. A glejte: pri „Nini“ se mi je zgodilo, kar se mi prej nikdar ni, da je delo na sredi obstalo; ne vrstice naprej nisem mogel ne besede. In raztrgal sem napol končano delo in začel sem znova.“

Z velikim užitkom sem pisal tudi „Pohujšanje v dolini Šentflorjanski“. In nikdar niso stale osebe tako živo pred menoj kakor v tej farsii. Tako jasno sem jih videl, da sem z lahkoto skiciral vse na rob rokopisa.“

„So bile pa to osebe, ki so tudi v resnici živele?“

„Seveda. Hiacinta je bila Mici.“

„In kdo je bil razbojnik Peter?“ sem vprašal radovedno.

„No, ta sem bil jaz sam!“

Zasmejali smo se in Cankar je nadaljeval:

„To delo sem bral ožji družbi svojih prijateljev in znancev. A ker sem imel poslušalce neposredno pred se-

boj, se mi je zdelo v delu marsikaj predolgo, prebledo, preokorno — in spreminjal sem kar sproti. Čutil sem potrebo po drugačnem izrazu in podal sem vse bolj jedrnato, bolj plastično. In le škoda, da ni bilo nobenega stenografa poleg; imeli bi danes „Pohujšanje“, ki bi bilo vse bolj plastično, bolj odrsko.““

Naročil je novo pivo in je takoj nadaljeval:

„Sicer pa je imelo tudi tako „Pohujšanje“ v Ljubljani velik uspeh. Mnogo prahu je vzdignilo, mnogo jeze; mnogo prerekanja je bilo, mnogo žvižganja, mnogo ploskanja. Sam sem vodil igro. Igralci so bili dobri, posebno Hiacinta: bolj je bila pohujšljiva, kot sem si jo predstavljal sam. In Schwentner takrat ni hranil z denarjem. Bilo mu je na tem, da igra uspe. Skrbel je za dobro reklamo in najel je celo ploskače, ki jih dozdej nismo poznali. — Igra je uspela. Že v prvem dejanju, ko je vezal župan z nitjo svoje zveste rodoljube iz doline Šentflorjanske, da jih obvarje pohujšanja, je izbruhnil pri odprtem odru močan aplavz.“

In Cankar je veselo užival ob spominu na tiste dni.

„„Lepa Vida“ je moja najdaljša pesem,“ je dejal po kratkem molku. „Škoda je le, da je drugo dejanje slabo; če bi ga zdaj napisal, bilo bi drugačno!“

Prešli smo na kritiko.

„Hotè ali nehotè me kritiki ne razumejo. Slepec trči vate, hudobnež te udari. In kako naj bi bilo drugače, če greš po začrtani poti dalje, in se ne ogneš ne v desno ne v levo. — Poglejte na pr. pri „Hiši Marije Pomočnice“: kako zlobno so se zadržli kritiki vame, kako so tu iskali pohujšanja. Dobro, če že tako hočete pohujšanja, ga pa imejte! V češkem prevodu sem dal črtati nekatera mesta, pri nas pa ostanejo!“

A ne samo tu, povsod so mi delali kritiki krivico. Tako tudi pri moji zadnji knjigi, pri „Milanu in Mileni“. Stvar res ni moja najboljša, a tudi slaba ni. — In ko so me kritiki znova obsuli s starimi frazami, da sem nihilist, da propadam in se ponavljam, ponavljam in ponavljam — tedaj sem dobil od svojega dekleta z Bleda šopek prvih vijolic s kratkim poročilom: Prebrala sem knjigo. — In bil sem tega stokrat bolj vesel kot najbolj laskave ocene v „Zvonu“.“

Cankar se je smehljaj ves srečen, blaženi smehljaj mu je obsolnčil ves obraz, bil je to izraz otroka, brez greha, brez nadlog: nad njim je Bog, nad njim je solnce in jasne so poti. . . A kmalu je legel na solnce oblak; temne sence so šinile Cankarju čez obraz; trpka bolelost se mu je zajedla v gube. In obraz, ki je bil zdajle zdrav, zdajle mlad, je postal namah obraz v tisočih razočaranjih izmučenega starca. Biti je hotel apostol lepote, klical je v svet: Nate svoj blagoslov, nate lepote! A njegov klic je jeknil od gole stene nazaj in je ugasnil v samoti. In zavedel se je, da je apostol brez ljudstva, klic vpijočega v puščavi.

„Gospod Cankar! Ne marajte za to, da vas nočejo razumeti, pride čas, ko vas bodo. Sicer pa imate sami svoj užitek pri ustvarjanju. Ko končate delo in ga pre-

čitáte še enkrat in čutite, da se vam je posrečilo, nič vas ne brigajo tedaj drugi, sami ste zadovoljni, sami srečni.“

„Nisem,“ je dejal zamišljeno. „Razpredati embrijski osnutek in ga izobličiti v harmonsko celoto, v tem je užitek; umetnik uživa samo v snovanju. Knjige, ki jo napišem, ne preberem več. Končano delo me več ne zanima.“

Obmolčali smo. Cankar je kadil neprestano; z ogorkom stare cigarete je prižgal novo.

Dim se je vrtinčil rahlo navzgor in je zažarel v solnčnem pramenu.

Solnce je stalo v zenitu. Oglasil se je zvon, z močnim basom je gučal, tam je zapel drugi, tretji, tu je zaklenkalo tenko, zabrlizgala je piščal. Poldan je brnel v solnčnem ozračju.

Cankar se je dvignil s sedeža:

„Plaćati!“

Natakarica je napravila skupen račun in plačal je bogati moj tovariš, a komaj sva Cankarja prepričala, da je to edino prav.

„Naj bo,“ je dejal in je vtaknil spet listnico v žep, „morda se še kdaj srečamo.“

In ko smo odhajali, je nadaljeval:

„Dvakrat v življenju je človek gotovo pri denarju: na dan mature in na dan poroke. Samo pri T-u se mi zdi, da to ne velja. Z žalostnim obrazom se je prikazal takrat pred mojimi vrati: Cankar, jutri se oženim — posodi mi 30 kron. — Kako bi mu jih ne dal, tudi če bi to bile moje zadnje!“

Tedaj sem se spomnil T-ovih slik na razstavi, med temi tudi matere z otrokom in sem menil:

„Če je tista T-ova žena, je lepa.“

„Še veliko lepša in veliko boljša je v resnici,“ je odvrnil Cankar. „Razstavo pa si le dobro oglejta; če sta jo enkrat že videla, nič ne de. Pa Jakopiča vzemita s seboj. Njegove in T-ove stvari so res nekaj posebnega! — Morda dobita na razstavi tudi Kraigherja, če ima le kaj časa, je tam. Tudi pokupil je dosti on. Sploh, če je ta ali oni slikar v stiski, tedaj se napoti s sliko k njemu in mu potoži: Tako je in tako, saj veš — denarja nimam. In Kraigher mu odvzame sliko in odšteje denar. Res, Kraigher ima sam za eno razstavo slik doma.“ —

Srečavali smo vojake, tu stare avstrijske rezerviste, tam tolpo raztrganih ruskih ujetnikov, vsi so hodili nekam brezbrizno kakor čreda živine. In Cankar se je spomnil:

„Tudi jaz sem bil vojak. Ko sem prišel k naboru so me vprašali po stanu. — Pisatelj — sem odgovoril.

— Kaj pravi, kaj je? — je vprašal stotnik nemško. In tolmač je silil zopet vame:

— Povejte po pravici, kaj ste! —

— Pisatelj! —

Stotnik je postajal nestrpen:

— Na, was ist er eigentlich?! — in tolmač mu reče:

— Ein Gedichtschreiber! —

Jaz nato v smeh, stotnik pa jezno: Tauglich!

Tako sem postal vojak.“

In nato je pravil, kako se mu je godilo pri vojakih in kako se je od tam rešil. — Nato se je spomnil tudi svoje internacije na ljubljanskem gradu.

„Najbolj ‚špaso‘ pa je bilo, ko sem bil teden dni v tukajšnjih zaporih,“ je nadaljeval veselo. „Zaradi nekega predavanja so me zgrabili. Tam sem dejal: Pustimo Avstrijo v njenem lastnem blatu in ustvarimo si jugoslovansko republiko! — Moj zagovornik je bil dr. Dermota iz Gorice. Pošteno se je trudil, da me reši. Tudi sodnik in vsi drugi so me hoteli rešiti. Kar vidno so mi namigavali, naj samo rečem, da nisem mislil tako hudo in prost bom. A jaz nisem maral tega. V daljšem govoru sem dokazoval, da sem imel pri predavanju popolnoma prav, svojih izvajanj nisem tajil, pač pa sem jih celo podčrtaval. In bil sem obsojen.“

„Kako pa je bilo v zaporu?“

„Dobro,“ se je smejal Cankar.

„Bral sem lahko notri in pisal, svoje knjige sem imel s seboj in tudi hrano sem dobival od zunaj. V enem oziru pa je le bilo hudo: kaditi nisem smel! — Ko sem bil izpuščen na svobodo, je pisal ‚Slovenski Narod‘: Iz zaporov je prišel včeraj Ivan Cankar; prinesel nam je par podlistkov, ki jih objavimo v prihodnjih številkah. — In ‚Zarja‘: Včeraj je prišel iz zavora Ivan Cankar; na obrazu se mu pozna, da se ni prav nič poboljšal.“

Smeh. Cankar je postal imenitne volje. Govoril je naglo, razposajeno. Komaj si se nasmejalo enemu dovtipu, že ti je postregel z drugim. Mešal je razne stvari; skoraj brez zveze je skakal s predmeta na predmet. Zdaj ti je pripovedoval o nekem čudnem študentu, ki kupuje rokopise njegovih že tiskanih podlistkov v ‚Slovenskem Narodu‘, zdaj ti je opisal močnega Novačana, kako se meče z malim, prožnim brivcem, zdaj ti je govoril o ponosnih Gorenjcih, zdaj ti je zopet nasul smešnih zgodb iz svojih in Levstikovih doživljajev. In to vse, kakor je bilo malenkostno marsikaj, je podajal s tako dovršeno virtuoznostjo, da si mu moral slediti, da si moral živeti z njim. Par besed je izrekel, par živih barv je nametal in že je stal pred tabo tip v čudni pozi in moral si se smejati.

Tako smo prišli iz parka. Oblilo nas je solnce. Cesta je žarela. Star kmet — dve, tri kmetice v pisani opravi — nič — in potem zopet voz — prah — vojaki. Vse je šlo mimo. Tam doli je gorela gospodična v belem plamenu obleke. —

Cankar je prešel s humorja na satiro. Postal je zbadljiv. Zbadal je na desno in levo, kritiziral je našo politiko, udarjal po naših prvakih.

Šli smo mimo nemškega gledišča. In Cankar se je obregnil ob cesarja in Habsburgovce:

„Za slovensko gledišče nič, za nemško tisočake in tisočake, taka je nepristranost, taka je pravičnost!...“

Kmalu pa se je zopet umiril, tih smehlaj mu je obsijal obraz.

Obstali smo. Cankar mi je podajal roko. Zbal sem se, da se ne razidemo kar tako. Eno vprašanje še se mi je zajedalo ves čas kakor črv v moje razpoloženje, kakor svinec mi je težilo jezik.

„Še eno vprašanje, še eno željo, gospod Cankar! Kaj bo z nami? Doma nas požirajo zapori in lakota, najmlajšo kri pa nam pije fronta. Ali nas še kaj ostane?“

Njegova misel je grebla v temo bodočnosti. Jasna pesem upanja mu je zasijala z obraza:

„Nič malodušja, nič strahu: čez Golgato pelje pot v vstajenje. Kadar je križ najtežji, pade sam z ramen. Čakajte! Upajte!“

*

In zgodilo se je po njegovih besedah. Ko smo že obupavali, je prišla svoboda. Apostol revnih je legel mirno v grob. A še iz groba čujem njegov preroški glas: Kje ste še, bratje, revni, zapuščeni, brez pomoči? Tudi vam vstane zarja! Nič malodušja, nič strahu:

Čakajte! Upajte! —

ŠTEFANIJA RAVNIKAR:

CANKARJEV POKOP.

„Prišel je, Bog vedi odkod, in se je ustavil kraj doline. V rokah pa je držal lopato, ki je bila stokrat večja od njega. In glejte, zamahnil je, zavzdignil je lopato, kakor je bil kilav in majhen in je usekal v zemljo tako silno, da je privzdignil za najmanj troje klafter vso dolino šentflorjansko. Ni odnehal, uprl se je in je vzdigal zmirom višje. „Ali boš nehal ali ne?“ so mu ukazali. On pa ni nehal, temveč privzdignil je nenadoma tako visoko, da se je prekopicnila vsa dolina šentflorjanska in da je padla v nič.“

Tedaj je pričel graditi pot, ki se je bila dvignila v višino. Daleč za njim in pod njim pa je ležala vsa nekdanja dolina, sedaj brez koč in siromakov, brez palač in cesarskih cest. Prvič je vsekal v zemljo, ko je ugledal palače in steze, kočje in ceste in že pod prvim udarom se je zmajalo na vse strani, da se je zedinilo vse. Tako je tedaj izpregledal in njemu samemu se je zdel udar preglobok, ali že je občutil moč, ki ga je dvigala kvišku.

Dolga tako je bila ta pot, da se je v daljavi vzpenjala v nebo in stopinje, vklesane v sive skale, so pričale o procesijah, ki so jo preromale. Lahki bi bili koraki po tej skalnati poti, če bi stopal po danih stopinjah, ali sproti si jih je moral klesati sam in često jih je oblil s krvjo, ker težja je bila sedaj stopinja, kot nekdanj udar, ki je segal „najmanj troje klafter globoko“.

Ko je zamahnil zadnjikrat, je prvič ugledal kamenito pot in stal je ob prvem znamenju, poleg prve skale. Vse polno je bilo znamenj na tej daljni poti, belili so se naproti kakor stoletni spomeniki in čim bolj iz daljave je prihajal njihov svit, tem globlje so segale stopinje v kamenita tla. Čudovit razgled je bil s te poti nazaj v dolino: jasen bolj kot preje, ko je bil v njej, vsa neizmernost se je družila in skupaj so stopali tisti, katerim preje ni bil znan ne dom in ne jezik. Le po tem jih je razločeval, da so se eni bližali vedno bolj tej poti, na kateri je on zdaj meril znamenja v daljavi in da so poslednji še vedno stali vkopani v zemljo v dolini.

Kmalu je dograjeno prvo znamenje na skalnati, v dolino stremeči poti, nihče ne počiva ob njem, gradi ga, ko je na poti k drugemu in najlažja je bila pot vseh tistih, ki so jo že prehodili, ko so se bližali poslednjemu. Poslednja skala, neviden cilj vsakogar, ki potuje, a jasen že ob prvem znamenju.

Roke, ki so dogradile to poslednje znamenje, niso vedele, da so naposled tudi odprle duri vanj, kajti vse skozi po kameniti poti se jih je držala prst, s poljske steze prinešena. In radi te prsti je kapala kri v vsako stopinjo posebej. Že zdavnaj bi bila misel na cilju, če bi je ne tiščal k tlom težak oklep prsti in bi ji spomin na dolino ne spletal verige, ki se je vlekla kakor neizmerna kača do poslednjega znamenja.

Dvoje širokih vrst belih, kamenitih stopnic se je stekalo v dolg hodnik, po katerem so gorele visoke baklje, v koščene svečnike zasajene. V sredini hodnika je bil postavljen mrtvaški oder, črno pregrnjena krsta je zakrivala mrtveca; vidna je bila le glava, globoko naprej sklonjena, sklenjene roke so bile očite vsej množici, ki se je gnetla po hodniku.

Tisti, ki so bili najbližji visoki, kameniti poti in tisti, ki so že kopali stopinje od znamenja do znamenja, so strmeli v sklonjeni obraz, žejni so privzdigovali zaklopljene obrvi, razmikali stisnjene ustnice, da bi vsaj slutnja odgrnila poslednji cilj, da bi vsaj sanje videle višino poslednjega znamenja.

Vsi drugi so se sklanjali nad blede sklenjene roke, ki so stiskale med prsti poslednjo pest prsti. Tudi ti so videli, da je tako roka posegla tako globoko, da je privzdignila silno in da je padla v nič dolina prsti.

„Takrat je končal pot, ko je slutnja postala resnica, ko je oko videlo višino zadnjega znamenja,“ so spoznali prvi.

„Takrat je končal pot, ko je roka posegla v globočino, da so še sedaj sledovi na njej,“ so spoznali drugi.

Polagoma se je premikal dolg spreved v noč. Veter je zibal temno drevje in žarki lune so obsijali lesketajočo se rakev.

„Čemu grade roke ta znamenja, čemu je vsaka v skalo vklesana stopinja s krvjo oblita?“ Vsi tisti, ki so gradili znamenja so vpraševali. „Vsaj tako visok bi moral biti cilj, kakor je globok pogled nazaj v dolino in še tedaj bi ne bila izbrisana razlita kri,“ so dejali.

V poslednjem trenutku, ko je že drčala rakev v grob, so se razklenile roke, so se razmeknila usta:

„V sladkosti čutim, da sem ti bil bližji od vseh tistih, ki spè slepi v tvojem naročju. Vso te vidim, ne samo

roba tvojega krila, ne samo svetlih kodrov na tvojih sencih; ampak vendar vidim celo ponižno vrbovo mladiko, ki kloni v temni Močilnik; in tista mladika mi je kakor Močilnik; in tista mladika mi je kakor sestra; vidim belo sv. Trojico na hribu in tista mi je kakor mati; slišim pijanega, breznosega Andrejca, ki kolne v krčmi in tisti mi je kakor brat. —“

Dolga je bila ta pesem, vsi tisti so jo slišali, ki so strmeli v razklenjene roke ali brezglasno je šlo izza razmaknjenih ust skozi noč: „Preko gore smrti drži cesta v življenje. Visoko do neba se je vzdignilo znamenje in vse trudne oči so zastrmele nanj.“

KRČAN:

NEKAJ SPOMINOV.

S pokojnim Cankarjem sem se bil seznanil kot srednješolec. Prvo znanje sva sklenila v nekdanji „Ljudski kuhinji“ v Streliški ulici. To trenutno poznanstvo se je pa znatno poglobilo, ko sem nekekrat prisostvoval sejam znanega tajnega literarnega društva „Zadruga“, v katero me je bil uvedel pokojni Štefe. Nisem bil sicer literat, kakor še danes nisem, pač pa me je mikala „tajnost“ in suha, ostra kritika, s katero so mladi tedanji literarni početniki presojali svoje pesniške prvence.

Če se prav spominjam, je že takrat padla o Cankarju sodba, da on ni „pesnik“; namreč lirik. Tedanji njegov kritik ga je opozoril, da tiči njegova moč v epiki in v nevezani besedi. Ne vem, ali je imel kritik prav, spominjam pa se, da mi je Cankar rekel o svojem kritiku, ko sva šla skupaj domov, samo eno besedo: „Osel!“

Ker sem bil prisiljen, vzdrževati se kot srednješolec sam, nisem imel preveč časa, zahajati kot gost k sejam „Zadruga“. Zato pa sva se s Cankarjem pogosto našla na sprehodih ali pa v licejski knjižnici, kamor je tudi on rad zahajal prebirati stare „Glasnike“, „Zvone“ itd. Pri takih prilikah sva prav rada vlekla skozi zobe svoje profesorje slovenščine. Cankarjev učitelj je bil Frančišek Levec, o katerem je takrat jako hudo sodil, čeprav mu je bil Levec silno naklonjen.

Na svojo umetnost je Cankar že kot srednješolec mnogo držal. Večkrat mi je pokazal kakšno še nenatisnjeno pesmico, a bogvaruj, da bi ga bil poskusil „zafkniti“! Enkrat sem to storil, potem pa nikdar več! Zameril sem se mu bil za dolge tedne. Do sprave je prišlo šele po vnanji sili — posodil sem mu bil nekoč „zeksar“ in vse je bilo pozabljeno in odpuščeno.

*

Po srečno dovršeni maturi l. 1896. sem prišel začetkom oktobra istega leta na Dunaj. Krasna je bila dunajska jesen. Ponosne palače ob Ringu, lepi nasadi, vrveče in šumeče veselje in življenje velikega mesta, vse to je

moralo na mladega človeka z dežele silno vplivati. Seveda je prišlo tudi mene in blodil sem dan za dnem od ranega jutra do pozne noči po trdem tlaku in — zijal. Razloček med mirno in tiho Ljubljano ter skromnimi razmerami pri stari gimnazijski gospodinjii in med hrupom in bleskom cesarske prestolice je bil prevelik. Pri neki taki blodnji po četrtem okraju srečam — Cankarja. Takoj sva šla skupaj.

On je stanoval nekje v četrtem ali petem okraju, ker se je bil vpisal na tehniko. V istem okraju sem našel skromno stanovanje tudi jaz.

Našla sva se pogostokrat zvečer pri večerji. Bogata ni bila. Denarja ni imel niti eden niti drugi. S seboj sem bil prinesel velik kos prekajenega špeha. Za črn kruh je neslo in tako sva vendarle krotila svoja želodca.

Potem pa ven! Lep je bil takratni Dunaj po dnevi, a še lepši je bil — ponoči. Dunaj — in menda ves veseli svet — je stal takrat pod očarujočim geslom „fin de siècle“. V tem znamenju so zmagovali veseljaki in ponočnjaki po gledališčih, zabaviščih in kavarnah. Ali je čudo, če se tudi slovenski fantje niso mogli odtegniti temu čarobnemu in vabljivemu vplivu? Tudi Cankarja in še nekaj drugih prijateljev je potegnila čarobna moč dunajskega lahkoživega veselja v svoj vrtinec in pesniški rezultat tega miljeja jasno odseva iz prve Cankarjeve pesniške zbirke „Erotika“.

Pod vplivom tega „fin de siècle“ je stala več ali manj vsa tedanja dunajska slovenska literatura in za literarne zgodovinarje bi bilo prav, če na tiste lepe dni ne bi pozabili popolnoma.

„Starejša“ slovenska literatura se je takrat navadno shajala v 8. okraju v gostilni „zu den drei Hacken“. To je bil lep in fin lokal, tudi primerno drag. Glavno besedo je imel tam ponosni, samozavestni Govekar, čigar roman „V krvi“ prav jasno kaže dunajske vplive. Jaz nisem rad tja zahajal, pripovedoval pa mi je Cankar večkrat o burnih

prizorih in debatah, ki so se tam razvijale. Omogočil sem mu obisk te družbe večkrat, dokler je šlo. Ko pa ni bilo več, sva jedla zopet — špeh in črn kruh. Priznati moram, da je Cankar „špehovo“ usodo mnogo bolj junaško prenašal kot jaz.

Prišel pa je čas, ko tudi špeha ni bilo več. Bila je ostra zima. Ležal sem mirno doma, ker nisem imel suk-nje. Ležal sem en dan, dva, tri. Tretji dan vstopi Cankar. Nič? — nič! Gledala sva mrko pred se. Kar se oglasi še nekdo. Pismonoša s pismom iz — Amerike! Med upom in strahom sem pismo odpiral in glej: 10, reci: deset dolarjev! Cankar reče: „Lenoba, vstani, ali ne vidiš, da sum lačen?“ — Naj povem odkrito, da sva si privoščila tisti dan in tisto noč prav pošten „fin de siècle“ in če je Cankar rodil takrat kakšno pesem, je bil denar prav do-bro naložen.

Naj omenim še en dogodek, ki je mogoče značilen za Cankarja. Sedeli smo v kavarni, seveda v pozni uri. K mizi prisede dama. „Sehen Sie, Fräulein,“ pravi nekdo iz družbe, „das ist ein Dichter von Gottesgnaden!“ — Pa vpade drugi: „... aus Gottes Unvorsichtigkeit.“ Tako razkačenega nisem Cankarja še nikdar videl. Ogorčen je vstal in se vsedel drugam.

Kakšna je bila poznejša Cankarjeva usoda na Du-naju, je dovolj znano. Živel je življenje proletarca daleč zunaj v delavskih okrajih. Tam je okušal vso bedo bednih in revnih in ne vem, iz katerega vira so mu tekle lepše stvari: ali iz veselega „fin de siècle“ ali iz opazovanja in doživetja trde usode zatiranih sužnjev. Jaz verjamem po-slednje.

IGN. MIHEVC:

POREDNI CANKAR.

Ne, fant je bil med nami otroki najbolj priden; tako so pravili o njem, čeprav je bil bolj nagajiv kot mi in naj-bolj navihian med nami vsemi. Nekaj let starejši sem bil kot Cankar, vendar je ta mladič hodil po Vrhniki pokon-cu, ošabno, navadno z obema rokama v žepih svojega suk-njiča. Mi smo ga dražili s tem, da je ravnilo pojedel. Moj oče ga je imel zelo rad in večkrat me je namazal z brezovko, ker sem hotel Cankarja poboljšati.

Po zimi je bil hud mraz in četrt metra visok sneg. S sosedovim sinom sva napravila pred našo hišo drsalico; zvečer v temi sva jo polivala z vodo, da je bila drugi dan bolj gladka in daljša. Navihanec Cankar naju je nekoč opazoval pri tem delu in ko sva šla v hišo, je natrosil po drsalici črepinj razbitih loncev in skled. Drugi dan grem na drsalico, se zapodim in telebnem po njej kakor klada ter si razbijem skoraj pol črepinje in koleno.

Drugi dan izvem, kdo je napravil to hudobnost. Po-čakam Cankarja in ga naklestim. Toda še isti dan pove sosedu to mojemu očetu.

„Nace,“ me pokliče oče, „pojdi v hišo, boš šel po to-bak.“ Ko sem bil v hiši, se oče postavi za vrata in seže na polico, kjer se nahaja brezovo olje za naše občutljive dele telesa. Pošteno me je namazal; še danes mi šumi po mišicah, in nič se ni oziral na moje rane.

O, to pa še ni vse!

V vrtu sem imel nastavljene ptičnice; lovil sem se-nice. Tudi tu vmes se je vtaknil Cankar. Jezen je bil na-

me, pa mi je napolnil dve tičnici s — konjskimi figami. Ne sluteč Cankarjeve hudomušnosti, sem pobral tičnici, ker sta bili zaprti, in ju odnesel v hišo. V hiši previdno odpiram in moja mama se mi zaničljivo krohota. V tični-ci — fige! Užaljen v svojem srcu, sklenem, da se mašču-jem nad zločincem, ki ga sumim.

Nekaj dni pozneje zalotiva s prijateljem Cankarja pri Sv. Trojici. Od veselja mi poskakuje srce, da se mi nudi tako ugodna prilika za maščevanje. Prijatelj pograbi Can-karja, jaz mu pa nabašem snega za srajco, da je bil ves moker. In kaj hočeš, Cankar je imel že takrat dobre zve-ze, pa je zvedel moj oče za to maščevanje in zopet je zdravil mojo bolezen s splošnim zdravilom — brezovim oljem.

Takih dogodkov sem doživel več. Cankar je bil že kot otrok neugnan rogovilež.

Odšel sem po svetu. Mnogo kasneje se srečava s Cankarjem na Dunaju. Na Dunaju mi je Cankar dopove-dal, da sem Slovenec in takrat sem se pričel učiti v de-lavskem izobraževalnem društvu „Apollo“ slovensko pi-sati in brati.

Najlepšo dobo sem pa preživel s Cankarjem v Trstu. Pripovedoval in pojasnjeval mi je vire, iz katerih je zaje-mal svoje motive.

Da, videl sem delavnico globoko v njegovi duši!

TRI IZ NJEGOVEGA ŽIVLJENJA.

CANKARJEVA MUHA.

Poreden in muhast fant je bil Cankar.

Nekoč je bil v Mariboru. Z njim se je vračal v Ljubljano njegov prijatelj E., ki se je hotel peljati v drugem razredu; Cankar se je po navadi vozil v tretjem. E. mu je pripovedoval, kako je izmučen, ker je že dva dneva in eno noč na potovanju in bi med vožnjo rad nekoliko popsal.

„Dobro,“ pravi Cankar, „se pa peljeva oba v drugem razredu.“

Komaj sedeta v vagon, že izvleče Cankarjev prijatelj viržinko, slamico pa zatakne za uho, v tem pa tudi že omahne v kot in začne smrčati. Samo hip je to trajalo, po skoči na noge in otepa okoli sebe. To se je ponovilo nekajkrat. Cankar je bil zatopljen v svoje misli. Slednjič pa le vpraša prijatelja, kaj pleše, kakor bi imel Vidov ples. Dobi pa samo odgovor: „Ta prokleta muha!“

„A, muha, veš, to je božja stvarica. Le potrpi, ti jo bom odganjal, da se odpočiješ.“

V tem se Cankar zopet zatopi v svoje misli; jezilo pa ga je najbrže, da je njegov spremljevalec tak zaspal. Rad bi se bil razgovarjal z njim o literaturi, umetnosti in navsezadnje tudi o politiki v dolini Šentflorjanski.

Muha pa si hoče ogledati tudi Cankarja; na nos mu sede. Sedaj šele postane Cankar pozoren nanjo, jo zapodi in gleda za njo kakor mačka za miško. Nekaj časa je brenčala po vagonu, potem pa sede ta nesrečna muha na lice Cankarjevemu sopotniku.

„Čakaj,“ si misli Cankar, „ne boš več jezila ne mene ne mojega prijatelja“ in lopne s plosko roko spečega prijatelja po licu. E. se prestraši, poskoči in prične zmerjati muho in Cankarja. Cankar molči, šegavo gleda razljučenega tovariša in se slednjič ojuanači ter pravi: „Dragi prijatelj, ubijalec sem.“

„Tepec si!“ se zadere nad njim njegov prijatelj. Cankar ga tolaži in končno umiri. Nato mu prične razlagati, kako preveč občutljiv je.

Pravi: „Poglej, muha je majhna, lahka, da jo odpihneš, ima šest nožic in še te so prevlečene z mehкими, kožnatimi blazinicami, ti se pa jeziš! Pomisli samo, kaj bi bilo, če bi bila ta muha velika kakor slon, ali pa bi imela vsaj tako velike noge kakor medved in vrhu tega še škornje, podkovane škornje, šest podkovanih nog — groza! Potem bi bila tvoja jeza opravičena. Tako pa ti se jeziš in razburjaš zaradi takele majhne — muhe! Mene bi bilo srām!“

To se je zgodilo nekaj pred celjsko postajo. Cankarju se je zdel ta dogodek tako važen, da je vso vožnjo do Ljubljane razlagal svojemu prijatelju mušje čednosti,

naravo, podkovane noge in nezmislno jezo njegovo. Spremljevalec se je z njim prav pošteno skregal in se je zaklel, da se ne bo nikdar več vozil s Cankarjem. E. se pozneje res ni več vozil s Cankarjem; jezo je pa kuhal tri mesece. Pozneje sta bila zopet dobra prijatelja.

Ta dogodek je Cankar pripovedoval z veliko naslodo — toda po svoje.

CANKAR, PRIJATELJ OTROK.

Pred enajstimi leti sem bil z rodbino na Rožniku, jaz, žena in triletni Vladko. Na Rožniku stoji cerkva in pa gostilna z gospodarskimi poslopji. Ustavili smo se pred gostilno, pa sem naročil zase kavo, za ženo pivo, za otroka pa malinovec. Povedati vam moram, da sem bil že takrat abstinent, da ne boste mislili, da mi je žena prepovedala vino.

V tisti gostilni je bival v prijazni podstrešni sobi Cankar. Njegovo sobo je obsevalo jutranje in dopoldanje solnce. Cankar je bil posebno ponosen na razgled iz svoje sobice, kjer je opilil z muko, kakor je sam rekel, toliko svojih lepih misli in resnic. Ko me opazi, prisede k nam, prvo o čemer nam je govoril, je bila njegova sobica. Rekel je: „Razgled iz moje sobe me jezi in vesele; tam gori zlato solnce, na desni močvirje in moj rojstni kraj, na levi pa močvirje Ljubljana, sita napuha in hinavstva. In kdo mi more reči, da nisem tukaj nasrečnejši človek na svetu!“

Govorila sva o literarnih vprašanjih, v katerih pa nisem strokovnjak. Končno mi je razkazoval svoje risbe, portrete, dom. Cankar je bil dober risar.

Naenkrat obstane Vladko pred nama in posluša z odprtimi ustmi najin razgovor. Pa vpraša Cankarja: „Gospod, kje imate mamo?“ Cankar se ogleda in mu pravi: „Nimam mame!“

Vlado se mu je čudil. Cankar ga vzame v naročje, ga poljublja in potem sta se igrala oba in lovila po vrtu. Ko se je naveličal igre in prerekanja s klepetavim fantkom, prisede k mizi in pravi: „Otroke imam rad in smilijo se mi, ker jih ta družba tako kruto kviri in izkorišča.“

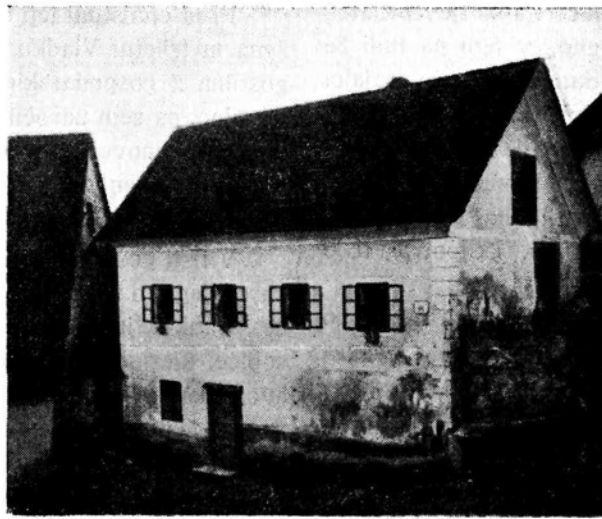
Potem smo se poslovili.

CANKAR DRUŽABNIK.

Povem vam, da sem se bal Cankarjeve družbe, dasi je bil Cankar tudi jako ljubezniv družabnik in živahen. Skromen človek sem; njegova duhovitost, pikrost in šegavost, to so bila svojstva njegova, ki se niso ujemale z

mojim temperamentom. V kavarno je rad prihajal, hodil je tudi v gostilno. Kadar me je zalotil v kavarni, vselej me je povabil k sebi, ali pa sam prisedel k meni. Ogovarjal me je pa z „vi“ ali „ti“, kakor mu je ugajalo. Najrajši sem bil sam z njim v družbi; zakaj takrat sva se mirno pomenila, ker sem večinoma diplomatično molčal in pridno poslušal ter pritrjeval. Kvečjemu sem dal novo snov za pogovor. Večkrat mi je celo rekel, da me ima jako rad. V večji družbi je pa Cankar hotel vedno sam voditi razgovore o literaturi in umetnosti ali pa o puhlosti današnje družbe. To so bila njegove snovi. Politika se mu je gnusila. In gorje, če si se zablebeta! Vedno si dobil

krepek odgovor, ki ga nisi več pozabil. Cankar ni poznal etikete; delavec, inteligent, gospodična, gospa, vsakemu je povedal v obraz, da je bedak, neumna goska, ignorant, če niso zalegli njegovi dokazi. Meni kaj takega ni nikdar povedal, ker sem se skrbno čuval pred njegovo obsodbo. Drugi njegovi znanci in tudi nežne znanke so jih slišali; sam sem bil večkrat priča izbruhom njegovega kritičnega duha, ki ga mi prozaični zemljani nismo razumeli. Cankar je bil človek; visoko je čislal slovensko samoraslost s separatističnim akcentom. Človek je bil s srcem in dušo, z dušo in srcem. S tem sem povedal mnogo, kar označuje njegovo bistvo.

CANKARJEV DOM NA VRHNIKI.

MALOPRIDNI ŠTUDENT HLAPCU JERNEJU, KO JE MORAL PO ŠTIRIDESETIH LETIH KRVAVEGA DELA S CULO NA RAMI PO SVETU:

„JERNEJ, TAKO JE NAREDILA POSVETNA POSTAVA: JERNEJ BO ZIDAL HIŠO IN KADAR BO DOZIDAL: GOSPODAR NA PEČ, JERNEJ ČEZ PRAG; JERNEJ BO ORAL IN BO SEJAL IN BO ŽEL: GOSPODARJU ŽETEV IN KRUH, JERNEJU KAMEN; JERNEJ BO KOSIL IN JERNEJ BO MLATIL, JERNEJ BO SPRAVLJAL SENÓ IN SLAMO, IN KO BO NAPOLNIL SKEDENJ IN PODSTREŠJE IN HLEV: GOSPO-

DAR NA MEHKO POSTELJO, JERNEJ NA TRDO CESTO; POSTARALA SE BOSTA GOSPODAR IN JERNEJ: GOSPODAR BO SEDEL NA ZAPEČKU IN SI BO PALIL PIPO IN BO PRIJETNO DREMAL; JERNEJ SE BO SKRIL ZA HLEV IN BO POGINIL NA GNILI STELJI. TAKO JE NAREDILA POSVETNA POSTAVA. BOŽJA ZAPOVED PA JE NAREDILA: TRPI KRIVICO, JERNEJ, IN KADAR TE UDARI SOSED NA DESNO LICE, PONUDI MU ŠE LEVO; IN ČE TI UGRABI SUKNJO, DAJ MU ŠE SRAJCO!“

„LAŽEŠ!“ JE VZKLIKNIL JERNEJ. „BOG NI NAREDIL KRIVICE!“

PROSTITUTKA ZOŠA.

III.

Lepi, še ne stari major Otakal, Nemeč iz Moravske, se je vsak dan pod večer sprehajal tja proti pokopališču s svojo mlado ženo in še pred nočjo se je ponavadi vračal domov. Praporščak Kapussi, mlad Madžar, je pa norel za menoj in me je vedno vodil tja k pokopališču. Srečala sva se z generalom dan na dan. In nekoč, ko je padal dež, v petek proti večeru je prišel sam — in jaz sem tisti večer tudi prišla sama. Slučajno? Slučajno — o ne, moralo je biti tako . . . Če greš ti točno opoldne od šole sv. Duha, in jaz opoldne od gledališča proti sv. Duhu, tedaj se prav gotovo ob 12. in 10 minut srečava na sredi poti, matematično točno — nikakšen slučaj — vsaj objektivno ne. Ko me je videl samo, je pristopil, kakor bi me bil že od davna poznal.

„Dober večer, golobica,“ je rekel in glas se mu je malo tresel.

„Dober večer, stari. Kaj pa hočeš?“ sem ga zadirljivo, skoraj grobo vprašala.

„I, kaj bi hotel — pravzaprav je prav lepo tukaj v tem gozdiču . . .“

„Kaj lažeš, saj ti ne čutiš, da bi bilo lepo. Kaj je tukaj lepega, kje si to bral, da je v gozdu in v tem gozdu tukaj lepo? To je bil drugi gozd, o katerem si ti bral. Zato tukaj ni lepo.“

„I, no, glej jo, glej jo, kako se razburja!“ Povlekel me je za roko in me hotel poljubiti.

„Pusti me, če hočeš — glej, tukaj imaš številko hiše in sobe. Pridi danes med 7. in 8. zvečer.“ Obiskala sem tisti večer še Kapussija. Žalostno se je držal:

„A si moja, samo moja?“ je vpraševal.

„A si moja, samo moja?“ sem zasmehljivo ponavljala „In ti? Kakšen, čigav si?“

Zinil bi bil kmalu: „Samo tvoj“ — pa ga je bilo vendarle malo sram takšne budalosti. A nekaj bolesti je resnično bilo v njem, to sem vedela, ker je končno res, da je človek samo stvar — in da je stvar — vsaka stvar, vsako bitje toliko vredno kakor človek. V tem leži tudi edini zmisel ljubosumnosti.

„Danes pride k meni Otakal.“

Gledal me je in potem sem videla, da je v strašni zadregi. Nekaj ga je peklo, grizlo, a bal se je, da bi jaz tisto videla, da bi tisto zvedela — in končni uspeh tega dvojnega samoljubja je bila le zadrega.

„Nikar se ne grizi, le pozabi name in najdi si drugo, ki bo poštena in ki bo znala lagati vsaj tisočkrat toli-

ko, kolikor je približno poštena. Ti nisi mož, ki bi znal postati danes navaden prostak.“

„Ampak poslušaj,“ sem jo prekinil, „vedno govoriš o prostakih, zakaj pa si ti prostakov ne poiščeš, če vedno toliko o prostakih govoriš?“

Zoša je odgovorila: „Stvar je zelo enostavna: ni mi za prostaka, ker jih ne morem prezirati, ker so svobodni in veliki; zdravi so v duši in se smejejo, če jih ni še pokvarilo hrepenenje po zvezdah, teh — in onih.“

Molčal sem in premišljeval o besedah, ki jih je ravnokar izgovorila.

Nadaljevala je: „In šla sem domov. Kapussi je zamrmral za menoj, a jaz sem se nasmehnila in ga spravila v album spominov. Imama namreč doma album spominov, album portretov, kamor pridejo vsi, ki so šli skozi moje življenje kakor sence, ki so mi trenutno nudile počitek, da sem potem zopet šla. Prilepila sem ga in napisala sem mu celo par lepih verzov. Zvečer je prišel k meni Otakal. Tako neroden je bil, kakor si moreš le misliti starega nerodnega generala. A predrzen je bil. Šel je naravnost proti meni in hotel me je prijeti okrog pasu. Odrinila sem ga.“

„Kako lepo uro imaš,“ sem mu rekla.

„Ali jo hočeš?“ me je vprašal.

„Daj jo.“

Dal mi je uro in postal še bolj predrzen. In potem je pokleknil predme. To sem hotela — to.

„To,“ sem govorila prezirljivo, „da poklekne general Njegovega Veličanstva, da poklekne pred menoj in me prosi, da mi poljublja nogo, da pade v prah, kakor ne napravi noben prostak.“

Ha, ali veš, general, ali veš, kako je oni dan nadporočnik Krakauer vstal, ko je prišel v kino in opazil, da sedi poleg mene? Cele noči sem mu bila dobra, cele noči me je poljuboval, je poklekaval pred menoj, nosil mi ukradeno vojaško blago, kakor ga boš ti nosil, prisegal . . . ha, resnično prisegal mi to in ono, obljubljal, topil se v mojem naročju, primerjal mojo lepoto z grdobo svoje žene, tožil mi, kako je nesrečen. In potem je prišel v kino. Zagledal me je in kakor bi ga gad pičil, je odskočil, pustil prazno mesto in stopil je rajši v ozadje, kjer je stoje gledal . . .

In potem je prišel drugi dan zopet k meni. Dala sem mu klofuto. Pljuvala sem mu v obraz in tedaj se je pričel opravičevati:

General je kriv, takšno povelje je izdal, kjer govori o smislu oziroma o slabem smislu sedanjih častnikov za oficirsko čast. Obljublja nam najstrožje kazni, če bodo ko- ga videli v družbi s — prostitutkami . . .

A si bil ti tisti general, kaj, ljubček? Ne boš me imel! Ne boš! Pred menoj boš klečal, kakor je klečal tisočkrat Krakauer in prosil me boš!“

Vstal je ves rdeč in hotel oditi, a tedaj sem skočila in vrgla raz sebe bluzo, strgala modrček in pokazala mu bele grudi: „Glej, glej,“ sem mu dejala — in obstal je kakor kamenit. „Vidiš, takih prsi nima tvoja žena, nima jih in jih ne bo imela. A poljubil jih ne boš!“

Zaletel se je vame. Hotel me je vreči na posteljo, a jaz sem se mu izvila. Divje je tekal za menoj, ves upehan se je zgrudil na tla in ves upehan je prosil, rotil, klel, obljubljal — a vse zaman...

„Ljubim te...“

„Beži, stari osel,“ sem mu rekla, „čemu ti potem žena, če me ljubiš? Čemu? Ali nisi general.“

Vse solzne oči je imel. O, kako otročje je izgledal ta junak. Smejala sem se glasno temu pritlikavcu med vami vsemi — saj ste vsi enaki. Poljubljate nas, poljubljate nam (ne meni, a mnogim!) umazane noge, ostudne grudi, poljubljate okužene ustnice, ližete nas od pet do glave, nas, ki nas vendar zaničujete, ki smo izmeček človeške družbe, ki se nas sramujete, ko nas vidite na cesti in se daleč izognete, če nas vidite, ki kažete s prstom za nami: Vlačuga! — ki nas zasmehujete... O vi ubožci, ali ste boljši od nas?!

Še nisem klečala pred moškim — in pred menoj jih je klečalo tisoč, tisoč mož, ki se potegujejo dame, čednostne mladenke zanje — dame, ki ne vedo, da prenašate naše ustne na njihove, dekleta, ki ne vedo, da ste pustili svoje duše, svoja telesa pri nas, ki nas zaničujete. O ne, zaničujete nas ne — sovražite nas, ker smo silne, ker smo vas znale okraštiti in opehariti za celo vaše življenje, za vse vaše sposobnosti. In sence so bitja, za katere se potegujejo poštene mladenke, sence so njihovi ideali, brez mozga, brez hrbtenice, brez srca...“

Vstala je in gledala me je s prodirljivimi očmi.

Smehljal sem se: „Nismo vsi,“ sem rekel, „jaz nisem in mnogo jih še poznam.“

Zasmejala se je, da je odmevalo glasno po parku: „Ti nisi in mnogo jih še poznaš, ki niso? Vi, ki niste takšni, vi ste bili izmozgani, predno ste prišli na svet. Vi ste le sence senc, vi ste otroci senc... In zato se včasih vrnemo k vam, ko smo prenasičene, ko smo do dobra izglo-dale življenja tisoč njih...“

Začutil sem hipoma, da je v meni grozna praznosta. Kaj je v moji glavi, sem vprašal. Začutil sem, da je moje srce bolno, široko, da zbada, zbada... da me v hrbtu boli, da sem kakor skupaj skrpan lonec. In spomnil sem se omotice, ki me včasih vsega objame, ko se moram nasloniti na zid, da ne padem, ko se vse zavrti pred menoj, ko vidim vse trojno. Spomnil sem se vseh brezumnih noči, ko sem se pogovarjal z mrtvimi...

„Mogoče,“ sem rekel, „pripoveduj dalje, o Otakalu pripoveduj.“

„Da, ležal je na postelji, strgal je stran ovratnico, razpel je srajco; črne grudi so se krčevito dvigale; kakor

oven, ko ga ubijaš. Hropel je. Zbežala sem iz sobe. In ko sem se zavedla, da sem zbežala, me je bilo prvič sram.

*

Potem je prihajal redno k meni in postala sem mu nenadomestljiva. Dal mi je napraviti krasno pohištvo — ono, ki si ga videl v moji sobi — nanesel mi je vso silo blaga, denarja, zlata in toliko, toliko drugega. In klečal je pred menoj. Cela vrsta mladih častnikov je napredovala, ker sem jaz tako hotela. Krakauer je postal stotnik, Kapussi je dobil visoko odlikovanje — sami niso vedeli kako, a bilo je vse, ker sem jaz hotela. In hotela sem zato, da bom srečna, srečna v zavesti, da imajo vsi ti ljudje svoje drage, svoje žene, ki nas zaničujejo, dasi so slabše kot mi.“

„Ne govori,“ sem jo zopet prekinil, „saj niso vse enake.“

„Molči, bila sem tukaj, vidiš, v tem mestu v uršulinskem samostanu štiri leta in imela sem nešteto prijateljic. Šestnajst nas je spalo v eni sobi. In kakšne so bile! Vse so bile slabše kot jaz... Ponoči, ko so ugasnili luč, so deklice lahko odgrnile odeje, plazile se tiho od postelje do postelje... In včasih so bile po celo noč po dve, po tri skupaj... In kaj so vse govorile... O norci, kako ste neumni. Saj nič ni, a takšne niso, kakor si to vi domišljujete. Bile so izjeme, a to so tiste, ki so podobne tebi: otroci senc, izmozganih starišev, otroci brez življenja...“

In potem, zgodilo se je celo, da so nekatere deklice zlezle k uršulinki, ki je spala kot nadzornica... Z menoj je navadno spala moja sošolka, mala Guča, prav lepa in nežna deklica, ki pa je tako ostudno govorila, da bi se mi danes bolj studilo kot tistikrat. In če jo danes srečam — ženo pošteno — gleda v stran! Da, zato, zato hočem da sem vredna tiste ljubezni kakor vse poštene, vse, ki niso ponižane!

Ne, ne, nisem ponižana, vsaj jaz se ne čutim, nasprotno, srečno se čutim, kakor malokdo. Ker vas preziram in ker imam razlog, da vas preziram...

Srečala sem ga večkrat z njegovo ženo, ki ni niti sanjala, da sva si tako dobra znanca, in jaz sem vedela, da je njegova žena ljubica poročnika Habersohna... ki je bil tudi moj ljubček. O, mi vemo toliko! Kar vi ne veste, kar ne vedo vse te poštene ženske. Po cesti hodimo in vsak drugi obraz je naš dober znanec in vsako drugo žensko poznamo po sliki in pripovedovanju, vsak drugi korak srečamo zvest par, ki se medsebojno slepari, a eden o drugem veruje, da je nedolžen! Kolikokrat bi bila zavpila na ves glas: „Glej, to je ljubica od tega in glej, to je ljubček od te!“

Srečala sem jo, in srečala sem njega in bila sem bogatejša kot oba, ker on je bil več moj kot njen, ker ona ni zame niti vedela — a jaz sem vedela za njeno črno liso na belih grudih in sem vedela za vso njeno laž in vse dogodke — a o meni, kdo ve kaj? Kdo? Vsak, a samo vsak za sebe, ker jaz imam oklop, ki je obenem strelica za vsakogar, kdor bi skušal, odgrniti ga. Veliki smo, ker smo ponižani!

Neke nedelje ob eni po polnoči je prišel k meni, pijan in ostuden. Trkal je na vrata. Odprla sem mu, a zvrnil se je ves utrujen na zofo. Slekla sem ga in preiskala sem mu vse žepe. Papirje sem našla: Iskali so človeka, ki prinaša Rusom vesti o številkah vojaških formacij v Vladimirju Volinskem. Namigavali so, da to delo opravlja najbrže kaka „takšna“, ki ima zveze z višjimi vojaškimi zaupniki.

Neko čudno zadovoljstvo me je obšlo. Če bi mogla, če bi smela tudi jaz — še to in moje zadovoljstvo bi bilo dvakrat tako veliko, sem si mislila. Takšnega generala zvaбити, da mi pove vse, da dobim mnogo, mnogo denarja tukaj in tam — saj izgubiti ne morem nič, prav nič... Življenje — in to bi bilo največ, kar bi mogla zgubiti — saj ni to nič tako hudega. Dokler človek misli na smrt, je strašno, a ko je človek gotov, da umre, tedaj je pač vseeno. Le čustveno je grozno — umstveno prav gotovo ne!

Neko noč me je celo povedel v oficirsko menažo, misleč, da me nikdo razen njega ne pozna. Na Silvestrov večer je bilo. Bila sem edina trezna v družbi — med sto častniki. Otakal se je neumno smehljaj in se božal po trebuhu in venomer povpraševal: „A ni res, ljudje, a ni res, a ni res, lepo je danes, kaj ne, lepo, lepo, lepo...“ potem je vstal, zibal se je sem in tja ter hotel oditi, a major Havliček ga je zadržal: „Ne, ne, gospod kolega, še moj govor morate poslušati, samo še ta edini govor.“ In govoril je, zibal se sem in tja: „Prijetelji, danes je Silvestrova noč... Silvestrova noč... Ali ste kedaj že videli kaj podobnega?... Prosim: kaj podobnega... To je nečuveno v Silvestrovi noči... v dvajsetem stoletju... Vsi skupaj smo granata... in ta gospod tukaj,“ pokazal je s prstom na Otakala, „je vžigalnik... in vžigalnik hoče zbežati...“

„Živio vžigalnik, naj živi vžigalnik,“ so vpili vsi vprek, „eljen vžigalnik!“ Na rame sta ga vzdignila Čeh Habermann in Madžar Zadossy, od zadaj ga je pa podpiral Nemeč dr. Berger... „Živio!... Eljen!... Vžigalnik!“ Tam nekje na sredi dvorane so vsi skupaj padli pod mizo... „Mir, gospoda,“ je pil Havliček, „ta naš vžigalnik bi hotel torej zbežati... Ali ne veš ti, o vžigalnik,“ obrnil se je k njemu, „da pomeni to isto, kakor če bi vojak dezertiral pred sovražnikom? Vžigalnik, ta najvažnejši del granate, mora ostati tukaj!“

„Živio vžigalnik,“ je zopet zagrmelo po dvorani.

„Naj živi naš vžigalnik, mi ga ne pustimo...“

Peti so pričeli, to se pravi, kričati v pijanilih disonancah, kričali so kakor brezumni najbolj svinjske pesmi, kar sem jih v svojem življenju slišala... In ko je prišla noter natakara, se je vsedla v naročje generalu in ga je potegovala za brke.

„Du mein guter Alte, wie du nur dumm bist!“

„Ja, ja, a ni res, ni res... tako lepo, tako lepo“ in gladi se je po trebuhu. Havliček je pa imel drugo devojko, vso pijano. Lepo deklico z globokimi, vdrtimi očmi, s črnimi lasmi. Vlegla se je na mizo in prileteli so skupaj

vsi oficirji in krohotali so se, natezali jo sem in tja... In še toliko, toliko sem videla tisto noč! In več takšnih večerov sem preživela — a vedno trezna. Zanimali so me ti ljudje, ki neprestano govore o časti, o delu, o domovini in ljubezni in kaj jaz vem kaj še...

Ob 3. so prišli njihovi slugi, naložili so jih na rame celo vrsto in nesli so jih domov, vsak k svojemu domu. Gledala sem jih cele štiri mesece pri njihovem delu in bila sem vedno trezna — o, koliko višja, brezprimerno višja nad temi ljudmi, ki so vsi tako veliki. In tudi njihove žene so bile tam. Tudi Otakaljeva. Črn madžarski nadporočnik, imena mu ne vem, jo je poljubljal celo noč...

In drugi dan sta šla zopet roko v roki proti pokopališču general in njegova žena.

Spoznala sem dodobra vseh tistih štiristo častniških obrazov v tem mestu in šla sem, ker sem jih bila sita, ker sem ponižala vse od prvega do poslednjega, ker nisam našla med njimi moža, ki bi ne bil sin sence in bi me bil vrgel v kot, ki bi me bil mogoče celo zaklal. Prišla sem v Lvov in tukaj sem sedaj že dva meseca in živim vedno isto življenje. Poglej, včeraj je bil pri meni Bilet, nadporočnik, ki je poročen z Ešfiro, nekdanjo mojo sošolko, in pripovedoval mi je, kako je čista, kako je nedolžna in lepa ta deklica. „In kaj iščeš potem pri meni,“ sem mu dejala, „kaj hočeš od mene — a ti ni dovolj ena?“

„Ena — ne gre za eno niti za dve, gre za žensko, ki je odkrita, kakor si ti, ki prezira sebe in druge.“

„Motiš se,“ sem mu padla v besedo, „samo druge — in ti tudi samo druge preziraš — a lagati si hočeš. Še je konvencionalnosti v tebi cel kup in te se moraš rešiti ti, popolnoma rešiti, če mi hočeš biti enak!“ Vse moje kolegince me občudujejo. Veš, celo tepsti se pustijo, kakor bi bile zato ustarene, da bi jih drugi topli, samo topli. Manja, veš, tista, ki gre včasih z menoj, do krvi jo je pretepel včeraj neki uradnik, višji uradnik, zdi se mi neki sodnik — in ona je molčala! O jaz... jaz bi ga ubila! In potem hodijo v cerkev. Manja gre vsak dan popoldne tja v uniatsko, tam v tisto blizu gledališča, ko ni nobene notri. Šla sem enkrat z njo, temno je bilo, toda to ni bila tema noči, to je bila tema črnih zidov, ki so kakor veliki okostnjaki stali levo in desno, odspodaj in odzadaj in so s svojimi rokami držali v naročju neki prostor, neki čas, ki so ga ukradli iz večnosti in iz neizmernosti. Samo ena lučka je plaho brlela v rdeči čaši sredi cerkve v dolgi obešeni svetiljki.

Manja je klečala in poljubljala je kamenje:

„Ti moj bog, ti moj bog!“

Vedno je ponavljala in mene je skoraj prijelo. Zbežala sem ven.“

Svetlejšje je postajalo. Počasi sva se dvignila proti mestu...

„Zoša,“ sem govoril, „ne veruj v to, da sem senca sence — nisem in tudi tisto nisem, kar si ti. Nad teboj

sem, ker imam danes tvojo dušo. In če bi bila ti to noč mogla, bila bi se me otresla, pa nisi mogla . . .“

Odprla je svoje velike oči in gledala me je brezumno, kakor bi bila nekaj zagledala, kar je celo življenje gledala, pa ni do danes videla. Nekje je zvonilo k maši. Neki voznik je tepel konja, ki ni mogel z vleči voza, polnega premoga. In policaj je vodil uklenjenega nekega vojaka.

Hitel sem v vojašnico.

IV.

Zahajal sem k njej štirinajst dni. Vsak dan mi je pripovedovala isto in z vedno večjim žarom. Preselila se je v Žulinskiega ulico v neko stanovanje z balkonom.

Nekega večera proti koncu maja sem prišel zopet k nji. Sedela sva na balkonu in molčala. Atmosfera nas je pritiskala k tlom. Čudno potlačena sva bila oba. Leno je stezala noge, pustila jim je skoraj popolno svobodo; ležale so kakor dve mrtvi trupli. Oči so bile napol zaprte napol odprte. Dolnja trepalnica levega očesa ji je narahlo titrala kakor pri ljudeh, ki imajo neko bolezen.

„Zoša,“ sem jo nagovoril, „zakaj si se preselila semkaj?“

„Zakaj, zakaj,“ zadržala se je in me jezno gledala, „ne vem zakaj, tako pač.“

„Čudno,“ sem menil, „zelo čudno in smešno.“

„Kakor bi ne vedel! Kaj izprašuješ, če tako dobro veš.“

„Ne vem.“

„Nič nisi boljši kot drugi. Vsi ste enaki. Govoriš in govoriš, lepo pripoveduješ, to in ono, govoriš, da me imaš rad, da bi pa imel najrajši takšno in takšno in ne takšno, kakoršna sem. A puščaš mi popolno svobodo, ker je moškemu in ženski potrebna za harmonsko življenje predvsem popolna notranja svoboda, in celo svoboda dejanja. Pripoveduješ, da me moreš imeti vseeno rad, četudi imam sto drugih ljubimcev, samo če veš, da imam resnično rada le tebe — oziroma, tako popravljaš svoje besede, ne resnično rada, temveč da me imaš v tistem trenutku rada, ko sem pri tebi, da ti ne lažem tisto uro, ko si z menoj, da sem iskrena. In ko je bil oni dan Billet pri meni — saj ni nič bilo, resnično ne — od onega dne nisi govoril z mano; prihajal si pač k meni, a nisi me več božal, nisi me več poljubljal kakor ponavadi. Izgovarjal si se, da si bolan, da ne moreš, ne smeš in kaj jaz vem kaj še vse.“

„Imaš prav,“ tako sem govoril, „toda pozabila si povedati, da nisi bila nikdar iskrena nasproti meni, da je iskrenost tisti glavni pogoj vsakega soglasja med možem in ženo; a iskrena ti ne moreš biti — in jaz tudi ne. Bil bi samo ideal.“ Govoril sem skoraj sam zase. „Če bi bil iskren, da, tedaj bi najprej pisal Erni, da se poljubljam in da preživljam cele noči s to, z ono, da so dnevi, ko s studom mislim na njo, in če bi bil iskren, tedaj bi ji povedal — Zoši — da jo imam rad samo tisti trenutek, ko

je ne dosežem. Povedal bi ji, da je ljubav, vsaka ljubav, idealno in duševno samo do tedaj ljubav, dokler je hrepenenje, dokler je boleost in dosegovanje, iskanje; povedal bi ji, da se mi včasih gnusi tudi ona in vse ženske, ki sem jih poznal, da so trenutki, ko odločujem: ne pojdem več k nji, ne pojdem, ne pojdem — in tedaj me zopet prime, prime me, da bi jo objel, da bi jo požrl. Smešno. Ljubezen — kje more biti ljubezen? Kjer je prid, čuden, živinski, obojestranski prid! Čudni ljudje . . . Saj je res ostudno, in ker je ostudno, kar počenjajo, so se oblekli v obleko prvega maja, v cvetočo pomlad, ker je človeku kot najvišjemu bitju spolnost najbolj izrazita. Zato so ustanovili radi nje kot uničujoče sredstvo nje golotinja in ostudnosti: zakon . . .“ Zapazil sem, da je Zoša iz svojega mrtvila oživel, da je oči odprla in me prijela za glavo.

„Prosim te, prenehaj, prenehaj, to je grozno, kar govoriš.“

Solze so ji padale niz lica na zametasto krilo.

Preko možgan sem čutil mrežo. V možganih sem čutil temo, ki je zgrabila še poslednje drobce, ki so poskušali misliti, v svoje kleščene roke, in mreža okoli, tema na sredi.

„Oprosti, Zoša,“ sem dejal. „Saj nisem tako mislil.“

„Vem, vem,“ je dejala.

A vendar še en drobec v glavi, nekje pri očesu, čisto tam nekje je še mislil. Kakor blisk v poletnih nočeh je blisknilo in zopet izginilo, komaj začetek in konec neke misli:

Zakaj, zakaj lažeta . . . ?

A bilo je nemogoče razširiti blisk, bilo je nemogoče zadržati svetlobo. Šlo je mimo, da je zbodlo v glavo, kakor neskončno dolga šivanka, in se je demonsko zarežalo. In kaj bi bilo, če bi mislil, mislil dalje z isto naglico? Prišel bi v temo in bi gledal, oči bi bolele, oči bi bulil ven, ven v grozo, pomencal bi jih s prsti, ker bi mislil, da misel potrebuje oči; misel je grozna, kjer je sama pre-slaba; kjer sama obstane, tam te zgrabi za srce in te nasilno tlači, te vleče, kakor vlečejo nedolžnega, milijone nedolžnih na vešala . . . in še predno te umori, ti vleče oči ven, tako da vidiš svoje oči, ki molijo meter, dva, tri, daleč ven iz tvoje glave, na dolgem, dolgem živcu . . . in tvoje roke ti širi v neizmerno temo, da grabiš, grabiš po temi in v boleosti prst grizeš s prstom, da ti kri teče v grozno temo, ki jo, porogljivo režeč se, vpija . . .

Onemogel se zgrudiš. In tedaj je dobra ženska solza, ker mukotrpnost boleost se vedno iznova vrača kot krona slasti in utehe v tebe.

Zoša me je objela s svojimi zametastimi rokami, vrgla se je cela name. Gledal sem ji v oči, oko v oko, in videl sem v tistem črnem sredi očesa, kar do tistega dne še nisem bil videl: neizmerno nebo, ki se je širilo kakor tema, ko prispe misel na rob prepada in vidi samo še temo. Počival sem na nebu njene črne zenice . . .

„Poglej v moje oko, Zoša,“ sem kriknil, „ali ne vidiš tisoče in tisoče zvezd, ali ne vidiš ogromnega, širokega

neba, ali ne vidiš dolge, srebrne poti od obzorja do obzorja? Glej, kako vse mrgoli, kako vse hiti in se prehitava, kako se prekucuje, kako padajo stari svetovi in se porajajo novi! Glej, glej!“

„Vidim,“ je govorila z nizkim glasom, „vidim in videla sem že mnogo, mnogokrat, v očesu vsakega človeka sem to videla, a zdelo se mi je, da sem nora, da je vse le Fata morgana, da vidim le jaz; mislila sem, da sem bolna, da imam mrzlico. In zakaj bi imela vedno mrzlico, ko pogledam v oko človeku?“

Zaprli sem oči, ker me je začelo zbadati v očesnih živcih. Sedela je poleg mene. Topli dih njenih usten je grel moje prsi, a jaz se tega nisem zavedal. Morda sem sanjal, morda sploh nisem bil živ — ne vem kako. Čutil sem se, ko sem se prebudil, bolnega, tako bolnega, da nisem mogel domov. Vlegel sem se v posteljo... Pokrila me je narahlo. Sedela je celo noč pri postelji in skrbno obkladala mojo vročo glavo z mrzlimi obkladki.

Dalje prihodnjič.

*

GIOVANNI PAPINI:

DANTE.

Najboljši dokaz za splošno nesposobnost, razumeti „Božansko komedijo“ v Dantejevem duhu, leži v skromnih predstavah, ki jih imajo vobče tudi razumni ljudje o njem. Če vidijo v njem neke vrste narodnega preroka ali apostola enotne domovine ali početnika skrivnostnih družb ali nekakega krivoverca in predhodnika reformacije ali pa čisto preprosto enega velikanskih umetnikov, mu vendar lastijo le namene in lastnosti, ki so jih imeli mnogi drugi, ali bi jih mogli imeti. Ne vidijo v njem nečesa, ki stoji popolnoma ob strani, človeka edinega. Postavljajo ga v eden izmed mnogih razredov, po katerih moremo ločiti vojsko duševnih delavcev. Bili so pred njim in za njim veliki pesniki, veliki reformatorji ter veliki preroki in bi rešitev vprašanja tičala torej samo v tem, v katero izmed omenjenih skupin naj ga uvrstimo in koliko in kako je večji kot drugi ljudje, ki mu po skupini enačijo.

Toda zame je bil Dante velik zato, ker je nekaj napravil, kar ni napravil nihče ne pred njim ne za njim. Lahko je tudi velik pesnik ali velik mistik, toda kar ga loči od ostalih duhov, ni to. Umetnost, bogoslovje, politika so zanj sredstva, podrejena njegovemu najvišjemu hotenju — biti namestnik Božji na zemlji.

Dante je bil prepričan katolik in ravno kot katolik je občutil velikanski propad papeštva. Zamislek papeža kot Kristusovega namestnika je bil velik: če bi bilo ohranjeno v svoji čistosti, bi se ne zdelo nenaravno tisto gospostvo, katero je hotel papež s silo same besede izvrševati nad kraljestvi tega sveta. Toda papeštvo samo je postalo posvetno, hranilo se je z zlatom, prodalo je svojo pravico do duhovnega gospostva nad zemljo, da bi dobilo gmotno gospostvo nad malim zemeljskim delcem. In njegova upravičenost do nadaljnjega obstoja, njegovo poslanstvo kot vrhovni sodnik nad ljudmi je prenehalo s tistim trenotkom, ko je moglo biti ono samo ne le sojeno, temveč tudi kaznovano. Papeži, ki so postali nezvesti svojemu poveritelju, niso mogli trditi, da ga v resnici zastopajo na zemlji.

Tedaj se je zbudila v Dantejevi duši sama od sebe želja, da bi stopil na mesto teh nezvestih namestnikov in jih soditi, kakor bi jih sodil Bog. Izvrševati je hotel, kolikor bi bilo v njegovi moči, tiste naloge, ki so jih oni pozabili; toda, ker je stal na tem, da navzlic vsemu ne stopi iz Cerkve, ki je predstavljala tudi v svojem propa-

du nepretргani Kristusov nauk, ni hotel na čelo kakim notranjim preobratom ali postati uničevalec obstoječega duhovniškega reda. Izbral si je orodje, ki mu je bil bližji

DANTE ALIGHIERI

— umetnost in je napisal pesnitev, ki ni, kakor nekateri mislijo, kak sramotilni spis proti klerikalizmu, temveč resnično velikoduhovniško dejanje.

Moram pa pripomniti, da boste dobro razumeli pomen tega dejanja, da je imel precej drugačno mnenje o

Božjem namestništvu, kot je bilo tisto, ki ga je zastopal rimski nauk. Katoliška cerkev pomeni predvsem nadaljevanje Kristusovega apostolskega delovanja in papeštvo, četudi Kristusovo namestništvo, je bilo posvečeno predvsem duhovnemu izobraževanju človeštva. Ustanova maše, da bi vsak dan spominjala na simbol rešitve od greha, spoved, razširjevanje vere med pogani — vse to je toliko dokazov za večinoma vzgojevalno in moralizujočo smer Cerkve. Bila je učiteljica sveta in v Kristu je videla predvsem učitelja nravnih in nebeških resnic.

Dante pa se je spominjal ene izmed Kristusovih obljub, na katero papeži niso polagali prevelikega pomena: Sodni dan! Bog ni samo tisti, ki razsvetljuje in rešuje človeštvo, temveč tudi tisti, ki bo nekega groznega dne sodil žive in mrtve. Misel Sodnega dne, katero so v srednjem veku tako tragično izražali v pesmi in slikah, se še ni združila dotlej z mislijo vrhovnega duhovenstva.

Dante je bil prvi, ki je čutil, da Bog ni samo Učitelj, temveč tudi Sodnik in ker je spoznal za potrebno, da ima Bog tudi svojega namestnika na zemlji, je sklenil da ga bo zastopal bolj kot Sodnika kot pa Učitelja. Tako se je porodila „Božanska komedija“, katera je za vsakega, ki jo natanko gleda, le nekak predhodni Sodni dan.

Dante ve, da svet še ni končal in da niso vsi ljudje umrli, toda on vzame vse narode in rodove od očakov do voditeljev ljudstva svojih dni in jih porazdeli v tri kraljevstva, kakor bi to napravil Bog. Stopi na mesto Božje in še predno je sodni dan, pahne v peklenške prepade in dvigne v nebeške kroge grešne papeže, ošabne cesarje,

grabežljive vojskovodje, zaljubljene ženske, svetnike in vojake, puščavnike in učenjake, pesnike in politike. Nihče ne manjka: poleg ženâ iz starega zakona gledaš kraljice trinajstega stoletja skupaj z rimskimi konzuli in toskanskimi slikarji, in neki kralj, ki je pred kratkim umrl, govori s pesnikom iz Grške ali Rima, svetnik iz prvih krščanskih časov stoji poleg florentinskega vojaka.

Vsakdo je dobil svojo kazen ali poveljčanje in Dante se sprehaja med njimi kakor kak gledalec, ko je v resnici le njihov sodnik. „Božanska komedija“ je „Dan plačila“ velikega duha, ki ne more pričakati Božjega maščevanja in odkaže že sedaj vsakemu njegov prostor; je dolina Jozafat, sicer nepopolna, kjer so prisotni vsi mrtvi, okrog katere pa se rodevajo novi živeči.

Dante je čutil, da je v njegovem duhu neke vrste Božjega poslanstva, ki mu je dajalo pravico, soditi one, ki so živeli do njegovega časa, in je bil prepričan, da zastopa Boga bolje kot podkupljeni duhovniki, spletkarski papeži, katere je dobro poznal, pri katerih se ni pomišljal, da bi jih ne zavrgel v peklo in tudi tiste, ki so se pred licem sveta izdajali kot namestnike in služabnike Božje. In tako smo videli zvišeni prizor tega samotnega moža, tega pregnanega prvaka, tega romarskega berača, tega ubogega florentinskega pesnika, ki je z viška svojega trona, bolj trajnega kot oni bronasti, izrekel brez trepetne strašne kazni, ki še niso bile izbrisane, kakor bi hotel z močjo umetnosti prisiliti Boga, da podpiše njegove sodbe.

MISLECI SOCIALIZMA.

CIRIL VIDMAR:

LAO-TSE.

Preporod, po katerem človeštvo že od nekdaj stega roke in ki naj bi ljudem vendar enkrat že dal pogoje, da si zmiselno uredijo življenje, bo prišel gotovo, toda drugače, kot si to predstavlja racionalistična Evropa. Evropa je namreč prezrla, da so vsi veliki vodniki k temu preporodu že davno šli mimo nas in da so oni istotako kot živi ideali ustvarili tudi pogoje za ta preporod. Njih življenje nam jasno kaže, da se mora ta preporod izvršiti navznotraj in mora prodreti v vse naše življenje in to življenje usmeriti v svojo lastno zmiselno pot. Na jasno si mora že enkrat priti človeštvo, da moramo v življenju iskati in stremeti ne za fizičnim, ampak za metafizičnim ciljem. Nobena socialna ideja bi ne imela zmisla, če bi to ne bilo resnično. Zato se moramo ozreti nazaj k vsem onim, ki so v različnih časovnih dobah to misel tudi z življenjem potrdili. Eden največjih med njimi je Lao-Tse.

Rojen je bil l. 604. pred Kristom kot sin kitajskega kmeta. Pozneje je prišel na dvor nekega kneza za arhivarja. Ta javna služba se mu je pristudila in je kmalu zapustil svoje mesto. Nastanil se je v razdrti bajti ob vznožju neke gore in je bival tam do osemdesetega leta. Med tem časom je nastalo njegovo edino delo: Tao-Te-King.

To je vse, kar vemo o njegovem življenju.

Racionalističen = umstven.

Metafizičen = nadnaraven.

Poslušajmo, kaj pripoveduje:

Zmisel, ki si ga moremo izmisliti, ni večni zmisel. Ime, ki ga moremo imenovati, ni večno ime. Onstran izrazljivega leži začetek sveta, tostran izrazljivega začetek bitij. Nebesa so za vedno in zemlja trajna. Vzrok večnega obstoja nebes in trajnega obstoja zemlje je, da ne živita samim sebi. Radi tega trajno ustvarjata življenje.

Zmisel obsega vse obstoječe v sebi, toda s svojim učinkovanjem se ne izgublja v obstoječem. Brez dna je kot vseh bitij praded.

Gledamo za njim in ga ne vidimo — imenuje se — Nič. Prislušujemo za njim in ga ne slišimo; imenuje se — tenak. Tipljemo za njim in ga ne moremo prijeti; imenuje se — neznamen. Ti trije se ne dajo ločiti, zmešani so in tvorijo — Eno. Brezkončno izvirajoče je in mu ne moremo dati imena. Nazaj sega v — nebitje.

Oblika velikega življenja sledi zmislu. Zmisel ustvarja stvari, nevidne, neprijemljive. Neprijemljive, nevidne so v njem podobe. Nevidne, neprijemljive so v njem stvari.

Nedognano temno je v njem seme. To seme je resnica. V njej je vera. Od začetka do konca je njeno ime, nepogrešljivo za razumevanje vseh stvari začetka.

Biti in nebiti pred začetkom nebes in zemlje nista ločena. On, Tao, večna pot, veliki zmisel, je nespremen-

Tao = kitajska označba božanstva.

ljiv in enoten. Kot mati svetá se nam zdi. Velik je, vedno razživljajoč se v svojo smer. V svoji smeri je povsod pričujoč. Povsod pričujoč je in se neprestano vrača v samega sebe.

Dokler bo vstrajal Tao v svoji predsvetovni večnosti, ne bo zanj imena. Življenje sveta je kot nepregledna množica gorskih potokov, rek in veletokov, ki vsi se v morje izlivajo. Vsled tega je Tao povsod, kjer se pojavlja življenje. Vsa bitja so izšla iz njega in on jim ni sovražen. Delo je storjeno in on si ga ne prilašča. Oblači in hrani vsa bitja in se jim ne kaže gospodarja. V kolikor je večno brez želje, ga imenujemo majhnega in v kolikor se vsa bitja k njemu zatekajo, je velik. Pride nam iz ust, mehak in brez okusa. Gledaš z njim in ne vidiš nič posebnega, poslušas z njim in ne slišiš nič posebnega, ponesmaš ga in ne najdeš konca. —

Tu preide Lao-Tse k svoji socialni etiki. Pravi:

Kdor se postavlja v luč, stoji v senci. Kdor misli, da je cilj že dosežen, ta gre nazaj. Kdor se sili v ospredje, je sam podložnik. Kdor se povišuje, bo ponižan. Kdor gre torej pravo pot, se bo vsega tega izognil.

Kdor hoče zmiselno pomagati ljudem, naj ne grozi svetu z orožjem. Nasilju naj se umakne. Kajti kamor stopi noga bojevnika, tam ne raste več trava. Velikim armadam slede gotovo slabi časi.

Kdor druge pozna, je pameten, kdor pozna sebe, je moder. Kdor premaga druge, je močan, kdor premaga sebe, je še močnejši. Kdor se izsili v ospredje, ima voljo, kdor se zadovolji s tem, kar ima, je bogat. Kdor svojega mesta ne izgubi, ga obdrži trajno, kdor pa tudi s smrtjo ne propade, ta živi.

Višje življenje ne išče svojega življenja, torej živi! Nizko življenje se trudi obdržati svoje življenje, torej ne živi.

Nasilnik ne umre navadne smrti!

Večjega zločina ni, kot slediti strastem. Večjega zla ni kot nenasitljivost. Ni je večje nesreče, kot je gonja za dobičkom.

Devet od deset jih je, ki se smrti boje. Zakaj? Ker so izgubili pot za zmisлом. Kdor gre pravo pot, gre kakor skozi pragozd in ni se mu treba bati zveri, koraka med vojskami, in ni mu treba oklepa in orožja. Zakaj? Ker ni več umrljivega na njem.

Kjer so ceste lepo zgrajene, narod pa stranska pota ljubi, kjer so dvori sijajni, polja pa polna plevela in kašče prazne, kjer oblačila so bogata, in vsak nabrušen nož v nedrjih nosi, kjer izbirčnost vlada v jedi in pijači in se ljudje potapljaajo v izobilje in v razkošnost, tam je propad v bližini.

Čim več stvari si izmišljamo, tem revnejši je narod. Čim boljše se ljudem godi, tem večji je nered v državi. Čim več zakonov in ukazov razglašá vladar, tem več je razbojnikov in tatov. Ljudje stradajo, ker njih glavarji prevelike davke nalagajo. Ljudi je raditega težko vladati, ker se njih glavarji preveč prizadevajo vladati.

Zato: Ne kopiči bogastva in se ne prizadevaj za njim! Čim več drugim daš, tem več sam imaš.

Tako tudi dovršeni: Živi v delu brez prizadevanja, uči brez besed, ustvarja in ne poseduje, pridobiva in ne obdrži. Ker si ne želi ničesar zase, bo postal popolen. Vse spozna kot Eno in je vzgled sveta. Noče blesteti, raditega bo razsvetljen. Ne slavi in ne časti, raditega dovrši dela. Ne sili se v ospredje, raditega bo povišan. Kajti, kdor se ne prepira, s tem se tudi nihče ne more kregati. Kar so rekli v starih časih — česar je le pol, bo postalo polno — ni prazna beseda. Molči in vse bo šlo samo po sebi!

On roma ves dan, ne da bi se ločil od težkega bremena. Četudi vidi vse krasote sveta, živi vendar v samoti. Kajti zavoljo površnosti zgubimo zvezo z začetkom, zavoljo nemira obvladanje. On dela dobre ljudi za učitelje slabim in napravlja iz slabih snov za dobre. Izogiba se naglosti, obilnosti in veličastnosti. Nikdar se ne povzdiguje, vsled tega dovrši svoje veliko delo.

On, dovršeni, nima srca zase. Srca ljudi naredi za svoje srce. Pravi: dobremu sem dober in slabemu sem tudi dober; kajti, življenje je dobrota. Zvestemu sem zvest, in nezvestemu sem tudi zvest; kajti življenje je zvestoba. Kar ljudje sovražijo, je zapuščenost, osamelost in skromnost. In vendar se knezi in kralji po njih imenujejo.

Velika popolnost se mora zdeti nedosegljiva, le potem bo brezkončna v svojem učinku. Naravnost mora biti kakor krivo. Velika nadarjenost, kakor bi bila neumna. Velika zgovornost, kakor bi bila molčeča. Gibanje premaga mraz, tišina premaga nemir. Čistost in tišina sta sveta smernici. Zadovoljstvo skromnosti je trajno zadovoljstvo.

In nadalje: svet lahko spoznamo, ne da bi stopili čez prag. Čim dalje gre kdo, tem manjše bo njegovo spoznanje. On, dovršeni, ne potuje in pride vendar do cilja. Kdor proučuje, pridobiva dnevno, kdor gre za zmisлом, izgubiva dnevno. On krči svoje delo in ga manjša vedno bolj, dokler ne pride do ne-dela. Pri tem ne-delu ni nič nestorjenega.

Zmisel ustvarja, življenje hrani, bitje snuje, moč dokonča.

VESTNIK „SVOBODE“

III. DELEGACIJSKI ZBOR S. D. I. Z. „SVOBODE“

V nedeljo 30. oktobra t. l. se je vršil na ljubljanskem magistratu občni zbor SDIZ „Svoboda“, ki je pomemben za delo na delavskem izobraževalnem polju zato, ker mu je določil nove smernice in ga izpopolnil.

Ob občnem zboru je štela splošna delavska izobraževalna zveza „Svoboda“ 23 podružnic in okrog 1700 članov.

V času od II. delegacijskega zbora, ki se je vršil 29. avgusta 1919. leta do 30. oktobra 1921., je imela „Svoboda“ dohodkov 363.160·11 K; izdatkov pa 356.979·14 K; ostanek torej znaša 6180·97 K.

Zastopniki posameznih odsekov so podali svoje referate, ki so očrtali pomen in delo odsekov in njihov razvoj. (Referate objavljamo v „Kresu“. Op. ur.)

V novi odbor so bili izvoljeni sledeči sodrugi: Štefan Lehpamer, predsednik; Angelo Cerkvénik, I. predsednikov namestnik; Adolf Jelen (Maribor), II. predsednikov namestnik; France Gogala, tajnik; Kristina Rakovec, blagajničarka; odborniki: Škorpik Josip, Čelešnik Rado, Kordelič Rudolf, Widmayer Sidonija, Ravnik Jo-

sip, Mandič Avgust, Petrovčič Viktor, Kocjančič Karlo, Kralj Ivan, Rojč Valentin (vsi v Ljubljani), Čepin Miloš (Celje), Doberšek Karel (Prevalje), Bručan Martin (Jesenice), Krištofek France (Tržič), Klenovšek Jakob (Trbovlje); nadzorstvo: Dražil Štefan, Urbanc Mici, Svetek Franc, Celarc Ivan (vsi v Ljubljani), Favai Ivan (Maribor). Delegacijski zbor je nadalje zvišal pristopnino na 1 dinar, katero plačajo podružnice vso centrali, in mesečno članarino na 1 dinar, od katere obdrže podružnice 50 odstotkov, 50 odstotkov pa pošljejo centrali.

Nadalje je tudi sklenil občni zbor, da pošljejo podružnice 5 odstotkov čistega dobička od vseh prireditev centrali.

Resolucija, katero je sprejel III. delegacijski zbor, in v kateri je z nanovo začrtanimi smernicami izpopolnil dosedanje izobraževalno delo Splošne delavske izobraževalne zveze „Svobode“, se glasi:

Resolucija:

III. glavni zbor S. D. I. Z. „Svoboda“ je sprejel naslednjo resolucijo, ki je obvezna za vse podružnice in ki podaja smernice vsemu proletarskemu izobraževalnemu gibanju:

I.

1. Zbor polaga največjo važnost organizaciji mladine. Zato naroča:

a) po vseh delavskih centrih in sedežih „Svobode“, se ustanovijo otroške sekcije po vzgledu mednarodne prosvetne organizacije „Kinderfreunde“;

b) istotako je povsod ustanoviti mladinske odseke za mladino od 14.—18. leta;

c) v smislu smotrene organizacije vodi osrednji odbor „Svobode“ natančno mladinsko statistiko, ki omogoča ustanavljanje teh odsekov.

2. Abstinentno gibanje je prvi pogoj vsakemu prosvetnemu delu in resnični socialistični vzgoji. Zato se vsem podružnicam nalaga ustanovitev abstinentnih odsekov.

3. Telovadba in šport. Zbor pozivlja ves razrednozavedni proletariat, da se osamosvoji, izstopi iz meščanskih telovadnih in športnih organizacij ter se priključi obstoječim Del. tel. enotam „Svobode“ po vzgledu delavstva drugih držav, oziroma ustanovi, tam kjer jih še ni, nove podružnice; to velja tudi za vse športne organizacije. — Pripominja, da polaga na osamosvojitve ter širjenje lastne telovadbe in športne organizacije največjo važnost.

4. Prosvetno delo, zlasti dramski odri, godbeni in pevski odseki, izobraževalni odseki, knjižnice in bralnice, šahovski krožki so temelj smotrenemu prosvetnemu delu, zato je ustanovitev teh po vseh podružnicah nujno potrebna.

5. Zbor izjavlja, da so ženske članice po vseh „Svobodnih“ ustanovah povsem ravnopravne in je njih pritegnitev brezpogojno najširše izvesti; za žensko delovanje je uvesti obravnavanje vseh vzgojnih vprašanj.

II.

Zbor nalaga novo izvoljenemu zvezinemu odboru:

1. da izvede reorganizacijo zveze, spremembo pravil v smislu podanih referatov. V ta namen naj se sestavi poseben odsek petih članov, ki izvrši to nalogo in predloži nova pravila s tozadevnimi opravniki vsem podružnicam v odobrenje;

2. zvezni odbor povabi vsa ostala obstoječa prosvetna delavska društva k sodelovanju in zedinjenju;

3. zvezin odbor izdelava natančen načrt glede reformiranja.

III.

Zbor pozdravlja izdajanje mesečnika „Kres“ in pozivlja vse članstvo „Svobode“ in ves razredno zavedni proletariat, da ga naroči in povsod razširja. — Zvezni zbor nalaga glavnemu odboru, da prouči ustanovitev lastnega književnega založništva.

IV.

Vsa uprava naj se enotno organizira. Za vse stroke, ki jih vodi „Svoboda“ in so bili izraženi v referatih, se izdajo posebne propagandne brošure, ki poljudno razjasnijo pomen in namen delavskega prosvetnega gibanja.

V.

1. Zvezni zbor pozivlja vse obstoječe strokovne, politične in združne organizacije k moralni in gmotni podpori našega pokreta.

2. Delavstvo vse države pozivamo, da osnuje izobraževalne organizacije po našem vzoru, ki naj stopijo v čim tesnejše stike z našo zvezo.

SOCIALNI VESTNIK

ALKOHOLIZEM ALI ABSTINENCA?

Referat predsednika abstinentne podzveze sodr. Cerkvenika ob priliki delegacijskega občnega zbora „Svobode“.

Po dolgih in mučnih bojih zadnjih šest ali sedem desetletij, po mnogih in velikih žrtvah si je delavstvo priborilo deloma in ponekod mnogo, ponekod pa vsaj trohico pravic: osemurni delavnik, razna zavarovanja, zakone v varstvo delavcev, njihove dece in njihovih ženã ter razne druge večje in manjše ugodnosti. Osem ur dela, trudnega in naporega — osem ur razvedrila, okrepujočega in nanovo oživljajočega — in osem ur počitka!

Idealno! Človek bi mislil: delavstvo bo deležno vseh kulturnih pridobitev, vseh duševnih razvedritev današnjega veka, vseh vrst umetniških užitkov, ki nam jih nudijo vse panoge umetnosti — človek bi mislil: ni daleko več čas, ko bodo kulturne pridobitve izenačile duševno višino ročnega delavca in nekdanjega „gospoda“ — ko bo njihova naobrazba skoraj enaka, če ne čisto enaka!

Res je: delavstvo je postalo deležno kulturnih pridobitev, toda takšnih pridobitev, ki so le bolni izrodki bolne kulture, torej v veliki meri le zanikujočih sadov kulture ne pa tudi pozitivnih.

Delavstvo posnema danes v veliko večji meri „velike gospode“ kot kdaj prej gospode, ki presedijo celo svoje življenje pri tenkih in visokih steklenicah po kavarna, gostilnah in drugod. Samo ena razlika je med prvimi in drugimi. Steklenice delavcev niso tenke in niso visoke, njih kavarne, gostilne in kabareji so luknje, polne izpljunkov, cigaretnih ogorkov, polne blata — tvornice sušičnih bacilov, široka cesta nesrečnih ženskih bitij, široka cesta prostitucije, brez konca in upanja!

Ali so to plodovi dolgoletnih bojov in velikih žrtev? Ali moremo in smemo-li tudi biti ponosni na te plodove?

Vprašati se moramo, je-li je možno, da rodi socialistična vzgoja takšne sadove — in ker to ni možno, tedaj se moramo vprašati, je-li bila vzgoja mas do sedaj in še posebno pri nas resnično socialistična.

Kajti: pojdi danes v kavarne, gostilne in kabareje, pojdi na ples in veselice — in tam boš videl idiotske obraze, bedasti nasmeh, brezizrazne poglede verižnikov, videl boš deloma mastne deloma izpite obraze teh zajedalcev človeštva in slišal boš jecljajoče glasove:

„Ta čašica ... da, da, to rumeno vince ... kakor suho zlato ... hm, to je zdravo, to je življenje, to je zmisel življenja ... Samo da imam jaz, samo da uživam. Jaz, jaz ... in kaj mi je mar vse drugo!“

Ali ni ta gnila ideologija skozi in skozi negativnega meščanskega individualizma našla poti tudi v široke in čiste dvorane socializma, da ga okuži, razbije in demoralizira? So li bile naše straže dovolj močne, da bi bile odbile napad demoralizirane meščanske ideologije?

Le deloma! Ker danes je delavstvo popolnoma okuženo s to ideologijo, ki je morda bolj nevarna kot alkoholizem sam, ki je njen najnetejši nosilec in pomagač, kajti on je tisto zlo, ki to ideologijo vzdržuje, ki ji daje hrane in moči. Resnično: ni je sile, ki bi mogla v splošnem — povdarjam v splošnem — s takšno lahkoto, tako neopaženo in rafinirano osvajati kot ravno alkoholizem — ki bi mogla tako uspešno ubiti v človeku vsak npravstveni in socialistični čut! Kajti: alkoholizem vzgaja le udobnost in skrajno sebičnost, on ustvarja lenobo in nje namišljeni užitek! Priznajmo si: Danes so socialistične struje silne, široke mase — toda so li to resnično socialistične mase? Ne velja li za te mase izrek ameriškega šaljivca: „Demokracija, to je nazor, da dva tatova manj nakradeta kot eden, in trije manj kot dva, in štirje manj kot tri, in tako dalje in infinitum. Nazor, da velika množica dobro ve, kaj hoče, in da je vredna uživati jo v izobilici!“

Skoraj da — ker videli smo, da je predvojna in tudi prav posebno medvojna doba rodila silo kapitalistov iz nekdanjih socialistov, silo socialističnih papežev, ki so pri socializmu isto kar papeži pri krščanstvu!

Krščanstvo je danes mrtvo — mrtvo po izrodkih bolne rimske in grške kulture, ki je padla kakor megla v temne katakombe krščanstva! Zato: caveant consules!

Še je čas, in kar je glavno: je neobhodno potrebno, da uničimo nezdrave bacile v širokih plasteh naroda in človeštva — da pomagamo pri tem delu, kolikor je v naših močeh!

Zakaj sem vse to povedal? Zakaj? Govoril sem vse to, ker je, ker mora biti vsakemu človeku naravnost nepojmljivo, kako je mogoče, da človek v očigled strašnim številkam milijard narodnega premoženja, ki ga alkoholizem dan na dan požira, v očigled še strašnejšim številkam po alkoholu povzročenih zločinov, po alkoholu napolnjenih blaznic in bolnišnic, po alkoholu degenerirane dece, po alkoholu uničene družinske sreče, po alkoholu sifilitično okuženega človeštva — z eno besedo po alkoholu propadajočega človeštva in njegove kulture — kako je mogoče, da kljub vsemu temu najdemo ogromno število ljudi — socialistov, ki zmajejo mirno z rameni, kakor bi to nič ne bilo, češ: „kaj to, saj meni alkohol ne škoduje; eno čašico po obedu, eno čašico po večerji — to ne škoduje, to je celo zdravo, to moram imeti!“ Ne oziraje se na to, da je ta trditev znanstveno popolnoma ovržena, vprašam: kaj si ti merodajen, kaj pomeniš sploh ti v veliki masi, a smeš ti krasti, požigati, ubijati, če to tebi koristi, če to tebi ne škoduje?

Žrtvuj svojo prokletto nesocialistično ideologijo in postani res socialist. Tu ne gre za tebe, in veruj niti za tvojo ženo ali prijatelja ne gre — gre za široke plasti delavnega ljudstva, gre za človeštvo. Tega se ti ne zavedaš, tega se ne zaveda ogromna množica socialistov, ker

tiči do ust v gnilobi svoje ideologije! Kar sem povedal do sedaj, zadostuje, da vidimo, koliko so posebno pri nas socialistični vodje grešili, da so zanemarjali to tako važno stran socialistične vzgoje — kulturno, resnično kulturno stran — in pa temelj, na katerem je edino mogoča socialistična, občečloveška kultura! To je popolna treznost! Toda pustimo to in pogledimo, kakšna je bilanca našega dela v ravnokar preteklem, oziroma še tekočem letu! Kakšen je socialistično-kulturni napredek, v koliko se je razširil krog obrazovanosti pri vsakem poedincu, pri vsakem članu „Svobode“.

Le en odgovor lahko dam!

Imeli smo toliko in toliko veselic, kjer smo popili toliko in toliko alkohola — in poleg tega smo imeli dva, tri predavanja, ki jih ni nikdo poslušal, dve, tri dramatične predstave, ki so bile kolikor toliko dobro obiskane. Imeli smo toliko in toliko materialnega dobička — v tem ko je delavstvo na tistih veselicah izdalo ogromne svote krvavo prisluženega denarja, recimo — seveda zelo milo rečeno — 50krat je več izdalo, kot smo imeli čistega dobička. To pomeni iz Ljubljane preko Avstralije k papežu! Kajti, da smo dobili $\frac{1}{50}$ dobička, smo morali izdati $\frac{51}{50}$. To pomeni torej 100% čistega zgubička! Ker vsak vinar, ki ga je delavec na tistih veselicah izdal, je bil dvojna, trojna naša izguba, vsak vinar je energija in energijo je zamenjal za strup, ki uničuje njegove še preostale energije! In čim manj energije v edinicah, tem manj energije v masi, tem slabjša je sila socializma! In kdo je pobral težko prislužene groše — kdo drugi kot kapitalist — liberalni gostilničar, ki socijalističnim delavcem meče pri vsaki priliki polena pod noge ... Ali smo se zato borili, da iztisnemo od kapitalista težko prislužene groše, da mu jih v drugi obliki damo nazaj?

Na eni strani smo se borili za zaslužek, na drugi strani mu dajemo svoje telesno zdravje, svoje duševne zmožnosti in svoj npravstveni socialistični čut! Lep napredek, lepo kulturno delovanje! Naj ga vzame vrag! To smo izgubili! Tukaj je bilanca!

Ta bilanca, sodrugi in sodružice, ni idealna, je celò zelò slaba! Ta bilanca izkazuje ogromen deficit! To je uvidel centralni odbor „Svobode“ in odločil, da začne energično akcijo ter ustanovi abstinentnsko podzvezo „Svobode“. Do sedaj more ta akcija zaznamovati samo začetne uspehe, a vendar „e pur si muove“ — „giblje se“. Vsako gibanje ima svoj počasni početek. Poudariti pa moram, da žalibog podružnice niso storile v tem oziru toliko, kolikor bi resnično mogle in morale storiti, če bi le hotele silneje delati. Poudariti moram, da smo na naš poziv v „Kresu“ dobili vprašanje od poedinih članov „Svobode“, kako bi se osnovali abstinentnski krožki, nismo pa dobili niti enega vprašanja od kake podružnice.

Podružnice se očitno ne zavedajo, kakšne važnosti je abstinentnsko gibanje in sicer strogo, radikalno abstinentnsko gibanje, ne zavedajo se — da omenim tisto, kar je vsakemu najbolj vidno — kaj bi se dalo napraviti vse s tistim denarjem, ki ga vržemo v malho gostilničarjem, liberalnim gostilničarjem. Kakšna obsežna kulturna podjetja bi se dala podpirati samo s polovico tiste $1\frac{1}{2}$ milijarde, ki smo jo kulturni Slovenci pognali l. 1920. po grlu!

Da, če bi naše delavstvo le $\frac{1}{4}$ svojih izdatkov za alkohol dalo — v svoje kulturne namene! Kakšen književno-poučni ilustrirani mesečnik bi lahko izdajali brez vsake tuje pomoči, izdajali bi ga lahko, če bi vsak član „Svobode“, da ne rečem vsaka socialistična družina bila naročnik tega prekristnega lista! Tako pa moram zopet in zopet ugotoviti, da veliki del slovenskega proletariata ne pozna svojega kulturnega mesečnika! In tako dalje

in infinitum! Kaj bi se vse dalo napraviti? Človek bi lahko našteval in našteval v nedogled! A zato bi bilo potrebno dvojno, prvič: žive zavesti pri ročnem in duševnem delavcu, da je pravi socialist le tisti, ki je pripravljen, odreči se nekaterim udobnostim — v prvi vrsti alkoholu — ki škoduje splošnosti in drugič: živa zavest, da bo vsakemu, ki vloži denar v kulturne svrhe, ta denar stokrat obrestovano vrnil v drugi obliki. A za to zavest in izvršitev njene zapovedi je potrebno dvoje: velika treznost in denar!

Zato boj alkoholizmu — zato abstinentna podzveza!

Toda materialno vprašanje ni najvažnejše — večje važnosti je vprašanje o duševnem življenju našega delavstva, o njegovi umstveni in predvsem srčni kulturi njegovi. Pri nas delavstvo malo bere — ker baje nima časa — predsedeti ga mora v zatohlih gostilnah, pri nas delavstvo ne obiskuje gledališč, ker nima niti časa niti denarja — napraviti mora oboje in še zdravje v okuženih gostilniških luknjah! Pri nas delavstvo ne poslušá predavanj, ker je ugodnje, potopiti se v sladki — samo namišljeni — užitek alkohola, kot pa napeti svoje možgane, da bi zamoglo doumeti zmisel predavateljevega govora! Pri nas delavstvo ne goji glasbe — ker mu zadostuje gramofon in avtomat...

To je žalostna resnica! In na koncu konca so pri nas ljudje, so voditelji velikih strank, ki kratkomalo bagatelizirajo delo abstinentov — dobro, če so ti ljudje buržuji, jim tega ne zamerimo, ker to je njihova ideologija — a če so takšni ljudje tudi med socialisti, tedaj jim moramo povedati, da niso socialisti — ker socialist mora žrtvovati še vse kaj drugega kot buržujsko ideologijo!

Sodrugí in sodružice — vi to dobro veste — danes imamo delavstvo, ki je kljub svojim uspehom, kljub vsem svojim pridobitvam na političnem in gospodarskem polju, kljub vsem priborjenim ugodnostim ogoljufano za svoje duševne vrednote — in ne manj tudi za gmočne dobrote! To moram pribiti, moram se celó povzpeti do skoraj paradoksalne trditve, da je delavstvo v tisti dobi, ko še ni sanjalo o današnjih pridobitvah bilo duševno na višji stopnji, da je njegova srčna kultura bila neprimerno večja, kot je njegova današnja, kajti — to je umljivo — v tisti dobi flake in telesnega robstva je bila v njemu velika ljubezen in veliko hrepenenje — a danes ga je buržujska ideologija z alkoholom in zlatim bleskom naskočila — in če nočemo, da nam ta vse razjedajoča meščanska demoralizacija uniči, kar je zdravega, če hočemo očistiti, kar je umazanega in kužnega, predvsem radi tega slednjega, potrebujemo radikalno operacijo — to je ekstremna abstinenčna akcija! Le na ta način si ustvarimo lahko temelje socialističnega človeka, le na tej podlagi — na popolni treznosti človeštva — sezidamo lahko umstveno in srčno kulturnega in socialistično-nravnega človeka!

Iz teh razlogov smo ustanovili abstinentno podzvezo v trdnem upanju, da predsedniki podružnic ne bodo omalovaževali ali mogoče celo spregledali abstinentne akcije — kajti le od njih je odvisno, kakšne uspehe bo pokazalo prvo — drugo leto abstinentnega dela!

Najmanj pa, kar moramo zahtevati od vsakega člana „Svobode“, je to, da ne bo morda celo — po vzorcu nemških buršev — zasramoval članov abstinentov, ali pa jim mogoče metal polena pod noge!

Da se to prepotrebno delo kolikortoliko podkrepí, predlagam sledečo resolucijo:

1. Vsaka podružnica mora prirediti v enem letu najmanj dve predavanji o alkoholnem vprašanju. Če nima sama zmožnih predavateljev, mora zahtevati istih od centrale.

2. Vsaka podružnica — oziroma nje predsednik — mora ustanoviti v svojem delokrogu abstinentni krožek v slučaju, da dobi najmanj pet popolnih abstinentov (tudi ženske). Če pa pri kaki podružnici ni mogoče spraviti 5 abstinentov skupaj, mora to predsednik podružnice takoj poročati abstinentni podzvezi.

3. Podružnice naj ne prireajo več veselí po načinu meščanskih društev, pač pa naj bo vsaka prireditev resna kulturna zabava (koncert spojen s predavanjem, po možnosti s predstavo, šaljivimi nastopi, govori, literarnimi večeri i. t. d.).

4. Veselice naj se po možnosti prireajo le v negotilniških prostorih in naj ne trajajo dalje kot do polnoči; izvzemši Silvestrovo noč.

5. Če je popolnoma nemogoče dobiti druge prostore razen gostilniških, tedaj mora poskrbeti podružnica za poseben paviljon za abstinate, kjer dobijo abstinentje lahko nealkoholne pijače (zdrav malinovec, limonado, belo kavo, mleko, čaj s citróno i. t. d.), v kolikor jih sploh potrebujejo.

6. Abstinentna podzveza mora sklicati vsako leto najmanj enkrat kongres proletarskih abstinentov.

TELOVADBA

DELAJSKI TELOVADNI ODSEKI „SVOBODE“.

Referat sodr. R. Čelešnika na III. glavnem zboru S. D. I. Z. „Svoboda“, dne 30. oktobra 1921 v dvorani mestnega magistrata v Ljubljani.

Po končani svetovni vojni, v kateri se je proletariat vseh narodov boril za nadvlado antantnih kapitalistov, je delavec pričel polagoma odpirati oči in se zavedati, da je bil slepo orodje v rokah onih, ki so mu vedno pridigovali ljubezen do bližnjega, bratstvo in demokracijo. Tudi slovenski delavec ni hotel zaostati za sodrugí drugih držav; stremel je po združitvi s sebi enakimi, stremel po organizaciji. Pet let krvavega medsebojnega klanja je šele moglo združiti proletariat; žal, ne popolnoma! Slovenski delavci, ki so le polagoma sledili vzgledom čeških in nemških sodrugov, so po prevratu trumoma vstopali v strokovne organizacije, ali snovali nove. Ti trpini, ti sužnji kapitalizma pa niso prihajali v organizacije kot zavedni socialisti, temveč so povečini iskali potom teh organizacij gmočnih koristi v obliki zvišanja plač in drugih ugodnosti.

Sporedno s tem, da so rastle delavske organizacije dan za dnevom, se je pričelo tudi delovanje na kulturnem polju, pričelo je izobraževalno delo med proletariatom. „Svoboda“ si je naredila nalogo, da med te trpine zanese idejo socializma, idejo enakosti. Ni bila lahka ta naloga, in če se danes sodrugom delegatom ne more podati poročil o desetstisočih članstva, o milijonih dohodkov, je to znak, da so se glavni odbor kakor odseki imeli boriti z izredno velikimi zaprekami, dostikrat tudi z nezaupnim odporom članov samih.

Moja naloga je, da podam poročilo o delovanju telovadnih odsekov ter nujni potrebi ustanovitve teh posebno v industrijskih središčih Slovenije. Nakratko pa hočem tudi orisati razvoj telovadbe ter nje pomen za proletariat.

Že stari Grki so posvečali pri vzgoji mladine posebno pozornost gimnastiki (telovadbi). Zgodovina nam pravi, da so Špartanci otroke moškega spola, ki so se rodili pohabljeni ali telesno nerazviti, izpostavili na goro Tajget

in jih tamkaj prepustili usodi slabičev, smrti. V gimnastiki so videli Grki oplemenitenje duše v lepem telesu kot ideal človeka. Gojenja telesa niso smatrali za manj važno panogo kot gojenje duha. Za časa Homerja je pri njih veljalo kot ponižujoče, če kdo ni bil izvežban v gimnastiki. Dečki so se morali v zgodnji mladosti vaditi v teku, skoku, metanju in plavanju, mladeniči od 16. leta dalje pa v metanju diska in kopja ter borenju. V Šparti so telovadile tudi deklice. Zanimanje za gimnastiko je pri Grkih začelo pojemat po peloponeški vojni. Vsled stikov z drugimi narodi, prihajajočimi iz Azije, so se Grki pomehkužili. In tak narod gotovo ni mogel uspešno več kljubovati drugim razvitejšim.

Rimljani niso posnemali Grkov ter so gimnastiki posvečali svojo pozornost le kot pripravi za vojaško službo. Pri njih moremo opaziti pomehkuženost v višji meri kot pri Grkih. Posledice te pomehkuženosti se jasno kažejo pri naslednikih, romanskih narodih. Mesto gojitvi gimnastike so se Rimljani udajali uživanju: Bakh in Venera sta bila njih najbolj priljubljena bogova. To je bil vzrok, da so polagoma lezli v propast; bil je pa tudi eden glavnih vzrokov propada rimskega imperija. Telesno razvitejši narodi so jih premagali ter deloma podjarmili.

Germani so gojili gimnastiko le kot pripravo za tur-nirje. Jezdenje in borenje sta bili pri njih glavni panogi gojenja telesnih vaj.

V srednjem veku je krščanstvo, ki je takrat bilo na višku svoje moči in sijaja, zavrglo staroveški nazor o življenju ter položilo cilj vsega življenja in udejstvovanja v nebesa po telesni smrti. Človeška duša ne umrje, temveč se po smrti preseli v nebesa ali pekel. Pravo življenje kristjana bo duševno v nebesih, ne v dolini solz, ki je samo priprava k pravemu življenju v raj. Telo je orodje vraga, katero si z njegovim posredovanjem skuša pogubiti dušo. Zato zatira pravi kristjan telo in skrbi le za rešitev duše. — Umljivo, da v tem veku in na podlagi take razlage Sv. pisma ni bilo mogoče gojiti gimnastike. Kljub temu pa, da „mora pravi kristjan zatirati svoje telo“, zadnje čase krščanski socialci prav pridno snujejo telovadna društva, katera celo javno nastopajo v Vatikanu pred papežem.

V novejšem času posvečajo posamezni narodi večjo pozornost telovadbi. Začetkom 19. stoletja je F. L. Jahn v Nemčiji pričel propagirati misel ustanovitve telovadnih društev, katera so se kmalu zelo razširila. Temu zgledu so preje ali pozneje sledili tudi drugi narodi. Danes se goji telovadba v raznih društvih na Danskem, Švedskem, Norveškem, Luksemburškem, Holandskem, v Združenih državah, Belgiji, Angliji, Franciji, Italiji, Švici i. t. d.

Pred 60. leti je v Pragi ustanovil Miroslav Tyrš prvo češko telovadno društvo „Sokol“. Z gojenjem telesnih vaj je hotel dvigniti odporno moč svojega naroda, katerega je dunajsko-nemška birokracija tlačila in zatirala, hoteč preplaviti češko zemljo z nemškim življem. A ne samo gojenja telovadbe, tudi izobraževalni namen so imela ta sokolska društva. Na svoj prapor je zapisal Tyrš za takratne čase najbolj privlačno geslo: demokratizem. Žal, da je prišel le do meščanskega demokratizma in ni doživel časa, ko je liki val pričel preplavljati Evropo nauk o socializmu. Njegov sodelavec Jindřich Fügner, je izrekel besede: „Bogataš-Sokol bodi brat onega brata-Sokola, kogar roke kitijo žulji poštenega dela.“ To je bilo bratstvo do bližnjega, a samo bratstvo v besedi, nič več. Dejanj tukaj ni bilo, kot jih ni v krščanskem izreku: „Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.“ Sokolstvo se je z leti razvijalo, postalo je močna organizacija, postalo faktor, na katerega je češki narod gledal s ponosom. V

tem času pa se je v Evropi vedno bolj razširjal nauk Karla Marksa o socializmu. Marksov „Komunistični manifest“ je pozivljaj proletarce vseh dežel, naj se združijo. Pozivljaj jih je na odločilen boj s kapitalom, na boj, v katerem proletarijat ne more izgubiti drugega kot verige, pridobi pa si lahko svet. In češki sodrugi, ki so se zavedali, da tvori jedro sokolskih društev proletarijat, ki z 90% polni sokolske telovadnice, so hoteli v ta društva zanesti nauk o enakosti, nauk o svobodi, nauk o socializmu. V istem hipu pa so se zastopniki meščanske demokracije uprli temu proletariatu na njegovem zmagonosnem pohodu do cilja. Tyršev izrek: „Nobeni novi toki in misli nam ne smejo ostati tuji ali nepristopni“, takrat niso hoteli pravilno tolmačiti, zaprli so vrata telovadnic socializmu kot nauku, ki ne pozna polovičarstva, ker stremi za popolno zmago proletariata. Prišel je razkol...

Leta 1894. so češki sodrugi ustanovili prvo telovadno društvo „Dělnicko tělovično jednoto“ v Julianovem pri Brnu. Med sokolstvom in razredno-zavednim proletariatom je nastal prepad, katerega ne more nihče več premostiti. Na eni strani meščanska demokracija, na drugi proletarijat, dosledno tirjajoč in boreč se za svoje socialne pravice.

Českoslovaške „D. T. J.“ šetejejo danes nad 200.000 članov. Je to močna armada socialistično vzgojenih mož in mladeničev in žena, ki se zaveda, da je moč proletariata v trdni organizaciji, ne samo strokovni in politični, temveč tudi izobraževalni in telovadni. Tem sodrugom je telovadba sredstvo za vzgojo telesne in duševne moči, discipline ter samozavesti. Člani „D. T. J.“ naj postanejo pionirji socializma. V letu 1907. je „Tělovična Ruch“ objavil besede: „V „D. T. J.“ si moramo prizadevati, da v srca proletarske mladine vsadimo misel človečnosti in tako zgradimo nov, močan temelj prihodnjega človeka. Vsak otrok z zdravo dušo in jeklenimi mišičami nam bo jamčil za zdravo pokolenje in zmago socializma.“

V Nemčiji je socialistično delavstvo ustanovilo leta 1892. „Arbeiterturnbund“, ki šteje danes okroglo 2000 društev z nad 600.000 člani; med temi okroglo 150.000 telovadcev.

V Sloveniji se je že pred svetovno vojno delovalo na tem, da se v Ljubljani osnuje socialistično telovadno društvo. Žal, bila je to samo želja, ker do ustanovitve delavskega telovadnega društva radi takrat vladajočih razmer ni moglo priti. Po vojni je pričel delovati telovadni odsek „Svobode“, ki je pa kmalu prenehal. Letos spomladi se je ta odsek znova poživil. Ne more se pa ugodno razvijati, ker primanjkuje vaditeljev. Knjižnica „Svobode“ nima strokovnih knjig za telovadbo, da bi se mogli izobraževati vaditelji. — Najbolje deluje telovadni odsek na Jesenicah (gl. „Kres“ št. 3-4, str. 67). V Mariboru obstoji samostojno delavsko telovadno društvo, katerega delovanje je tudi uspešno. Želeti je, da se čimpreje popolnoma priključi „Svobodi“. V Celju se sodrugi bore z istimi težavami kakor v Ljubljani. V ostalih industrijskih centrih Slovenije pa vlada mrtvilo. Naša naloga bo, da se tudi tam ustanove delavski telovadni odseki „Svobode“.

V splošnem pa je treba našemu delavstvu izpodbiti predsodke, da delavec ne spada v telovadnico, da si ne sme krepiti telesa. Osemurni delavnik ni bil zato izvojevan, da delavec poseda v prostem času po gostilnah, temveč da posveča ta prosti čas izobrazbi. Mlajši delavci spadajo v telovadnice, kjer naj si utrjujejo svoje telo, usposabljaajo naj ga za težko delo. Osvežijo naj v telovadnici svoj duh, ki se utruja pri napornem delu. Karl Marks je v svojih spisih jasno povedal, da so najrodovitejša tla za socializem tam, kjer je proletarijat telesno in

duševno najboljše razvit. — Človeštvo se leto za letom bliža telesni degeneraciji, zato je smoter delavskih telovadnih društev, da delajo za izboljšanje teh razmer. V to svrhu služi v prvi vrsti telovadba, ki ohranja proletariat zdrav in močan. S telesno vzgojo krepimo ustroj telesa, da ni podvržen tako lahko različnim boleznim. Zdravo in razvito telo nas lažje obvaruje epidemičnih bolezni kot slabotno, bolehalo.

In delavska mladina? Že v zgodnji mladosti nam jo nasprotniki socializma ugrabijo s svojimi šolami, vrtci, telovadnicami i. t. d. Dajmo tej mladini igre, zabave, lahke telovadbe in naša bo. Oče socialist greši proti samemu sebi, če dopušča, da njegov otrok zahaja v telovadnice meščanskih strank.

Največ predsodkov pa ima delavstvo ravno napram telovadbi žensk. Cilj ženske telovadbe ni, izuriti žensko telo enako moškemu, z razvitimi mišicami in nastopom atleta, temveč jo usposobiti za materinstvo, da bo zmožna izpolniti pogoje otrokove vzgoje od poroda do vstopa v svet. Niti pri ženski telovadbi niti pri javnih nastopih žensk ne smemo iskati efekta, temveč potom ženskemu telesu primernih vaj vzgojiti zdrav in krepak rod. V tem oziru moramo imeti pred očmi le en cilj: Zdravo telo rodi zdrave otroke, in ti otroci prevzamejo našo dedščino: boj za dosegajo ciljev socializma.

Pasti morajo predsodki med proletariatom, da je telovadba za delavca luksuz. Ne smemo se varati, misleč, da bo naše delo lahko, da bomo takoj želi sadove. Češki proletariat deluje samostojno na telovadnem polju že 27 let, a vendar še ni dosegel viška. On ne obupa, temveč krepko in samozavestno koraka do cilja. Zaveda se, da socializem ni samo boj za košček kruha in goli materializem, temveč je to neizprosno razredni boj za drug družabni red, za povzdigo vsega človeštva. Socializem hoče doseči najpopolnejšega človeka, stoječega telesno in duševno na višku.

Današnje Sokolstvo po lastni izjavi ni politična organizacija. Je le napredna organizacija, katere vodstvo imajo v Sloveniji trdno v rokah ljudje, ki s frazo o „narodnost“ razširjajo in vcepljajo proletariatu ideje o meščanski demokraciji. Med nami in njimi ni boja na življenje in smrt, boja za biti in obstanek, ne more pa tudi biti skupnosti. Naša pota so različna, naši cilji so različni.

Sodrug, sodružice! Na delo z vsemi močmi, z vsem pogumom, ki je lasten razredno-zavednemu proletariatu! Ustanavljajte telovadne odseke, delujte na to, da bo proletariat telesno in duševno usposobljen za naloge, katere mu nalaga socializem.

KNJIŽEVNOST

„Mladika“. Kolikor nam je znano, izhaja ta goriški družinski štirinajstdnevnik že od pričetka lanskega leta, vendar pa je svoj veliki pomen in razmah zadobil šele pod novim uredništvom mladega, simpatičnega pesnika Franceta Bevka. Postal je kulturni glasnik vsega našega življa v zasedenem Primorju, grenko bičanega po razpaljenih nacionalističnih strasteh plemena-gospodarja. Temu našemu življu je „Mladika“ tisti faktor, ki naj čuva nad njegovo versko, nraštveno in prosvetno samostojnostjo, nad njegovo narodno samostojnostjo, nad tistimi zakladi, ki ostanejo še tako bednemu, do gole kože slečenemu človeku kot njegova zadnja, velikovredna in nepogubljiva last. In to svojo nalogo vrši „Mladika“ z veliko ljubeznijo, ki ji ni treba še posebnih priporočilnih be-

sed. Vsem svojim bralcem polagamo le na srce, da jo podpirajo, kolikor jim je mogoče, v njenem delu, vsaj s tem, da se nanjo naroče. Ob tej priliki naj pripomnimo, da smo mi z „Mladiko“ v prijateljski zvezi in da nam je n. pr. kliše „Dante Alighieri“ njeno uredništvo blagohotno posodilo, za kar se mu na tem mestu zahvaljujemo. — Uredništvo in uprava „Mladike“ se nahaja v Gorici, ulica Giosue Carducci 4, letno pa stane list za Jugoslavijo 20 Lir.

„Trije Labodje“, elitna umetniška revija najmlajše slovenske generacije, izide v par dneh. List smo videli, ko se je tiskal in bi bil tudi za druge narode res nekaj posebnega.

„Prosveta“, kulturni mesečnik, ki ga bo izdajala „Goriška slovenska omladina“, prične v kratkem izhajati v Gorici. Uredništvo nas je naprosilo, naj povabimo v našem listu na sodelovanje in naročbo za „Prosveto“, kar radevolje storimo. Rokopisi se lahko oddajo na naslov „Pisarne za zasedeno ozemlje“ v Ljubljani, Pražakova ul. 3. I. Pripominjamo, da je list informativnega, organizatoričnega in ocenjevalnega značaja ter da bo kot tak obsegal razne panoge umetnosti, telovadbe, športa i. t. d.

Milan Skrbinšek: Diletantski oder. I. zvezek „Nove Taliže“. V Ljubljani 1921. Natisnila in založila Zvezna tiskarna. Cena 32.— K.

E. Navinšek: Lepa maska. II. zvezek „Nove Taliže“. V Ljubljani 1921. Natisnila in založila Zvezna tiskarna. Cena 12.— K.

„Misa o“. Književno politični časopis. Urejata V. Živojinovič in S. Pandurovič v Belgradu. Izhaja štirinajstdnevno. Štev. 45. in 46. Letna naročnina 100 Din, posamezna številka 5 Din.

„Srpski književni glasnik“. Številka 5. in 6. Urejuje Bogdan Popovič in Siobodan Jovanovič v Belgradu. Izhaja štirinajstdnevno. Letna naročnina 120 Din, posamezna številka 5 Din.

„Novi Život-Trezvenost“. Glasilo društva abstinentsov v Hrvatski in Slavoniji. Štev. 14. Ureja dr. Lujo Thaller. Izhaja mesečno. Letna naročnina 24.— K, za dijake in vojake 12.— K.

„Junge Kämpfer“. Organ der Sozialistischen Proletarier - Jugend Deutschlands. Številke, 9., 10., 11. — Izhaja mesečno. Ureja Martin Bräuer v Erfurtu. Polletna naročnina 9 Mk. Naroča se pri Leipziger Buchdruckerei A. G. Leipzig, Tamhaer Strasse 19./21.

„Der Jugendliche Arbeiter“. Zeitschrift der sozialistischen Arbeiterjugend Deutschösterreichs. Štev. 9., 10., 11. Izhaja mesečno. Celoletna naročnina 2.— franka. Založba: „Vorwärts“ Swoboda & Co., Wien V.

„Die Sozialistische Erziehung“. Reichsorgan des Arbeitervereines „Kinderfreunde“ für Österreich. Izhaja mesečno. Letna naročnina znaša 110.— K, posamezna številka 10.— K. Naroča se: Wien XIII. Schloss Schönbrunn.

ŠAH

Zadnja šahovska naloga je menda tako komplicirana, da nismo dobili nobene razrešitve. Pač, neki gospod nam je poslal razrešitev v treh potezah s pripombo, da smo se najbrže zmotili, ker z dvema potezama ne gre. Gre! Poskusite:

- B. Č.
1. T h 2 — d 2 c 3 × T d 2
2. c 2 — c 4 mat.

Če pa kmet c 3 ne vzame T d 2, tedaj gre D e 1 na e 5 in je črni zopet mat.

Ah — tako!

IVAN CANKAR:
MOJE ŽIVLJENJE.

Cena: broširano K 18.—,
vezano K 24.—.

MILAN SKRBINŠEK:
DILETANTSKI
ODER.

Navodila. Cena: K 32.—.

EMIL NAVINŠEK:
LEPA MASKA.

Navodila za šminkanje. Cena: K 12.—

se naročajo pri ZVEZNI KNJIGARNI v Ljubljani,
Marijin trg št. 8.

MODNA IN ŠPORTNA TRGOVINA
A. ŠINKOVIC
(NASL. A. SOSS)

LJUBLJANA, Mestni trg št. 19

priporoča perilo za dame, gospode in otroke,
pletenine, kožuhovino, svilo, čipkaste izdelke
Vedno novosti sezije! itd. Postrežba točna!
Cene priznane nizke!

A. PÖSCHL, LJUBLJANA

GOSPOSVETSKA CESTA ŠT. 7

priporoča svojo tovarniško zalogo vseh vrst bonbonov, keksov, biškotov in
medenega blaga.

Po železnici!

Najnižje dnevne cene!

Po pošti!

C. J. HAMANN
LJUBLJANA, MESTNI TRG ŠTEV. 8.

MODNA TRGOVINA
ZA DAME IN GOSPODE.
PERILO SAMOLASTNI IZDELEK.

USTANOVLJENO 1866.

I. SANDRIN
LJUBLJANA

Velika zaloga vsakovrstnega usnja kož, podplatov, gonil-
nih jermenov in boksa

na debelo.

MESTNI TRG 6.

LJUDSKA TISKARNA
MARIBOR

SODNA ULICA ŠT. 20.

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 92.

PRIPOROČA SE V IZVRŠITEV:
KNJIG, BROŠUR, RAČUNSKIH ZAKLJUČKOV, CE-
NIKOV, LEPAKOV, LETAKOV, VABIL, TRGOVSKIH
RAČUNOV RAZPREDELNIC, PISEM, ZAVITKOV,
OSMRTNIC, POSETNIC ITD., ITD.

ŠPECIALITETA: DVO IN VEČBARVNI TISK.

Železnina FRANC FRANGESCH nasl.
Rupert Jeglitsch, Maribor

Gospoka ulica šte. 11

priporoča slavn. občinstvu svojo veliko zalogo
vsakovrstnega železja, orodja, hišne in
kuhinjske posode.

Tiskovine vseh vrst

za urade, županstva, društva, trgovce,
obrtnike itd. izvršuje lično, hitro in ceno

„Zvezna tiskarna“
v Ljubljani, Wolfova ulica št. 1.

F. KÖNIG, CELJE

Norimberško galanterijsko, igra-
čarsko, drobnarijsko in pleteno
blago. Veletrgovina na debelo
in na drobno!

Trgovina z usnjem in vsemi
čevljarskimi potrebščinami

ARMIN ELLINGER

Specijaliteta:

Krema

za čevlje!

MARIBOR

Kralja Petra trg št. 9

P. MAGDIČ

MODNA IN ŠPORTNA TRGOVINA

LJUBLJANA

(nasproti
glavne pošte)

Specerijska in kolonijalna trgovina

Alojz Schneideritsch

Maribor, Terezijin dvor, Glavni trg
se vljudno priporoča.

EN GROS!

DETAIL!

Kruh in pecivo vseh vrst je najboljšje iz

Prve ljubljanske delavske pekarnje

registrovane zadruge z omejeno zavezo

Dobi se po vseh konsumih in trgovinah, kjer vise table zadruge. — Pristopite kot član k zadrugi,
da se čimpreje poveča! Delež stane samo 100 K. — Prijave sprejemajo vse prodajalne
Konsumnega društva.

Ustanovljen septembra 1919.

Jugoslovanski kreditni zavod v Ljubljani

Marijin trg 8 Wolfova ulica 1 -- Podružnica v Murski Soboti in Dolnji Lendavi.

obrestuje hranilne vloge in vloge na
tekoči račun

4¹/₂ 0/0

čistih brez odbitka rentnega davka.

Prometa v lanskem letu nad K 128 mil.

Neposredno pod državnim nadzorstvom.

Splošno kreditno društvo v Ljubljani

registrovana zadruga z omejeno zavezo

sprejema

hranilne vloge

vsak delavnik od 8. do 13. ure in jih obrestuje po čistih

4 0/0

Rentni davek plača društvo iz svojega. Večje in stalne vloge se obrestujejo po dogovoru. Posojila daje svojim zadružnikom proti vknjižbi, na osebni kredit proti poroštvu ali zastavi vrednostnih papirjev. Menice se eskomptujejo po bančni obrestni meri.

Kastelic in drug

trgovina s papirjem na veliko

Ljubljana, Miklošičeva c. 6. I.

Zastopstvo za Slovenijo »MYRTHE MILL«
D. R. Pollak in sinovi, Dunaj in »LIPA
MILL« tvornica kuvert in konfekcija
papirja, d. d. v Zagrebu.

Edina razprodaja vseh vrst specijalnega mavca - gipsa za celo kraljevino SHS.

Tvornice: Stanz, Kindberg, Semmering
Schottwien, Puchberg, Auseewiesen i. t. d
Nudi po najnižji ceni iz svojih zalog:
Ljubljana, Osijek, Novisad, Zemun
Kosta Novakovič, Ljubljana
veletrgovina mavca. Židovska ulica št. 1.

Modni atelje za dame in gospode

IVAN BIZJAK

CELJE, PREŠERNOVA ULICA.

Zaloga najmodernejšega blaga.

Tapetniška delavnica!

Vabimo
na
ogled!

AUTOMOBILI GARAZA DEJAVNA KOLESA
J. GOREC
VEGOVA 8 · LJUBLJANA · GOSPOSVETSKA 14

Gospodinje!

Priznано je, da je hranilna vrednost žitne kave mnogo večja nego prave kave.

Dobra in varčna gospodinja pri-meša pravi kavi do $\frac{3}{4}$ žitne, kar daje jako prijeten okus.

Vsako kuharico izkustva pre-pričajо, da je najboljša žitna kava z električne pražarne.

I. ROJC, Moste-Ljubljana

Tel. interurb. 250

Električno pražena

ŽITNO · SLADNA

KAVA

prvovrstne kakovosti

DRUŽINSKI LIST „KRES“

izhaja mesečno. Letna naročnina na „Kres“ znaša 20.—; za pol leta 10.—; za četrt leta 5.— Din. Za dijake letno 12.— Din. Za člane „Svobode“ letno 9.— Din.

Posamezna številka velja 2.— Din. Cankarjeva številka velja v razprodaji 6.— Din.

Uredništvo in uprava družinskega lista „KRES“ se nahajata na Aleksandrovi cesti 5., pritličje desno.

Reklamacije so poštnine proste.

Poverjeniki „Kresa“ so:

Za **Celje** g. O. Leskošek, Vodnikova ulica.

Za **Jesenice** in **Javornik** g. Avsenik.

Za **Maribor** g. prof. I. Fava, Ruška c. 5. Ljudski dom.

2. in 3.-4. številka „Kresa“ nam je že skoro pošla. Kdor torej hoče ob koncu leta imeti popolen letnik, da ga da v vezavo — originalne platnice izdamo mi — naj se takoj naroči nanj. Pozneje bomo mogli sprejemati samo še take naročnike, ki bodo plačali za drugi polletnik. Kdor „Kresa“ dotodaj ne bo plačal, mu ga ustavimo. Kdor nam je naročnino dolžan, naj jo torej takoj poravnava, ker mora list, kakor smo že enkrat povedali, sam od sebe živeti. Mislimo, da tisti izdatki niso tako veliki, da bi jih ne mogel kdo utrpeti. Sicer pa dobi dotični, ki nam pošlje imena deset novih celoletnih naročnikov, cel letnik zastoj.

Cankarjeve razglednice je izdala S. D. I. Z. „Svoboda“ ob priliki obletnice njegove smrti. Razglednice so dvojne vrste, zelo lepo izdelane po najboljšem portretu, kar ga imamo o njem. Stanejo vsaka ½ Din. in se naročajo v tajništvo „Svobode“ v Ljubljani, Aleksandrova cesta 5, pritličje. Vsak, kdor si želi od nepozabnega majhen spomin v sliki, naj si jih naroči, zlasti še, ker je del čistega dobička namenjen njegovemu spomeniku.

